

**TOPLUMSAL BELLEK VE MEDYA: TOPLUMSAL
HATIRLATMA VE UNUTTURMA BİÇİMLERİ
(SEKSENLER TV DİZİSİ)**

Şeyma BİLGİNER ERDOĞAN

**Yüksek lisans tezi
Radyo, Tv ve Sinema Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ATİK
2013**

Her hakkı saklıdır

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TV VE SİNEMA ANABİLİM DALI**

Şeyma BİLGİNER ERDOĞAN

**TOPLUMSAL BELLEK VE MEDYA: TOPLUMSAL
HATIRLATMA VE UNUTTURMA BİÇİMLERİ
(SEKSENLER TV DİZİSİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ATİK**

ERZURUM-2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

19/07/2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**Toplumsal Bellek ve Medya: Toplumsal Hatırlatma ve Unutturma Biçimleri(Seksenler Tv Dizisi)**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

19.07.2013

Şeyma BİLGİN ERDOĞAN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

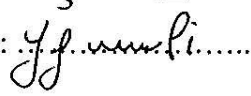
TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ATİK danışmanlığında, Şeyma BİLGİNER ERDOĞAN tarafından hazırlanan bu çalışma 18/07/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Radyo TV ve Sinema Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ATİK İmza:

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Naci İSPİR İmza:

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Fatma GEÇİKLİ İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
RESİMLER DİZİNİ	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**TOPLUMSAL BELLEĞİN OLUŞUMU**

1.1. TOPLUMSAL BELLEK KAVRAMI	5
1.1.1. Bellek	13
1.1.2. Bellek Çeşitleri	14
1.1.2.1. Mimetik Bellek	14
1.1.2.2. Nesnelere Belleği	15
1.1.2.3. İletişimsel Bellek	15
1.1.2.4. Anlam Aktarımı–Kültürel Bellek	15
1.2. TOPLUMSAL BELLEĞE ETKİ EDEN UNSURLAR	16
1.2.1. Kültürel Etkiler	17
1.2.2. Kültür Endüstrisi	21
1.2.3. Medyanın Bellek Oluşumundaki Etkisi	27
1.2.4. Toplumsal Belleğin Oluşmasında Ritüel ve Sembollerin Kullanımı	39

İKİNCİ BÖLÜM**TOPLUMSAL HATIRLAMA BİÇİMLERİ**

2.1. İLETİŞİMSEL BELLEK KAVRAMI	47
2.2. KÜLTÜREL BELLEK KAVRAMI	51
2.3. HATIRLAMA FİGÜRLERİ	56
2.3.1. Zaman ve Mekâna Bağlılık	57
2.3.2. Gruba Bağlılık	64
2.3.3. Tarihin Yeniden Kurulması	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL UNUTTURMA BİÇİMLERİ

3.1. TOPLUMSAL İLİŞKİLERİN BULANIKLAŞTIRILMASI.....	79
3.2. GÖRÜNTÜ BOMBARDIMANI.....	83
3.3. TÜKETİM OLGUSU	87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

**“SEKSENLER” DİZİSİNİN TOPLUMSAL BELLEK OLUŞUMUNDAKİ
TEMELLENDİRMELERİ**

4.1. İLETİŞİMSEL BELLEK	92
4.2. MİMETİK BELLEK	95
4.3. NESNELER BELLEĞİ	98
4.4. ANLAM AKTARIMI-KÜLTÜREL BELLEK	104
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ.....	122

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TOPLUMSAL BELLEK VE MEDYA: TOPLUMSAL HATIRLATMA VE
UNUTTURMA BİÇİMLERİ**

Şeyma BİLGİNER ERDOĞAN

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ATİK

2013, 126 sayfa

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ATİK

Doç. Dr. Naci İSPİR

Doç. Dr. Fatma GEÇİKLİ

Bellek, geçmişten gelen birikimlerin aktarılması sonucunda oluşur. Geçmişle gelecek arasındaki köprü olan ve şimdinin içinde yaşadığı yer bellektir. Bellek artık sadece zihinde değil, içinde yaşadığımız şu anda bulunmaktadır.

İçinde yaşadığımız toplumun da belleği geçmişten günümüze gelen kültürel ürünlerin birikmesi yoluyla oluşur. Toplumsal belleğin oluşturulmasında yaygın olarak görülen kitle iletişim araçlarının da önemi yadsınamaz durumdadır. Gündelik bir pratik, bir faaliyet olarak amaçların gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynayan kitle iletişim araçlarının, kendisine özgü sosyal davranış ve sosyal etkileşim biçimleri oluşturarak, bireylerin sahip olduğu kültürel sermayenin de bir göstergesi haline gelmiştir.

Çalışmamızda, günümüzle geçmiş arasında toplumsal olaylar üzerinden ilişki kurulurken kitle iletişim araçlarının bu durum üzerinde ne derecede etkili olduğunu incelemeye çalıştık. Çalışmamızın birinci bölümde; bellek kavramı incelendi. İkinci ve üçüncü bölümde; toplumsal hatırlama ve unutma biçimleri, kültürel ilişkiler ve kültür endüstrisi bağlamında ele alındı. Dördüncü bölümde; “Seksenler” dizisinden hareketle televizyonun manipüle edici özelliği incelendi. Sonuç bölümünde de çalışmada varılan sonuçlara dikkat çekilerek genel bir değerlendirme yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Bellek, Medya, Kültür, Kültür Endüstrisi, Tüketim.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**SOCIAL MEMORY AND MEDIA: SOCIAL REMINDER AND REMIND
FORMATS (THE TV SERIES IS CALLED “EİGHTİES”)**

Şeyma BİLGİNER ERDOĞAN

Adviser: Assistant Professor Abdülkadir ATİK

2013, Page: 126

Jury: Assist. Prof. Dr. Abdülkadir ATİK

Assoc Prof. Dr. Naci İSPİR

Assoc Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ

Memory consists of the transfer of savings from the past. The bridge between past and future, and the present place of residence in the memory. Memory is no longer only in the mind, but at the moment we live in is located.

We live in a society made up of memory through the accumulation of cultural products from the past to the present. The creation of social memory is widely seen as the undeniable importance of the mass media. Everyday is a practical, as an activity of the mass media has an important role in the realization of objectives, by creating its own forms of social behavior and social interaction, has become an indicator of the cultural capital of the individuals.

In our study, the relationship of social phenomena of the past with today established that the mass media tried to examine how effective this on. The first part of this study; examined the concept of memory. The second and third part; forms of social remembering and forgetting, were discussed in the context of cultural relations and cultural industries. The fourth chapter, series of the “Eighties” characterized in that a moving manipulation of the television has been viewed. In the conclusion, an overall assessment was made by drawing attention to the conclusions reached in the study.

Key Words: Social Memory, Media, Culture, Culture Industry, Consumption.

RESİMLER DİZİNİ

Resim 4.1.	99
Resim 4.2.	102
Resim 4.3.	102

ÖNSÖZ

Çalışmanın temelinde, toplumsal bellek konusu üzerinden toplumsal hatırlama ve unutturma biçimlerinin medyanın da manipüle etmesiyle birlikte geçirdiği değişimler ve dönüşümler yer almaktadır. Çağın virüsü olan tüketimden toplumsal bellek de nasibini almış, şeyleşmeye karşı olarak yola çıkmasına rağmen, şeyleşerek, gerek devlet politikası gerekse kitle iletişim araçları vasıtasıyla kimi zaman unutturmaya kimi zaman hatırlatmaya dayalı olarak belleklere toplumsal olaylar yeniden işlenmiştir.

Tüketimin tüm yaşamımızı çemberi içine aldığı, insanları sarıp sarmaladığı, mutluluğun tüketilenlerin niceliğinde arandığı, dünya ile aynı anda uyumlu yaşamının ayrıcalıklı bir havaya büründürdüğü bir dönem yaşanmaktadır. İnsanlar aralarındaki farklılıkları kültürel yapılar içerisinde eriterek ortak bir geçmiş etrafında bir araya gelirler. Bu ortaklık kurulurken gelenek, görenek, örf adet, mekân vb. üzerinden oluşturulabileceği gibi günümüzde de kitle iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleştirilebilmektedir.

Kültür aktarıcısı olarak hayatımızın baş danışmanı olan televizyondan öğrenilenlerle yetinildiği bir dönemde insanların da zihinlerini yönlendirmek çok çaba gerektiren bir iş olmaktan çıkmıştır.

Çalışmanın amacı, toplumların belleklerinin kültür, din ve gelenekler üzerinden farklı bir yolla ve televizyon aracılığıyla nasıl manipüle edilebileceği üzerinde durmaktır. İlk bölümde, toplumsal belleğe ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Bu çerçevede toplumsal belleğin oluşumuna etki eden unsurların önemi tartışılmıştır. Sonraki bölümde toplumsal unutturma ve hatırlatmaya dayalı olarak, belleğin de kültür endüstrisi ürünü olarak kullanılabilmesine değinilmiştir. Son bölümde de “Seksenler” dizisi üzerinden içerik ve söylem analizi yapılmıştır.

Tez çalışmamı yürütürken değerli vaktini esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ATİK’e, hiçbir zaman desteğini eksik etmeyen çok kıymetli hocam Doç. Dr. Naci İSPİR’e, meslektaşım ve ablam Öğr. Gör. Ayşe BİLGİNER’e, her türlü emeği ve desteği ile her zaman yanımda olan aileme ve eşime teşekkür ederim.

GİRİŞ

Toplumsal bellek kavramı, ilk olarak zihinde bir kültür kavramıyla yankılanır. Toplum deyince yazısız, yazılı hukuk kuralları, gelenek- görenek, yaşam şekilleri ve konuşma biçimleri gibi bir takım kültür öğeleri akla gelir. Tüm bu sayılanlara daha da eklenebilecek ama genel olarak bu çerçevede tanımlanan kültür, bir toplumun oluşumundaki en önemli basamaktır. Birini ötekinden ayırt eden farklılıklar, kültürün tanımında başvurulacaklar arasındadır. Kültür, tek başına anlamlı olamayacağı gibi toplum da kültürden ayrıştırılarak ele alınamaz. Anlamını ve farkını insan temelinde bulan kültür ve toplum, ayrılmaz bir bütün oluşturur. İnsanoğlunun yaşam serüveni birike birike onun tarihini meydana getirir. Bellek işte tam bu noktada devreye girerek, yaşanmış olayları, durumları sonradan gerektiği yerde tekrar hatırlanmak üzere bilinçli olarak arşivler.

Geçmişle bağını koparmak isteyen insanoğlunun bir sonraki adımda sıkışıp kaldığı, dünyada geriye dönerek geçmişe dört elle sarılıp çıkar yol aramaya çalışması, son dönemlerde patlayan bellek furyasıyla yüz yüze gelmeye neden olmuştur. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli vasfının zihni ve akli olması nedeniyle bellek konusu da yine insan üzerinden değerlendirildiğinde anlam kazanacaktır. İnsan yaşamı içerisinde bir takım şeylere anlam yükler ve bu anlamlar üzerinden hayatı yaşamaya çalışır. İnsan dünyayı bir yandan tıp, coğrafya, fizik, kimya gibi bilimlerle anlamaya çalışırken diğer taraftan da ahlaki ve toplumsal ölçütler bakımından insanlık tarihi ve ait olduğu ulusal tarih içerisinde anlamlandırmaya çalışır. “İnsan, bedeni ile doğanın bir parçası, tinsel yönü le de tarihin içindedir.”¹ Tarihin bağlarından kopamayan insan yetiştirdiği değer yargılarına göre olan biteni anlamlandırmaya çalışır.

Şimdiki zaman, geçmişle bugün arasında bağlantıyı kuran bir yapı işlevini görür. Geçmişle bağlarının tamamen koparmanın mümkün olamayacağı durumda insanoğlu bazen de geçmişe geri giderek hesaplaşmayı sağlayıp, geleceğe güvenle bakmanın hesabını da yapar. Bu gerek insanın gerekse ait olduğu toplumun sağlam bir zemin üzerine geleceğini inşa etmesi; özgür, fikri hür, vicdanı hür bireylerin sağlıklı toplumun temellerini oluşturmasına da katkı sağlar. Toplumların elbette geçmişte yapmış oldukları bir takım hatalar, yanlış politikalar uygulanarak geleceğe adım atması,

---

¹G.W.F, Hegel, *Estetik*, (Çev. Nejat Bozkurt), Say Yay., İstanbul 1982, s.42-43.

bireylerin veya grupların geçmişteki acılarını hatırlamasının önüne geçemez. Telifisi mümkün gibi görünmeyen durumlarda bile bireysel veya toplumsal olarak geçmişle ne pahasına olursa olsun hesaplaşmanın sağlandığı durumlarda şeffaf bir toplumdan bahsetmek mümkün olacaktır.

Amaç, insanı ve onun tarihsel gelişimini, ortaya koyduğu ürünlere, metinlere, “sürekli sabitleşmiş yaşam ifadelerinde”² bakarak anlamaktır. İnsan kimliğinin anlam kazanması, nasıl yaşadığı, neler yaptığı, neler ürettiği sorularına yanıt bulmasına bağlı olarak değişecektir. Uzun bir aşamadan geçerek bugüne gelen insanlığın anlamı, tarih boyunca hangi aşamalardan geçtiği, dünyayı anlamlandırmakta kattığı ve yüklediği değerlerin ne olduğu, aralarındaki farklılıkların nasıl ortaya çıktığı gibi daha uzatılabilecek birçok soruya cevap bularak anlaşılabilir.

Modern yaşamda vaat edildiği gibi haz ve mutluluk bulamayan insan geçmişle özlemle bugünü telafi etmeye çalışmaktadır. Artık hiçbir şekilde geriye dönüşün mümkün olmadığı bu durumda geçmişle bağ kurmak için bellek, arşiv işlevi görür. Geçmişten bugüne bellek aktarıcıları olarak gerek sözlü- yazılı, gelenek, görenek, ahlak kuralları, olayların geçtiği yere ait bir mekân veya nesne gibi kültürel bellek ürünleri; gerek yakın kuşağın anlatısı olarak en fazla iki veya üç kuşak arasında iletişimi sağlayan iletişimsel bellek ürünleri gerekse bugün gelinen son teknolojiyle birlikte üç veya daha fazla kuşak ötesine bile ulaşılarak, belleklerin tazelenmesi veyahut değişimi, dönüşümü bile söz konusu olabilmektedir. Toplumsal bellek, geçmişten gelen kültür ürünlerinden besleniyor olsa da sabit bir yapısı yoktur. Dinamik, değişken, olaylara ve durumlara göre devingen bir özellik gösterebilmektedir. Özellikle içinde bulunduğumuz teknolojinin zirve noktasında durması, belleklerin de geleneksel yapıdaki sözlü kültürden modern yapıdaki sözlü kültür aracı olan başta televizyon olmak üzere diğer kitle iletişim araçlarıyla birlikte yeniden yapılanmasından bahsetmek zorunluluğu doğmaktadır.

Geçmişten getirdiği toplumsal yapılar içerisinde değişimlere maruz kalan insanoğlu toplumda bir Habitus^{*}’tur. İçinde bulunduğumuz çağın mürşidi olan kitle

² Vefa Taşdelen, *Hermeneutiğin Evrimi*, Hece Yay., Ankara 2008, s.268.

***Habitus:** (Lat.) Kaynağını Aristoteles’in heksis’inden (huy; iyelik) alan ve ortaçağ felsefesinde “sürekli yinelenen, alışkanlık haline getirilmiş davranış biçimi” için kullanılan terim: “edinilmiş düşünce, davranış ya da beğeni kalıbı”. Çok sonraları, XX. yüzyıl toplumbiliminin önde gelen adlarından Pierre Bourdieu de habitus kavramını toplumsal yapılar ile toplumsal eylem ya da pratik arasındaki bağ oluşturan bir dizi

iletişim araçları da bu Habitus 'un davranış geliştirmesinde başat rol oynar. Toplumun üyesi olan birey, aslında daha önceden kendine biçilmiş rolü oynamak zorunda kalır. Doğduğundan itibaren hazır olarak sunulan bu rolü birey sorgulamaya fırsat kalmadan layıkıyla yerine getirmeye çalışır.

Toplumsal bellek kavramı da toplumların geçmişlerini bugüne taşıma amacıyla dönüşümü, değişimi sağlama amacıyla yola çıksa da bir noktada tıkanma yaşamaktadır. Her türlü düşüncenin uğrağı olan tüketim, belleğin de kaçınılmaz olarak evrilmesine neden olmaktadır. Özellikle kitle iletişim araçlarının toplumsal belleği canlı tutma adına geçmişten izler taşıyan anılar veya tarihten bir kesit veya toplumsal dönüşümlerin neden olduğu vakalardan örnekler sunarak belleği tazelemek isterken, öte yandan istenilen ideoloji etrafında çarkın döndüğünün farkına bile varmak imkânsızlaşır. Çünkü tarihin, geçmişin, örfün, âdetin televizyondan öğrenildiği hemen hemen bütün dünya toplumlarında tarihin aslını araştırmak pek az kişinin aklına gelir. Teknoloji insan yaşamına kolaylık ve beraberinde tembelliği getirirken bir “tık” kadar uzakta olan tarihini öğrenmek bile yeni nesil için gözünde büyümesi olağandır.

Şeyleşmeye karşı bir panzehir olarak görülen toplumsal bellek, modern döneme bir tepki olarak geçmişle bağları tekrar kurmak için bir mücadele çabasıyken, zamanla her ideolojinin boyun eğdiği kapitalizm içerisinde evirilerek, şeyleşmeden nasibini almıştır. Bu şeyleşme, günümüze gelen kadar süreçte medyadan da faydalanarak, kitleleri harekete geçirmiş, tüketimi körükleyerek ve bu tüketim sarmalının ekonomiden siyasete, eğitimden dine, tüketim alışkanlıklarının değişmesinden kültüre kadar hemen her alanı bünyesinde eriterek kendine uygun diliyle yeniden sunumunu sağlamıştır.

Kitle iletişim araçlarının hayatımızın her alanda uğrak noktası olması tarihin de bu yolla öğrenilmesine imkan vermektedir. Bu durumda karşılaşılabilecek sorun; medyanın hangi gerçeği, ne ölçüde aslına uygun olarak sunduğu ve belleklerin yeniden inşa aşamasında manipüle edebilme tehlikesine karşı sağlam bir yapının olup olmamasıdır.

---

edinilmiş düşünce, davranış ve beğeni kalıbını nitelemek için kullanmıştır. Bourdieu'nün kazanılmış eğilimler toplamı olarak habitusu, örtük bir biçimde çocukluğun ilk yıllarında edinilir; ama aşılama) bir kez tuttu mu, bireyin yapıp etmelerindeki can alıcılığı sonsuza dek sürer gider. Habitus, içinden çıktığımız toplumsal dünyanın sınırlandırmalarına ayak uydurmamızı sağlar; yüz yüze geldiğimiz sonsuz sayıda durum için birçok strateji geliştirmemize olanak tanır. Başka başka toplumsal ard yörelerden gelen kişiler farklı farklı habituslar üretirler. Habitus'un en önemli işlevi ise oyunu hissetme duygusunu aşılmasıdır. (Güçlü, A. ve Diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s.640-641).

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL BELLEĞİN OLUŞUMU

Geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bir köprü kurar, insanın zamanda kök salmasını sağlar, kimliğinin oluşmasında zaman döngüsü içerisinde insanın varoluşu için kurucu, özel bir nitelik taşır. Toplumsal bir varlık olan insanoğlu, bir yandan birlikte yaşamının getirdiği güçlükleri aşmaya çalışmış öte yandan da ‘bira adalığın’ sonucunda oluşturduğu yaşam formlarını, değerlerini, inançlarını koruyarak devam ettirme çabasına girmiştir. İnsan-insan, insan-doğa, insan-bilinmez etkileşimi sonucunda ortaya çıkan kültürel değerler, var olmanın gereği olarak düşünülmüş ve sonraki kuşaklara aktarılması amacıyla çeşitli yollar denenmiştir. Kültürel değerlerin üretimi, gelişimi, korunması ve aktarılması sürecinde toplumsal bellek devreye girmektedir. Bu, aslında geleceğe yazılmış bir mektup niteliği taşır. Sonraki kuşağa aktarılan bu deneyim, bilgi, kültür birikimi toplumun bir arada kalmasını sağlayan özellikleri de içinde barındırır. Toplumsal belleğin aktarılması meselesi; o toplumu etkileyen siyasi, yapısal, kültürel vs unsurların incelenmesini gerektirir. Toplumsal belleği ya da kolektif hafızayı ele almanın yegâne yolu dört bir tarafa yayılmış yurttaşlarla, göçmenlerle ve sürgünlerle hayali diyaloglara girmektir.³ Toplumsal bellek, geçmişi birebir deneyimlemiş bireysel hafızalara dayanmaz ancak, kütüphaneler, müzeler, anıtlar, yer adları, tarih kitapları gibi sosyal olarak üretilmiş hafıza oluşturma öğelerine ya da mekânlarına dayanabilir.

Sancar’a göre hafıza kavramının yasadığı yükseliş, dünya genelinde özellikle 1980’lerin kültürel, sosyal ve ekonomik ikliminin bir sonucudur: “1980’lerin basından itibaren yaşanan çeşitli olaylarla birlikte; ‘hafıza patlaması’, ‘hafızanın başkaldırısı’, ‘hafızanın intikamı’, ‘hafıza konjonktürü’ gibi parolalarla nitelenen bir dönem başla[mıştır]. Özellikle Latin Amerika’da askeri diktatörlüklerin çözülmesi, Güney Afrika’da ırkçı rejimin çökmesi, Sovyetler Birliği ve Doğu Blok’unun dağılması, toplumların kendi geçmişleriyle ilişkilerinde bir değişim sürecine girmelerine yol aç[mıştır]”⁴

³Svetlana Boym, *Nostaljinin Geleceği*, (Çev. Ferit Budak Aydar), Metis Yay., İstanbul 2009, s.92.

⁴Mithat Sancar, *Geçmişle Hesaplaşma*, İletişim Yay., İstanbul 2007, s.19.

Bir dönemden beri devam edegelen yaşam şekilleri artık yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. İnsanların yaşam koşulları ve inanç sistemlerine de sirayet eden bu yeni değişimler ve gelişmeler geçmişe özlemle birlikte geçmişin aşırı yüceltimi ve nostalji duygusuna bağımlılık şeklinde ortaya çıkmıştır.

Huyssen bu durumu şöyle açıklamaktadır: “(...) belleğe ilişkin saplantılarımızın, bir tepki oluşturma işlevi gördüğünü söyleyeceğim. Artık bellek, öncelikle, meta bicimi yoluyla kapitalist şeyleşmeye karşı yaşamsal ve güç veren bir panzehirdir, daha önceki bir kültür endüstrisinin ve onun tüketim pazarlarının demir parmaklıklılı homojenliğinin bir yadsınması değildir. Daha çok, bilgi işlem süreçlerini yavaşlatma; zamanın, arşivin eşzamanlılığı içinde çözülmesine direnme; benzeşim, hızlı bilgi akışı ve kablo ağları evreninin dışında bir düşünme tarzını yeniden ele geçirme; afallatıcı ve çoğu zaman tehditkâr bir heterojenlik, eş zamansızlık ve aşırı bilgi yüklenmesi dünyasında tutunacak bir alan talep etme girişimini temsil eder.”⁵

Dolayısıyla, hafızanın yükselişi aslında modernleşmenin yarattığı hıza karşı, bireylerin tutunma ve mücadele çabasıdır. Zamansallık yittikçe, bireylerdeki ve toplumdaki açılan boşluklar geçmiş ile telafi edilmeye çalışılır. Geçmiş var kılınırken aslını yaşamak mümkün olmadığı için “geçmiş” mekânlara atfedilerek; ritüellerle, müzelerle, anıtlarla aslında şimdiki kendine bağlamayı amaçlar. Bu noktadan bakıldığında modern dönem toplumlarda geçmişe paralel olarak hafızanın yükselişi, aslında geçmişin gittikçe yavaş yavaş silinerek kaybolan temsilini, şimdiki demirleme çabasıdır.

1.1. TOPLUMSAL BELLEK KAVRAMI

Toplumsal (sosyal) bellek, Maurice Halbwachs’a göre; grup kimlikleri tarafından yapılandırılmış olan belleğin, bireylerin çocuklukları, komşuluk ve ortak ilişkileri, ortak politik veya ticari yaşamları, yani muhtemel belli kesişme noktaları olan kişilerin oluşturdukları bir bellek türüdür. Bunun gibi toplumsal bellek üzerine yapılan çalışmalarda daha çok, toplumsal belleğin; ‘bir grubun ortak deneyimleri ile ortak yaşam biçiminin sonucu olarak gelişen anıların şekillendirilmesi’ biçiminde ele alındığı

---

⁵Andreas Huyssen, *Alacakaranlık Anıları*, (Çev. Kemal Atakay), Metis Yay., İstanbul 1999, s.19.

söylenbilir. Bakış açısı farklılıklarınınnsa daha çok ‘bu anıların nasıl ve hangi dinamikler doğrultusunda şekillendirildiği’ noktasında ortaya çıktığı görülmektedir.

Bireyin içinde bulunduğu ekonomik, siyasi, kültürel, dinsel inanç, bilim, hukuk yapısı gibi olgular toplumsal yaşamın temel unsurlarıdır. Birey de toplumun barındırdığı bu yapılardan ayrı düşünülemez. Bu açıdan, toplumsal yaşam, bireyin hem içinde bulunduğu hem de varlığıyla onu meydana getirdiği bir gerçekliktir. Bireyi çevreleyen bu unsurlar; özellikle ekonomi, bilim ve siyaset günümüz modern toplumundaki bireyi şekillendiren temel olgulardır. Örneğin, modern iktidarın bireyi her yönüyle çevreleyen, bir denetim, gözetim ve disiplin toplumu yarattığını savunan Foucault, bunu “panoptikon” kavramıyla açıklayarak, egemen gücün bireyin dolayısıyla toplumun üzerinde ne denli güçlü etkisi olduğuna vurgu yapar. Panoptikon, “Çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule: Bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır; çevre bina hücrelere bölünmüştür, bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir; bunların, biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri”⁶ olan mimari bir yapı şeklindedir. İktidar tarafından organize edilen toplumsal yapılar da bu yapıya benzetildiğinde bireylerin ve içlerinde buldukları toplumun da düşünce ve sosyal yapısının nasıl şekillendirilebileceği görülür. Toplum içerisinde bir ortak/sosyal/kolektif bellek oluşturmak konusunda özgürce hareket edilebilir; ancak birey belki farkında belki de zamanla farkına varmadan bu sistem içerisinde düşünce yapısını geliştirir, değiştirir, dönüştürür ve ortaya koyar.

Wagner’in belirttiği gibi, “Özerklik düşüncelerini egemenlik düşünceleriyle bağlantılandıran ‘çıkart’, ‘denetim’ ve ‘araç’ gibi kavramlar (notion) modernlikte hayati önemdedir. Doğayı, toplumsal ilişkileri ya da kendi kendini bilme ve denetleme çıkarı için bir kimse ya da kendi kendini tanımlayan bir kolektif tarafından özerk bir şekilde geliştirilen ve kullanılan araçlar neredeyse kendi kendini haklılaştırıcı niteliktedir. Modern koşullar altında genellikle bunlara karşı çıkmak çok zordur”.⁷

Modern insanın, birey olma süreçlerinde birey ön plana alınarak önemseniyormuş gibi görünse de aslında amaç, tüm bireylerin tek tip üzere olmasını sağlamaktır. Aynı görüş etrafında kümelenen insanların farklı düşünceler geliştirmeden belirlenen ideoloji

⁶ M. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 2006, İmge Kitabevi, s.295.

⁷ P. Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi*, (Çev. M. Küçük), İstanbul 2003, Doruk Yay., s.62.

etrafında düşünmesini; kendi düşünce, inanç ve kaderlerini tayin ediyormuş hissini sağlama amacı güdülür. Foucault ve Wagner'in de eleştiri getirdiği nokta budur.

Althusser'de ideoloji kavramını ele alarak, bireylerin devletin eğitim, hukuk vb. yapılarla bu şekilde denetim altında tutulduğunu, görüş ve fikirlerinin etki altına alındığı ve düşünmenin buna göre şekillendiğini söyler. İdeolojinin bireyden önce kurgulanmış olduğunu ve hep var olan bir ortamı ifade ettiğine dikkat çeker. Belirli araç ve yöntemleri olan ideoloji insanları çok kolay etki altına alabilme gücüne sahiptir. Gelenek ve göreneklerle devam eden ideolojik oluşum ve etki, bireyi tüm yaşam boyu denetlemektedir.

Yaşanılan anın değer kazanabilmesi için dönüp bir geçmişe bakmak gerekir. Toplumsal bellek; mevcut iktidar, güç ve ideolojiye göre hâkim düzenin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden kurgulanır. Bu durumda kaçınılmaz olarak bireylerin belleklerini, istenilen yönde yönlendirebilme fırsatı da beraberinde sunulmuş olacaktır. Bunun üstesinden gelebilmek için de doğru soruları sorup, sorgulama yapabilecek farklı bakış açılarının ve düşünme biçimlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Luis Bunuel'in dediği gibi, "belleğimiz; tutarlılığımız, aklımız, duygumuz, hatta eylemimizdir. Onsuz birer hiçiz..."⁸

Toplumsal bellek, bireylerin kendilerinin deneyimlemedikleri ancak kültürel yapıntılardan(*artefact*) öğrendikleri geçmiş bilgisi olarak tanımlanabilir. Bu noktada üç unsur dikkat çekmektedir: sosyal olarak dolaymlanan bireysel hafıza, sosyal dolaymlama için kültürel formlar ve kültürel formlardan inşa edilmiş bireysel hafıza.⁹ Toplumsal bellek veya kolektif hafıza, insanların birlikte aynı anda yaşadıkları geçmiş üzerine değil, geçmişin bilgisinin ortak olmasına vurgu yapar. Geçmişin bilgisi üzerine paylaşım arttıkça toplumsal belleğin gücü de o oranda artar. Bu açıdan bakıldığında bireysel yaşamın kolektif hafızadan beslendiği görülür.

Tarih ile kolektif belleği birbirinden ayırmak gerekir. İkisini birbirinin muadili gibi görmek yanlış anlamalara yol açar. Geçmişte meydana gelen toplumu etkileyen olaylar tarihin tozlu sayfaları arasına girdiğinde tarihte kendine yer bulur. Toplumsal bellek ise bu tarihi olay veya olayları bugün yaşayan belleklerin tekrar hatırlamasını,

⁸ Huyssen, s.13

⁹ Michael Schudson, "*Dynamics of Distortion in Collective Memory*", *Memory Distortion, How Minds, Brains and Societies Reconstruct the Past*, (Ed.) Daniel Schacter, Harvard University Press, Cambridge, London 1997, s.348.

canlı tutmasını geçmişte gerçekleşen olayın “şimdide/ şu anda/ bugünde” zihinlerde hayat bulmasını sağlamak amacıyla ortak bir amaç etrafında yapılan bilinçli bir örgütlenmedir.

Halbwachs toplumsal belleğin, onu taşıyanlarla birlikte var olduğunu öne sürer. Bu demektir ki, toplumsal bellek sadece gerçek ve yaşayan bir grupla ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda sürece katılanlar grup üyeliğinin ispatı olan toplumsal bellek, sadece somut zaman ve mekân değil, aynı zamanda somut kimliktir.¹⁰ Somut olmayan durumun ortaya çıktığı anda artık toplumsal(sosyal) bellekten değil tarihten bahsetmek gerekir.

Tarih isteriktir; yalnızca onu düşünür, ona bakarsak oluşur, ona bakabilmek içinde onun dışında durmak gerekir.¹¹ Toplumsal belleğin kaybolduğu, geleneğin yok olduğu anda tarih öne çıkar. Tarih, yaşayan grupların düşüncesinin bulunduğu mekân dışındadır. Tarihe bakabilmek için onun dışında durmak gerekir. Toplumsal bellek ise köprü kurarak geçmiş, şimdide canlı tutar.

Halbwachs, bireylerin anılarını bir toplumsal gruba üyelikleri yoluyla edinebildiklerini, belleklerinde bir yere yerleştirebildiklerini ve anımsayabildiklerini ileri sürmektedir. Halbwachs, insanların anımsadığı anılarını ya da bir gün boyunca öteki insanlarla doğrudan ya da dolaylı ilişkilerinin belleklerine yerleştirdiği anıları şöyle bir akıllarından geçirmelerini ister. O zaman, çoğu kez başkalarının bize sorular sorduğunda ya da bize sorular sorulacağını düşündüğümüzde belleğimize başvurduğumuzun farkına varacağımızı ve o soruları cevaplayabilmek için kendimizi, onların gördüğü gibi, söz konusu aynı grubun ya da grupların kurucu parçası olarak gördüğümüzü dile getirir. Birçok durumda herhangi bir şeyi hatırlamanın; ‘başkaları beni onları anımsamaya kışkırttığı için anımsarım çünkü başkalarının belleği, benim belleğime yardıma gelir ve benim belleğim, onların belleğinden destek alır’ şeklinde gerçekleştiği söylenebilir. Ne kadar kişisel olursa olsun, her bellek yoklama işi, her anımsama hatta yalnızca bizim tanık olduğumuz olayları anımsamamız, başka birçok kimsenin de sahip olduğu; kişiler, yerler, tarihler, sözcükler, dil biçimleri gibi bir düşünceler kümesiyle ilişki içinde gerçekleşmektedir. Yani, bireylerin üyesi olduğu

¹⁰ Assmann, *Jan Kültürel Bellek*, (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yay., İstanbul 2001, s.43.

¹¹ Roland Barthes, *Camera Lucida*, (5. Basım), (Çev. Reha Akçakaya), Altıkırkbeş Yay., İstanbul 2011, s.80.

veya üyesi yapıldığı toplumun maddi ve manevi tüm ilişki biçimleriyle birlikte oluşmaktadır.¹²

Toplumsal bellek, aynı düşüncelerin veya anıların farklı bireylerin zihinlerinde sessizce bekleyişte olmasından ziyade bunların ortak olarak bir arada toplanmasından meydana gelir. Bir grup veya bir ortak bilinç etrafında, ortaya çıktığı anda artık bireysel belleğin değil toplumsal belleğin mahiyetine geçer. Saklı hazine olan birey belleğinden çıkararak topluma yön, yol veren, ortak paydalarda buluşabilmeyi başaran grup belleğinde kendini açığa vurur.

Belleğin bireysel ve özel yönüyle toplumsal yönü arasındaki ilişkiye biraz daha temkinli yaklaşan görüşler de söz konusudur. Bu görüşler; belleğin bireysel yönüyle toplumsal yönü arasındaki göreceliliğe dikkat çekmektedirler. “Bizim anılarımız diğerlerinden daha kişisel ve özel görünür. Ancak kişisel bellek ve toplumsal hafıza arasındaki bu ayrım görecelidir. Bellek, paylaşılan deneyimleri, dil aracılığıyla, öğrenerek, gözlemleyerek, fikirleri kitlesel olarak yapılandırır. Bu belleği sosyal de yapar. Sosyal olaylar zaman içinde gelişir ve değişir. Şayet bellek doğru ise sahip olduğumuz anılar da doğrudur.”¹³

Halbwachs araştırmalarında, insanların bireysel bilinçlerini görmezden gelip, toplumsal bilincin kolektif doğası üzerine aşırı vurgu yaparak, kolektif bilincin herhangi bir insanın düşüncesinden bağımsız geliştiği sonucuna varmaktadır. Bu yüzden Halbwachs’i takip eden biri önemli bir bellek sorunuyla karşı karşıya kalabilir. ‘Bellek böylesine yoğun bir kolektif yapının ürünüyse bireysel bellek insanı nasıl toplumsal bir varlık yapar? Halbwachs, insanların bunu bireysel olarak değil, ait oldukların toplumsal gruplarının oluşturduğu kendi dünya görüşleriyle, geçmişin karşılaştırılan yeni sürümüyle gerçekleştirdiklerini, bunu da iletişim yoluyla kurduklarını söyler. İster yapısal ve kalıcı (bir aile, bir fabrika işgücü, bir köy) isterse informel (biçimsel olmayan) ve geçici olsun kendileriyle ilgili konuşarak bu anıları paylaşırlar. Bir insanın özel anıları hatta bilişsel hatırlama süreci onun köklerini de kapsar. Bu durumda bellek, basit bir zihinsel faaliyet olmanın ötesinde karmaşık bir sosyo-kültürel etkileşim olarak kendini gösterir. İnsanların bireysel bellekleri vardır ancak bu, o insanın anılarına göre

¹² Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (Çev. Alaeddin Şenel), Ayrıntı Yay., İstanbul 1992, s.60.

¹³ James Fentress, *Chris, Wickham, Social Memory* [Elektronik Sürüm], Blackwell, Massachusetts 1992, s.7.

değil de toplum içerisinde gerçekleştirdiği ortak paylaşımları ya da yaşadıklarına, deneyimlediklerine göre şekillenir.

Dilde, anlatıda, görüntüde ya da kaydedilmiş seste olsun, bütün temsil biçimlerinin belleğe dayandığını görmek için çok gelişkin bir kurama gerek yoktur. Bazı kitle iletişim araçları bizde katışıksız bir şimdilik yanılması uyandırmaya çalışsa da, temsil (yani yeniden sunum) hep sonradan gelir. Ama belleğin kendisi, bizi sahici bir başlangıca götürmek ya da gerçeğe doğrulanabilir bir erişim sağlamaktan çok, geç kalmışlığında bile ve özellikle de bu yüzden temsile dayanır. Geçmiş belleğin içinde yalın bir halde bulunmaz, anı haline gelmesi için dile getirilmesi gerekir. Bir olayı yaşamakla onu bir temsil içinde anımsamak arasında bir yarığın oluşması kaçınılmazdır. Bu çatlaktan yakınmak ya da bu çatlağı görmezden gelmek yerine, onu kültürel ve sanatsal yaratıcılık açısından güçlü bir uyarıcı olarak almak gerekmektedir.¹⁴

Geçmiş, yalın bir halde ele alındığında ya da bireylerin belleklerinde önemli ölçüde yer işgal etmiş olsa da dile getirilmediği müddetçe ortak bilinci harekete geçirmesi beklenemez. İşte toplumsal bellek te zaten bu noktada anlam kazanır. Geçmişini oluşturan olaylar, olgular, durumlar, hikâyeler şimdide hayat bulamadıkça toplumsal(ortak) bellekten bahsetmek mümkün olmaz. Temsil edildiği şekliyle geçmiş yeniden canlanır, anılar tazelenir, bellekler yoklanır ve geçmiş şimdide yeniden kurulur.

“İnsanın en iyi hatırladığı şey duygularının renklendirdiği anılardır. Ortak toplumsal bellek çerçeveleri mefhumu, diğer insanlarla ve kültürel söylemlerle diyalog içinde olan bir insan bilinci anlayışına dayalıdır.”¹⁵ İnsanlar veya toplumlar birlikte yaşadıkları süre içerisinde elbette birtakım zorlu, sıkıntılı zamanlar geçirmişlerdir. Çatışma ve tartışmanın da toplumsal yaşamın bir parçası olduğu göz önüne alınırsa, toplumun dönem dönem yaşadığı bu toplumsal krizler bizi hatırlamaya götürür. Bellek aracılığıyla bugünü, dünün sonuna kadar gidip, geleceğin dürbünü olarak kullanabiliriz.

Bir grubun kimliği eşsiz, biricik anılar aracılığıyla kısmen süreklendirilir. Anılar gelecekteki olayları anlama ve yönetme yolunda etkili olabilir, fakat geçmişin kendi kendini tedavi etmesine rağmen bellek, daima geçmişin kusurlu, eksik bir gösterimidir. Birçok yönden toplumsal olarak paylaşılan anılar, siyasi kültürün püf noktasıdır,

---

¹⁴ Huyssen s.13.

¹⁵ Svetlana s. 92.

taktiğidir.¹⁶ Devletler yeri geldiğinde toplumun birlik ve bütünlüğünü koruma amacıyla ideolojik olarak bu anıları kullanarak ‘dirliği’ sağlamayı başarmışlardır. Her farklı grubun farklı anıları baskıya karşı dirençlidir, ancak şiddetli toplumsal çatışmalarda bu bölünmüş anılar korunup beslenebilir.

Peki, nedir kolektif bellek? Bütün anılar, geçmişin yeniden inşasıdır ve kolektif belleğin temeli de anlatıdır. George Herbert Read’ın işaret ettiği gibi geçmiş tamamen hayal ürünüdür. Arabasının anahtarlarını kaybeden herhangi biri gibi bir an sonra geçmiş yeniden inşa edilmelidir. Fiziksel izleri var olan fakat bu izleri geçmişin çeşitli karışık öğelerini bağlayan hikâyeler oluşturmalıyız. Psikolog Frederick Bartlett, doğruluk değeri değişen geçmiş hakkında bir şey sorulduğunda, insanların bunu yeniden inşa etmek istediğini kuramlaştırmıştır. Onlar, ilk olarak kodlanmış bilgi ve belgelerden etkilenirler. Bartlett’in çalışması; unutmaya karşı hatırlamanın ötesinde ve geçmişin yeniden inşasını göz önüne alan gerçek ve anlam arasında karmaşık etkileşime dikkatleri çekmektedir.¹⁷

Uzun zaman boyunca üyeleri tarafından inşa edilen, toplumsal sınıflar, aileler, dernekler, ordu ve sendikaların ortak anıları vardır. Toplum ve kurumların birçok ortak anıları vardır. Hatırlayanlar elbette grup veya kurumlar değildir, ancak belli bir grup bağlamında bulunan geçmişi yeniden hatırlamaktır.¹⁸ Toplumsal bellek çok dayanıklı ve sağlam bir yapıdır ki; insanları bir arada tutarak, bireylerin birbirlerinden güç almalarını sağlar. Düşüncelerin aynı veya benzer olması grupları bir araya getirmez, bu daha çok aynı grubun aynı veya çok yakın ilgisi olan anılarla ilgilenmiş olmalarından kaynaklanmasındandır.

Halbwachs, toplumsal bağlam ve yapıda kökü olmayan insan deneyimlerinin bir alanına dikkatleri çeker: Rüyalar alanı. Bunun bütün insan deneyimlerinden ayrı bir özelliğe sahip olduğunu söyler. Onlar yapısızdır, düzensizdir, süreklilik göstermezler. Bunları tüm insan deneyimlerinden temelde farklılığına vurgu yaparak örgütlenmeden yoksun olduklarına dikkat çeker.*Bu uyanık hayattaki insanların rüyada olmamasının bir sonucudur, oysaki biz (uyanıkken) asla yalnız değiliz.¹⁹

¹⁶A, Jill Edy, *Troubled Pasts*, [Elektronik Sürüm], Temple University, Philadelphia 2006, syf: 2.

¹⁷ Edy, syf: 2.

¹⁸ Edy, syf: 22.

¹⁹ M. Halbwachs, (Ed. Lewis A. Coser), *On Collective Memory* [Elektronik Sürüm], The Universty of Chicago Press, *Chicago* 1992, s.22.

Kolektif bellek neyi nitelendirir? Geçmiş ne asla değişmezdir, ne de herkes için aynıdır. Kolektif anılar hiç kimse inanmasa dahi herkesin aşağı yukarı hakkında bir şeyler bildiği hikayelerdir. Çünkü böyle anılar, ortak kültürün değeridir. Bir kişi geçmişe meydan okumak istese bile paylaşılan geçmişle iletişim kurması gerekecektir ve bunun için de ortak bir dil konuşmalıdır. Bu açıdan baktığımızda karşımıza çıkan şey; geçmişle ilişki kurulurken, toplumun ortak niteliklerinden, özelliklerinden faydalanılmasının kaçınılmazlığıdır. Gerek toplumun, gerekse kurumların, grupların ve yıllar boyu üyeleri tarafından inşa edilen toplumsal sınıfların, ailelerin, derneklerin, sendikaların birçok ortak anıları vardır. Pek tabii hatırlayanlar grup veya kurumlar değildir; buradaki temel nokta, ancak belli bir grup bağlamında bulunan ‘geçmiş’ yeniden hatırlamaktır.*

”Biz yeniden oluşturulan bugünü kavradığımız zaman, geçmişe enerji veren ortak akımlar nasıl tasavvur edilir?” sorusuna, “Bugünkü yeni nesil grup üyeleriyle yapılan anma toplantılarıyla geçmiş, hayali olarak tekrarlanır, aksi takdirde zamanla sis içinde kaybolacaktır.”²⁰ cevabı verilir. Her tarihsel dönemde geçmişin çeşitli görüntüleri tezahür ettiği gibi, şimdinin özlemleri, inançları, ilgileri de şekillenir. Barry Schwartz, geçmişin, süreklilik ve yenilik yerine, daima kalıcılık ve değişimin bir bileşkesi olduğuna dikkati çeker. Ayrıca geçmiş tamamen yabancı görülürse, kolektif bellek, egemen tarihsel dönemler için açık bir destek olarak hizmet sunamaz.

Kolektif bellek genel hatlarıyla özetlenecek olunursa;

1- **Kolektif bellek, sosyo-kültürel bir yapıdır:** Bu nedenle, paylaşılan bir geçmişin özgün delili olarak kabul edilemez. Kolektif bellek hatırlanmak üzere, belirli bir topluluk tarafından kendilik algısı ve amaçlarına kavuşmak için, geçmişin bir versiyonu olarak seçilmiştir. Böylece bellek; değişen sosyo-politik güç ilişkileri ve şartları içerisinde şekillenir ve müzakere edilir.²¹

2- **Kolektif belleğin inşası çok yönlü, sürekli bir süreçtir:** Bu süreç, geçmişten şimdiye, şimdiden geçmişe, zıtlıklar üzerinden tamamlayıcı bir hareket olarak karakterize edilir ve tanımlanır. Bugünkü anlayışımızı geçmişin şekillendirmesi nedeniyle, kaynakların çerçevelerini ve şemalarını öğrenirken, güncel olaylar ve

²⁰ Halbwachs, s.24.

*Freud, rüyaların oluşum sürecinde ruhun etkisinin olmadığını düşünmektedir.

²¹ Halbwachs, s.4.

inançlar geçmişi okumamıza kılavuzluk eder. (Schudson, 1997) Kolektif bellek şekillendirme işlemi ne doğrusal ne de mantıksaldır fakat daha çok dinamik ve tesadüfidir. (Zelizer,1995)

3- **Kolektif bellek işlevseldir:** Sosyal gruplar, farklı amaçlar için geçmişlerini anarlar. Grubun iç hiyerarşi ve çekirdek inançlarını pekiştirmek için, ‘öteki’ aksine, grup üyelerinin diğer üyeleri tanımlarını sağlayarak, başlıca topluluklarının sınırlarını belirler ve çizerler. Ve böylece sosyal gruplar, ders almak ve geleneksel bir örnek oluşturmak için, geçmişlerini hatırlarlar ve anarlar. (Sturken, 1997; Zerubavel, 1995).

4- **Kolektif bellek somutlaştırılmalıdır:** Kolektif bellek soyut fikirlerle ilgilenen kuramsal bir kavramdır, fakat işlevsel olabilmesi için tarihi müzeler (Katriel, 1997), hatıra, ritüeller, anıtlar (Young, 1993), eğitim sistemleri, internet ve daha fazlası gibi kültürel eserler ve fiziksel yapılar sayesinde maddileştirilmeli ve somutlaştırılmalıdır.

5- **Kolektif bellek, anlatsaldır:** Bellek, tanıdık bir kültürel örüntü içinde yapılandırılmış olmalıdır. Çoğu durumda başlangıcı olan, gelişen olaylar zinciri ve sonu olan bir anlatı içeren, zorlukların üstesinden gelen kahramanları gibi meşhur bir anlatı biçimi alır.²²

1.1.1. Bellek

Psikolojide bellek (hafıza), bir organizmanın bilgiyi depolama, saklama ve sonrasında geri çağırma yeteneği olarak tanımlanmaktadır²³. Bellek, geçmişi ve bugünü birbirine tutarlı bir şekilde bağlar. Günlük yaşamda bellek sıralamasında kendimizi test edebilme imkânı vardır. Bu testler sayesinde, tutarsızlıklar ortaya konulduğu gibi, geçmişteki bir boşluğu doldurmakta da zorluk çekilmez.

Her anımsama kopmaz bir biçimde geçmiş bir olaya ya da deneyime bağlı olsa bile, herhangi bir anımsama ediminin zamansal statüsü hep şimdidir, yoksa naif bir epistemolojinin öne süreceği gibi geçmişin kendisi değil. Belleği oluşturan, geçmiş ile şimdi arasındaki bu çok ince yarıktır: Bu yarık belleği güçlü bir biçimde canlı kılar, onu

²² M. Neiger, O. Meyers, Z. Eyal, *On Media Memory* [Elektronik Sürüm], Palgrave Macmillan, 2011, s.4-5.

²³ Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, (3. Baskı), Ark Yay., Ankara 1998, s.60.

arşivden ya da herhangi başka bir depolama ve yeniden çağırma sisteminden ayırt eder.²⁴

Bellek, geçmişini anımsamayla şekillenir. İnsanlar geçmişteki olayları hatırlayarak şimdi ve hatta gelecekle bağ kurar. Bunun için bireyin ve toplumların buna ihtiyaçları vardır. Çünkü, geçmişleri bugünü inşa eder. Bellek (hafıza) bireyin bütün hayatı boyunca yaşadığı sürecin saklandığı depodur. Aynı zamanda zihnin en temel işlemlerinden biridir. Bellek aracılığıyla duyu organları aracılığıyla alınan simgeler, semboller kaydedilir. Bellekte saklanan simgeler, anılar yenileriyle birleştirilir. Bütün bunlar ihtiyaç doğrultusunda bilinç düzeyine çıkarılır, yani hatırlanır.

1.1.2. Bellek Çeşitleri

Bellek denince insanın aklına genellikle bir iç olgu gelir ve bunun mekanı bireyin beynidir, yani belleğin beyin fizyolojisiyle, nöroloji ve psikolojiyle ilgili olduğu düşünülür ama tarihsel kültür bilimiyle ilgisi yoktur. Oysa bu belleğin neleri içerdiğini, bu içeriklerin organize edilmesini ve ne kadar süre ile muhafaza edileceğini, bireyin kapasitesi ve yöneliminden çok, dış koşullar yani toplumsal ve kültürel çevre belirler.²⁵ Bellek çeşitleri aracılığıyla insanların bireysel ve toplumsal davranış şekilleri ve bu davranışların altında yatan nedenler daha iyi anlaşılabilir.

1.1.2.1. Mimetik Bellek

Mimetik kavramı mimesis (öykünme) kavramından gelir. Bu deyim Aristoteles'in *Poetika*'sının en temel kavramlarından biri olup, Antik estetiği karakterize eder. Aristoteles, mimesis (taklit) deyince, bir reel nesnenin taklidini değil de aslında idealize edilmiş taklidini kasteder.²⁶ Bu alan davranış alanıdır. Davranışlar taklit sonucu elde edilir. Kullanma kılavuzu, yemek kitapları, inşa planları gibi yazılı davranış kılavuzları oldukça geç başlayan ve hiçbir zaman tam anlamıyla etkili olamayan bir gelişmenin sonucudur. Davranış biçimleri asla tam olarak kodlanamaz. Hala günlük yaşamın birçok

²⁴ Huyssen, s.13.

²⁵ Huyssen s. 24.

²⁶ Aristoteles, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı) Remzi Kitabevi, İstanbul 1995, s.15.

alanında davranışlar, taklit etme geleneğine bağlı alışkanlık ve kurallara dayanmaktadır.²⁷

1.1.2.2. Nesnelere Belleği

İnsan kendini bildi bileli yatak, iskemle, yemek takımı, giysi ve alet- edevat gibi günlük ve özel eşyalardan, evler, köyler ve kentler, sokaklar, araçlar ve gemilere kadar; amaca uygunluk, rahatlık, güzellik gibi hayaller, böylece kendini bulduğu şeylerle çevrilidir. Bu yüzden onu çevreleyen eşyalar bir anlamda kendinin yansımasıdır, geçmişini, atalarını hatırlar. İçine yaşadığı şeyler dünyasının, şimdiki zamanı yaşarken farklı geçmişleri hatırlatan bir zaman dizini de vardır.²⁸

1.1.2.3. İletişimsel Bellek

İnsan dil ve iletişim yeteneğini, bir iç dinamik olarak kendiliğinden değil başkaları ile alışveriş içinde, içeri ve dışarının çevrimsel ve geri dönüşlü etkileşimi ile geliştirir. Bilinç ve bellek, bireysel fizyoloji ve psikoloji ile açıklanamaz, bireyin diğer bireylerle etkileşiminin de göz önünde bulundurulması gerekir. Çünkü bilinç ve bellek, her bireyin bu etkileşimde yer alma gücüne bağlı olarak oluşur. Toplumsalın içinde yer alan birey, yaşamını diğer bireylerle iletişim kurarak devam ettirir. Bu iletişim kurma davranışı iletişimsel belleğin oluşmasına neden olur.²⁹

İletişimsel bellek yakın geçmişe ilişkin anıları kapsar. Bunlar kişinin çağdaşları ile paylaştığı anılardır. Bunun en tipik örneği kuşağa özgü bellektir. Bu bellek tarihsel olarak grupta bağlantılıdır, zamanla oluşur ve zamanla yok olur; taşıyıcıları ile sınırlıdır.³⁰

1.1.2.4. Anlam Aktarımı–Kültürel Bellek

Kültürel bellek, belleğin diğer alanlarının daha bir bütünlük içinde yer ettiği bir alan olarak ele alınmaktadır. Rutin taklitler ‘geleneğe’ statüsünü kazandığı, yani amaca yönelik anlamının ötesinde bir anlama sahip olduğu zaman taklitçi belleğin sınırları

²⁷ Assmann, s.25.

²⁸ Assmann, s.25.

²⁹ Assmann, s.27.

³⁰ Assmann, s.54.

aşılır. Gelenekler, kültürel anlamın devredilme ve canlandırılma biçimi olarak kültürel belleğin alanına girer. Bu saptama; anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller gibi sadece amaca yönelik olmayan aynı zamanda bir anlam içeren, semboller, ikonalar, temsiliyetler gibi içe dönük zaman ve kimlik dizinini dışa çevirmesiyle nesnel belleğinin sınırlarını aşan her şey için geçerlidir.³¹

1.2. TOPLUMSAL BELLEĞE ETKİ EDEN UNSURLAR

Toplumun temel yapı taşı insandır. İnsanlık tarihiyle birlikte kültürler, gelenekler, teknolojiler insan varlığı sayesinde vücut bulmuş bunun doğal sonucu olarak da “geçmiş” oluşmuştur. İnsanları, toplumları, medeniyetleri ayakta tutan şey onları meydana getiren geçmişleridir. Toplumlarda meydana gelen değişme, gelişme, ilerleme, savaş, afet, göç gibi toplumsal olayların birikmesi geçmişin oluşmasına katkıda bulunur. İşte toplumlar da geçmişlerini ayakta tutabilmek amacıyla bir noktada toplumsal(sosyal) belleklerine başvurma ihtiyacı hissederler. “Toplumsal bellek, kültür karşılığı olarak düşünülebilecek bir kavram olup kültür de medeniyet ile birlikte bir milletin o güne kadar oluşturmuş olduğu millî bilincin adıdır, denilebileceğinden toplumsal bellek, insan fenomeninden hareketle vücut bulur.”³²

Toplumların bellekleri dil, din, edebiyat, sanat, hukuk, gelenek, görenek, bilim vs. gibi öğelerle şekillenir. Herhangi bir zamanda yaşanan bir olay toplumların tarihlerinde yer eder. Bireylerin bunu tarihin sayfalarından çekip alarak, belleklerinde yeniden hatırlamaları vasıtasıyla olaylar bugüne taşınarak ortak bir bellek etrafında örgütlenme sağlanır. Toplumsal alanda ortaya çıkan herhangi bir olayın, tüm toplumu etkisi altına alacağı gerçeği gibi toplumsal belleği de doğrudan etkilemesi kaçınılmazdır. Tarihsel süreçte toplumsal alanda köklü değişimlere daha çok savaşlar, ticaret, göçler, kıtlık, salgın hastalıklar, buhranlar gibi iç ve dış dinamiklerin yol açtığını ve doğal olarak toplumsal belleği şekillendirdiği söylenebilir. Günümüzdeyse medya, belirleyici bir unsur olarak devreye girmiştir, ağırlığını hissettirdiğini söylemek mümkündür. Bireysel ve toplumsal alanda bir kültür üretme, yayma ve aktarma aracı olarak işlev görmeye başlayan medya; toplumsal belleği şekillendiren temel aktörlerden biri konumuna gelmiştir

³¹ Assmann, s.26.

³² Selçuk Çıkla, *Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünûn Romanı*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s.20.

1.2.1. Kültürel Etkiler

Toplumların oluşmasında toplumun üyeleri arasındaki bağları kuran, koruyan ve ilerlemesini sağlayan etken rolü kültürel bağlar üstelenir. Kültürel bağlar; toplum üyelerinin birbirine uyumunu sağlayan, toplumsal belleğin oluşmasında köşe taşıdır. Kültür ise; “insan topluluklarına kimliklerini veren ve onları birbirlerinden ayırt eden özelliklerin toplamı ya da, insanların simgeler ve eşyalar yaratması ve kullanması”³³ biçiminde tanımlanabilir. Özü itibarıyla kültürü; “toplumda yaşayan insanların bütün öğrendikleri ve paylaştıklarını kapsayan bir kavram”³⁴ olarak görmek gerekmektedir.

Kültür; kökü toplumun bütün uzuvlarına işleyen geniş bir olgu olup, incelendiğinde toplumun esasını teşkil eden yapı taşlarını ortaya çıkarması açısından bir hayli zengin kaynak sunar. Bir toplumun kültürel yapısı olan yeme içme gibi beslenme alışkanlıkları, giyinme şekilleri, bayram ve özel günleri, mimari, yerleşme düzenleri, örgütlenme biçimleri, eğitim biçimi ve düzeyi vs. gibi ve günümüzde de seyrettikleri televizyon programları, dış ilişkiler, ithalat, ihracat oranlarına kadar varan bir dizi örnekle daha da uzatılabilecek olan ekonomik ve sosyal yapıları incelenerek, herhangi bir toplum hakkında genel bir görüşe sahip olunabilir.

Aslında kültür, hiçbir zaman sade ve net bir tanıma ulaşamamıştır. Nerede ve hangi amaçla kullanılırsa kullanılsın, daima bir belirsizlik içermiştir. Kültürün içinde bugün kadar geçmiş; nitelik kadar nicelik; doğal kadar yapay ve birey kadar onu kuşatan dış dünya yer alır.³⁵ Kültürü, bireye indirgeyemeyeceğimiz gibi sadece topluma mal etmek de doğru olmaz. Çünkü toplum- birey ayrımı yapmak mümkün değildir. İkisi de birbirini tamamlayan ayrılmaz ikilidir.

Birey, doğası gereği kendi varoluşunu gerçekleştirecek bir kültürel örüntü oluşturmaktadır. Daha sonra kendisi tarafından konulan kurallar ve gelenekler tarafından kuşatılan birey, geliştirdiği davranış kalıplarına göre davranış şekilleri üretmektedir. Kültür, eski dünyanın yaşam tarzını yok etmiş olan tarihin sonucudur, ama ayrı bir alan olarak, halen, kısmen tarihsel bir toplumda kısmi kalan algılanabilir

³³ Mutlu, s. 229.

³⁴ Evren Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, (11. Baskı) T.C. Anadolu Üni., Eğt., Sağ. ve Bil. Arş. Vak., Eskişehir 2001, s.93.

³⁵ Sadık Güneş, *Medya ve Kültür*, (2. Baskı), Vadi Yay., Ankara 2001, s.19.

zekâ ve iletişimden başka bir şey değildir. Kültür, pek anlamlı olmayan bir dünyanın anlamıdır.³⁶

Kültür aracılığıyla insanlar arasındaki ayrıştırıcı farklar en aza indirgenir. Çünkü toplumdaki ayrı hayatını devam ettirmesi düşünülemeyen insan asgari şartlarda topluma uyum sağlayarak, üyesi olduğu toplumdaki yerini belirler. Zamanla parçası olduğu toplumdaki kültürün gönüllü taşıyıcısı olan birey, toplumdaki yerini perçinler ve kendi kültürünün doğal taşıyıcısı olur.

Bütün kültürler, bağlayıcı yapı olarak adlandırılan bir şey oluşturur. Bu yapı hem toplumsal hem de zaman boyutunda birleştirici ve bağlayıcıdır. Ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir 'sembolik anlam dünyası' yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağlayarak insanları birbirine bağlar. Kültürün, kuralcı ve anlatsal, yönlendirici ve nakledici yönü bireylere 'biz' deme imkânı veren kimlik ve aidiyet temellerini dayatır. Tek tek bireyleri böyle bir 'biz'de birleştiren, bir yandan ortak kurallar ve değerlere bağlılık, öte yandan ortak yaşanmış geçmişin anılarına dayanan, ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapı geliştirir.³⁷ Bireyin, birey olarak farklı düşüncesi olduğu durumda kolektif bellekten bahsetmek zaten mümkün değildir. Çünkü Halbwachs'ın sürekli işaret ettiği gibi ana tez belleğin toplumsal koşullara bağlılığıdır. Birey elbette farklı düşünebilme yeteneğini geliştirir, geliştirmelidir ama kolektif bellek oluşturmak için ortak deneyim ve paylaşımlara ihtiyaç vardır.

Kültür, hayatın diğer alanlarıyla ilgili anlam kodlarını derler, değerlendirir ve onları, hayatın nihai bir özeti (kristal) olarak topluma arz eder. Gündelik yaşamda bir selamlaşma tarzı, oturma şekli, bazen bir şarkı, bir jest, bir kelime, kavram olarak kendini gösterir bu oluşum. Çoğu zaman nedeninin anlaşılmasında güçlük çekilen bir alışkanlık...³⁸ Immanuel Kant'ın kültürü insanın mantıksal özünden dolayı özgürce hayata geçirebileceği amaçların, ideallerin tümü olarak tanımlamasından yola çıkılarak, kültürün aslında insanların varoluşlarını ispatlama gayreti ve kendilerini gerçekleştirme amacı etrafında döngüsel olarak seyrettiği görülür. Çünkü birey, yaşamda kendini gerçekleştirdiği ölçüde mutlu olacaktır.

³⁶ Guy Debord, *Gösteri Toplumu*, (Çev. Ayşen Ekmekçi-Okşan Taşkent), İstanbul 1996, s.99.

³⁷ Assmann, s.21.

³⁸ Güneş, s.22.

Bir topluluğu, milleti temsil eden dil, din, bayrak, toprak, gelenek, örf, adet, tarih gibi kavramlarının toplamı kültürü meydana getirir. Geçmişle var olan bir toplum; hatırlar, ortak bir söylem, kolektif bir bilinç ve bellek oluşturur; yeri gelir geçmişle övünerek yeri gelir geçmişle hesaplaşarak küllerinden yeniden doğmayı dahi başarabilir. Geçmişle olan etkileşim bugünü anlamada ve geleceği inşa etmede sürekli olarak devrededir.

Kültür, hangi dönemde olursa olsun aslında değişime uğramaz. Modern dönem öncesi kültürün aktarımı ritüellerle, ayinlerle sağlanırken, modern dönem veya sonrası dönemde bunlar radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla yeniden araca uygun olarak sembolize edilerek verilmiştir. Yani sadece ifade aracı değişmiştir. Değişim “sadece kurulan sembolik dilin öğelerinin yenilenmesinden ibarettir.”³⁹

Toplumsal yapı konusunda değinilmesi gereken bir diğer mesele de, tek tek bireyler tarafından oluşturulan bu karmaşık yapıdaki bireyin konumudur. Toplum, bireysel parçacıkların mekanik bir toplamı olmanın ötesinde, kökleri geçmişte bulunan ve işlevleri hemen fark edilemeyen kurumların ve bireylerin sonsuz sayıdaki ilişkilerinin organik bir bütünü olarak el alınmaktadır. Geçmişin ifadesi olan toplumsal belleğin korunması ve sağlıklı bir şekilde aktarılmasını güvence altına alacak kurumsal yapıların gerekliliği gibi düşünceler, birbiriyle yakından alakalı olan bu argümanlar çerçevesinde ifadesini bulur. Bu anlamda otoritenin meşruluğu da soyut hak ya da akıl aksiyomlarından değil, alışkanlıklardan ve geleneklerden kaynaklanır.

Kültürel işleyiş; ortak dil, ortak bilgi ve ortak anılarda dile getirilen ve kodlanan, bir toplumun ‘simgesel anlam dünyası’ ya da ‘dünya görüşünü’ oluşturan ortak değerler, deneyimler, beklentiler ve anlamlar bütünüdür. Kültürel anlamlar biçiminde gerçekleşir. Ortak anlamların dolaşımı ortak duyguyu açığa çıkarır. Grubun her üyesinde, arzu, dürtü ve hedeflerinin tabii kılacağı bütünü önceliğine dair bir bilgi oluşturur.⁴⁰

Kültürel öğeler bir toplumun kimliğini yansıtan ayna işlevi görürler. “Kültürlerin öğelerini, değerler, inançlar, semboller, dil ve normlar şeklinde gruplandırmak mümkündür”⁴¹. Değerler amaçlarımızı ve davranışlarımızı belirlemede neyin iyi, neyin

³⁹ Assmann, s. 23.

⁴⁰ Assmann, s.140

⁴¹ Veynel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Aktüel Yay., İstanbul 2005, s.90.

doğru olduğunu söyleyen standartlardır. Bize iyi, kötü, güzel, çirkin, ahlaki, gayri ahlaki şeyler hakkında ölçütler sunar. Değerleri olmayan toplum, en güçlü toplumsal kontrol aracını da kaybeder. Değerler kavramsal olarak bilinir, ortaklaşa paylaşılır. Ortak değerler toplumsal dayanışmayı yaratan, sürekli kılan en önemli faktördür. Kültürel değerlerin bütünleştirici ve kaynaştırıcı rolü sayesinde bireyler arasında birlik ve bütünlük sağlanır. Bu yapı sağlanırken de toplumun sahip olduğu bir takım unsurlara göre hareket edilir. “Birleştirici güç insan hayatından çıktığında, karşıtlıklar canlı ilişkilerini ve etkileşimlerini yitirdiklerinde ve özerkliklerini kazandıklarında (Hegel) ...” Artık böyle bir durumda toplumsal birlikten, dayanışmadan ve kolektif bellekten bahsetmek söz konusu olamaz.

Kültür, mit toplumunun birliğinden ayrılır. Kültür, bağımsızlığını kazanarak, aynı zamanda bağımsızlığını kaybetmesi anlamına gelen emperyalist bir zenginleşme hareketine başlar. Kültürün göreceli özerkliğini ve bu özerklikle ilgili ideolojik yanılsamaları yaratan tarih, kendisini kültür tarihi olarak ifade eder. Ve kültürün muzaffer tarihinin tamamı, yetersizliğinin açığa çıkma tarihi kendini yok etmeye doğru bir ilerleyiş olarak anlaşılabilir. Kültür, kaybedilmiş birliğin arandığı yerdir. Kültür, bu birlik arayışında, ayrı bir alan olarak kendini yadsımak zorundadır.⁴²

Her toplumun benimsediği değer yargıları, davranış örüntüleri, yararlandığı araç ve gereçler tarihsel süreç içinde oluşmuşlar ve kuşaklara aktarılmışlardır. Dolayısıyla kültür tarihsel bir özelliğe sahiptir. Kültür, bir yaşam tasarımı ve insanların davranışlarını koordine eden ortak anlayıştır. Bütün canlıların bir yaşam tasarımı vardır, her canlı üremek ve beslenmek zorundadır. Kültürün diğer canlıların yaşam tasarımından temel farkı öğrenme yoluyla elde ediliyor olmasıdır. Bir at doğduktan birkaç saat sonra koşabilmesine rağmen bir insanın kendisini koruması için eğitilmesi gerekir. İnsan doğduğu toplumsal grupta tüm davranış örüntülerini hazır bulur. Öğrenme ile onları kazanır ve benimser. Yetişkin kuşağın ve eğitim kurumlarının görevlerinden biri yetişmekte olan kuşağa toplumun kültürünü öğretmektir.

Toplumsal kimlik, olarak adlandırılan sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifadeyle ortak bir simgesel sistemin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır. Burada önemli olan kelimeler, cümleler ve metinler değil, gelenekler, danslar, örnekler, işlemler, giysiler ve dövmeler, yeme ve

---

⁴² Debord, s. 98.

içme, anıtlar, resimler, coğrafyalar, yol ve sınır işaretleridir. Ortaklığı belli eden her şey gösterge olabilir. Simgelerle gösterilen bu ortaklığın tamamı “kültür” daha doğrusu yeniden üreten belli bir kültürel sisteme denk düşer. Kültürel sistem, ortak kimliğin dayandığı ve kuşaklar boyunca sürdürüldüğü araçtır.⁴³.

Kültür en genel anlamda bireylere, gruplara, toplumlara yaşam için gerekli davranış kalıplarını sunar. Sunulan bu kalıplara göre de bireyin davranış geliştirmesi beklenir. Kültür; toplumları, ulusları, grupları, birbirinden ayıran, onları özgün kılan bir işleve sahip olduğundan, ait olduğu toplumun bireyleri üzerinde de kaçınılmaz olarak etkili olur. Kültür, içerdiği özelliklerle bir toplumu kendine özgü kılar. Temel kültürel değerler birey ve gruplara benimsetilerek toplumsal bütünlük ve uyum sağlar.

Düşüncelere coşkusal olarak şekil veren bir kalıbın bulunduğu olgusu, son derece önem arz eder, çünkü bu, bir kültürün özünün anlaşılmasında anahtar görevi görür. Örneğin Svetlena Boym 1960’larda anaokulunda ‘ilk çizmeyi öğrendiği şeyin roketler’ olduğunu söyler. Çünkü o zamanın Rusya’sında Sovyet uzay keşiflerinin coşkulu çağında, geleceğin alışılmadık derecede parlak, ilerleme yürüyüşünün muzaffer görüldüğü bir dönemde yapılmıştı. Yani görünen o ki toplumların sahip olduğu kültürel unsurların etkisi, ister istemez toplumdaki en küçük bireyden en büyüğüne kadar yoğun bir şekilde hissedilmektedir.

1.2.2. Kültür Endüstrisi

Kültür endüstrisi kuramı, 1930’lardan sonra Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından ortaya atılmış bir kuramdır. Adorno, Horkheimer, Marcuse ve Benjamin gibi eleştirel toplumbilimciler, faşizmin zirve yaptığı ve keskin hâkimiyetini kurduğu yıllarda, egemen ekonomi-politiğin topluma yansımaları ve adım adım kültürel ve sosyal hayata nasıl yayıldığını, toplumsal meşruiyeti nasıl kazandığı ve bunun sanata yansımaları üzerine çalışmalar yapmışlardır.

Frankfurt Okulu eleştirisindeki temel kavram ‘kültür endüstrisi’dir. İleri kapitalist toplumlarda kitle iletişim araçları birer kültür endüstrisi haline gelmişlerdir. Bunların ürettikleri kültür gerçek (yani otantik) değil, şeyleşmiş yapay bir kültürdür. Dolayısıyla ‘kültür endüstrileri’nin yaydıkları kitle kültürünün özgün, kendiliğinden hiçbir yönü

⁴³ Assmann, s.139.

⁴³ Huyssen, s.14.

yoktur. Sanat özerkliğini yitirmiş; pazarlanabilir, değiş-tokuş edilebilir niteliğindeki diğer tüketim mallarından farkı kalmamıştır. Ne bu kültürü üretenler ne de tüketenler özgürdür; ikisi de sisteme bağlıdır.⁴⁴ Kültür endüstrisinin bugün olanak tanıdığı tek rahatlama ve gülebilmeye biçimi bile *Schadenfreude* alaycılığıdır; başkalarının kötü talihine, başkalarının düştükleri hallere gülebilmektir. Yüceltmenin yerine baskılama geçmiştir; arzular, düpedüz, terslenmek ve kendilerine hak tanımamak için uyandırılıp canlandırılmakta; kısacası, kitle kültürü, *Tantalus** onuruna yapılan ritüellere dönüşmüş bulunmaktadır.⁴⁵ Uyandırılan arzular aslında sınırsız özgürlüklere kapı araladığı yanılısamasına yol açarken işin özünde bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Sınırsız özgürlükler bireyin, bile isteye, bir nevi sınırsız bir egemenlik altına girmesine ve farkında olmadan özgürlüklerin boyunduruğu altında kopmalar yaşamasına yol açmıştır.

Kültür endüstrisi kavramıyla önceden belirlenip, hazırlanmış bilincin nasıl dolaşıma sokulduğu, yaşamın öngörüldüğü üzere deneyimlendiği özellikler görülür. Fabrikaların seri üretimi artık seri tüketimi gerektirdiği için insanları hızlı tüketime yöneltmenin yolları aranmış ve bulunmasında da açıkçası çok da zorluk çekilmemiştir. Teknolojik nitelikte üretimin yoğunlaşması tüketimin estetize edilmesiyle hedefine ulaşmıştır. Kültür endüstrisinin bağlı olduğu kapitalist sistem yaşamın her alanına nüfus ederek, bireye tam da birey olduğunun farkına vardığı anda etkisi altına almıştır. Artık birey toplumsal bir varlık olduğunu belirlenen bu kültür içerisinde kanıtlama imkânını elde etmiştir ve artık o toplumsal bir varlıktır.

Metaların kitlesel üretime başlamasıyla beraber insan ilişkilerinin şeyselleşmeye/nesneleşmeye başlaması aynı anda gerçekleşmiştir. Bu da modern dönemin en tipik özelliğidir. Bunun devamında da kaçınılmaz olarak teknolojik değişim ve bu değişimin sonucunda da geleneğin ve geleneğe dayanan yaşama tarzının yıkılıp yok olması gelmiştir. Algılarımızı dayandırdığımız imgelerin (imajlar) metalaşmasıyla, fantazyalarımızın materyale dönüşmesi çok önemli bir mesele haline gelmiştir. Günümüz yaşamının gerçekliğinin doğru olarak anlaşılabilmesi içinde imge ve fantazyaların tarih ve kültür açısından doğru bir biçimde açıklanması gerekmektedir.

---

⁴⁴ Mutlu, s. 24-25.

⁴⁵ Martin Jay, *Diyalektik İmgelem*, (2. Baskı), (Çev. Ünsal Oskay), Belge Yay., İstanbul 2005, s. 313.

Günümüz insanı bir tür anlam bunalımı içindedir. Gerçek bir kişilik yerine karşılaşılan bir temsili (kurumsal, tüzel) kişilik anlamın biraz daha buharlaşıp yok olmasına neden olmaktadır. Anlamla birlikte yok olan kendilik (şahsiyet)'tir. Bireye yöneltilen mesajlar aslında her ne kadar bireye yönelik gibi görünse de her şey toplu olarak kavramsallaştırılan bir imgeye yöneldiği için esasen hiçbir bireyi doğrudan muhatap almamaktadır. Toplum; semboller ve isimlerle temsil edilmekte olan diğer kimselere ait, bireyin zihninde oluşan fikirler ve akli olaylar için konulmuş bir isime dönüşür.⁴⁶ Birey ön plana alınmış gibi görünürken aslında 'hiçbir şey'liğe indirgenmiştir. Önemli olan toplumsal olarak sistemin öngördüğü biçimde, kitle şeklinde hareket edilmesini sağlamaktır. Davranışların toplu ve istenilen doğrultuda yönlendirilmesi temel amaçtır. Bunu ne kadar çok kalabalıkla gerçekleştirirse o kadar amacına uygun bir oluşum gerçekleşmiş demektir.

Peki, bu kadar olumsuz etkileri olan bu kültür, insanlar arasından neden bu kadar rağbet görür? Geleneksel seçkin kültürde somutlaşan katı hiyerarşik ayrımların tam tersine, modernizmle gelen bireycilikle insanlar artık daha eşitlikçi olarak gördükleri kitle kültüründe, ilk olarak kendilerini daha rahat ve özgür hissetmişlerdir. Ancak ilerleyen zamanlarda geleneksel yapı içerisinde buldukları kimliklerini özgürlüğün verdiği sarhoşlukla "en iyi biçim" olduğu konusunda hem fikir olsalar da daha sonraları yalnızlıklarını bağlı oldukları grup yerine tüketimde bulmaya çalışmışlardır. İyi bir yaşam tarzı sunan kültür artık yerini standartı yüksek ama yalnız yaşam biçimine çevirmiştir. Bireyi kuşatan bu kültür, onun yaşam biçimi olur.

Kültür endüstrisi artık hayatı öyle bir çerçeve içine alır ki; insanlar bu çerçeve dışında kaldıklarında kendilerini yalnız hissetmektedirler. Kitle iletişim araçları, gündelik hayatın bütün unsurlarını içine alır, yeniden düzenler, biçimlendirir, beğendiklerini seçer, sonra da seçtirir. Zira çemberin dışında kalan toplumdan dışlanmış, toplumsal hayattan kopuk yalnızlaşmış birey olarak kalmaya mahkûm olacaktır. Aslında kitle iletişim araçlarıyla sunulan şey; geçmişten bağları kopartılmamış hatta geçmişin yeni bir sürümü olarak ama sembolik ifade biçiminin tamamen değişmesiyle birlikte bambaşka bir görüntüye sahip olan yeni bir kolektif kültürdür.

---

⁴⁶ Güneş, s. 52.

* Batı Anadolu'da bir Lidya kralı.

Kültür endüstrisi aslında kolektif bellek oluşturmadaki gücü belki de insanlık tarihinin hiçbir döneminde bu kadar etkin ve kolay olmamıştır. Çünkü kitle iletişim araçları sayesinde “hız” kavramı farklı bir boyuta taşınarak, kitlelere ulaşabilme fırsatı gökten zembille inen bir lütuf olmuştur. Kültür sektörünün sürekli olarak ticarileşmesi ve yeni iletişim teknolojilerinde de buna paralel gelişmelerin gözlenmesi, kültürü endüstriyel ve siyasal yapılarla içli dışlı konuma getirmiştir. Tüketici olanlar işçiler, memurlar, çiftçiler ve küçük burjuvalardır. Kapitalist üretim onları ruhları ve bedenleriyle içine almış kendilerine sunulanları hiç düşünmeden kabul ettirmiştir. İlke; tüketiciye ihtiyaçlarının kültür endüstrisi tarafından karşılanacağını düşündürmek, öte yandan da kendisini sadece bir tüketici, endüstrinin herhangi bir nesnesi olarak hissettirmektir. Bunları düşünebilen ya da fark edebilen insanlar bile buna rağmen, yönetenlerin isteklerini benimsemekte, köle haline gelmelerine neden olan ideolojiye inatla sarılmaktadırlar.

Kültür endüstrisi, bilinç endüstrisi, eğlence endüstrisi gibi tanımlamaların her birine uyan yapısıyla kitle iletişimi modern insanın karşı konulamaz mürşididir. Modern toplumun bir taraftan buharlaşıp yok olan organik etkileşiminin yerine koyduğu mekanik ilişkilerini, diğer taraftan içiçeliği oranında birbirinden bağımsız, yalıtılmış kurumlarını karşılayacak bir kavramsallaştırmanın güçlüğü ortadadır.⁴⁷ Kültür endüstrisi sayesinde toplumları birbirinden ayrı nitelikte olmasını sağlayan farklılıklar arasındaki keskin çizgiler gittikçe silikleştirilerek benzer kültürler ortaya çıkmıştır. Öyle ki, kültür endüstrisi, değişmez sanılan bir düşünceyi değiştirerek, yaygınlaştırma kapasitesine sahiptir. Televizyon, gazete, sinema vs. kitle iletişim araçları da günümüzde buna alt yapı hazırlayarak bu hızlı değişimlere katkıda bulunurlar.

Kültür endüstrisi gerçek bir kültür değil, kendiliğindenliği olmayan, şeyleşmiş/nesneleşmiş bir kalıp kültür üretmektedir. Modern kitle toplumunda eski günlerdeki gibi yüksek kültür ve alt kültür* diye bir şey kalmamıştır. Bu farklılık bile kitle kültürünün stilize barbarlığı içinde erimiş yok olmuş gitmiştir. Modern dünyada sanat “pazar” kurumunun dikte ettirdiği amaçlı bir amaçsızlığa dönüştürülmüştür.⁴⁸

⁴⁷ Güneş, s.57.

⁴⁸ Jay, s.312.

* Alt kültür: Belirli bir yaşam tarzının zenginliklerini meydana getiren, egemen kültürden yörelere ve toplumsal kategorilere göre değişen yaşam tarzı.

Kültür endüstrisi, gündelik hayatın bütün unsurlarını kapsar, sivil toplumdan tutun da iktidarın en temel ideolojik ve kültürel aygıtı olarak uluslararası siyasal merkezleri, gündemleri yeniden biçimlendirir, düzenler. İnsanlık tarihiyle başlayan, binlerce yıldır ürettiği anlamların yeniden üretilmesi, yorumlanması, yenilerinin yaratılması artık ciddi bir tehditle karşı karşıyadır. Çünkü artık anlamlar, kültür endüstrisinde üretilmeye başlanmış ve kendi oluşturduğu pazarlar aracılığıyla piyasaya sürülmüştür. İnsanlık ve gerçek arasına sürekli imajlardan oluşan sanal bir dünya inşa edilmektedir. Gerçeğin kendisi temsilden koparılarak, gerçek kurgulanıp, yeniden düzenlenmiş görüntüsü ile nesnel gerçeklik arasında bir gerilim oluşturur.

...Bu güruh, ekonomik anlamda en gelişmiş ülkelerde sermaye için yeni olanakların arayışı içindedir. Eski olanaklar, kültür endüstrisini her yerde hazır ve nazır bir fenomen olarak mümkün kılan yoğunlaşma sürecinin sonucunda gittikçe daha güvenilmez bir hale gelmiştir. Gerçek anlamda kültür, yalnızca kendisini insanlara uydurmakla kalmıyor, bunu yaparken aynı anda içinde yaşadıkları taşlaşmış ilişkilere bir karşı koyuşla onları onurlandırıyor. Oysa bugün, kültür bu taşlaşmış ilişkilerin içinde çözülmüş ve onlarla bütünleşmiş olduğundan, insanlık onurunu bir kez daha yitirmiştir; kültür endüstrisinin tipik kültürel varlıkları artık diğer niteliklerinin yanında mal niteliğini taşımaz, bütünüyle mala dönüşmüştür. Bu niceliksel değişim o kadar etkilidir ki yepyeni bir fenomen ortaya çıkarmıştır. Sonuçta, kültür endüstrisinin, kökeninde yatan kâr güdüsü ideolojisini dört bir yana saçmasına bile gerek kalmamıştır. Bizzat kâr güdüsü onun ideolojisinin nesnesi haline gelmiş ve her koşulda yerine getirilmesi gereken, kültürel malların satılma zorunluluğundan bile bağımsızlaşmıştır. Kültür endüstrisi birer birer şirketlerden ya da satılabilir nesnelere bağımsız olarak halkla ilişkilere, kendi başına “itibar” üretimine yönelmiştir. Böylelikle ortaya defacto bir uzlaşma, tüm dünya için üretilen reklamlar çıkmış ve kültür endüstrisinin her ürünü kendi kendisinin reklamı haline gelmiştir.⁴⁹

Dünya kültür endüstrisinin süzgecinden geçirilerek yönetilmektedir. Sanayi toplumunun gücü insanları ilk ve son defa olmak üzere etkisi altına almıştır. Her model, her çalışma ve çalışmaya benzeyen dinlenmeler bile kimseye rahat vermeyen devasa ekonomi mekanizmasının bir modelidir. Özelleştirilmiş donanımlar gerektiren birçok

⁴⁹Theodor Adorno, “Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken” [Elektronik Sürüm], (Çev. Bülent O. Doğan) *Cogito Dergisi*, Yaz -2003, s.76-83.

boş zaman etkinliği, tüketicilerin sadece parası için değil aynı zamanda zamanı için de rekabet halinde olan boş zaman ve kültür endüstrileri tarafından pazarlanmaktadır. Sistem her şeyi kurnazca kurala bağlayarak, topyekûn uyumu başlatmaktadır. Kültür endüstrisi konumunu sağlamlaştırdıkça tüketicilerin ihtiyacını topluca karşılayabilmekte, bu ihtiyacı üretmekte, yönlendirmekte ve disiplin altına almaktadır. Kültür endüstrisi, sistemin üzerini örterek, insanların boş zamanlarına el koyar.

Kültür endüstrisi, aslında despot şekilde insanları ya da kültürleri hâkimiyeti altına almaz. Kendi var olan kültürlerden yeniden çevrimle kendine özgü kültürünü oluşturur. Düşün, istediğini yap! Özgürsün her alanda ama... Tocquevelli'nin söylemiyle: “aramızda yabancısın.” Yukarıda da bahsedildiği gibi karşı koymayı bir zamanlar başarabilen kültür, artık insanlar arasında sürekli bir kabul merasimine dönüşmüştür. En zayıf halka ya kopar ya da çemberin dışında bir yer bulmak zorundadır kendisine. “Direnen hayatta kalabilir, ama intibak ederek.”⁵⁰

İnsanın sistemli olarak hareket ettiği bu döngüsellik içinde her ne kadar karşı koymayı düşünse bile(buna zaten sistem en başta engel koyarak düşünmeyi ortadan kaldırır) bunu uygulayacak cesareti yoktur. Çünkü her şeyi düşünen sistem kendi alışılmışlığı içerisinde bireylere rahatlama imkânı da sunar. Çarkın dışına çıkmayı planlayan kişi sudan çıkmış balık hissine kapılır. “Çark aynı yerde dönüp durmakta, bir yandan tüketimi belirlerken denenmemiş olanı da risk diye dışlamaktadır. Kültür endüstrisinin zaferi ikilidir: Dışarıda hakikat diye yok ettiğini içerde yalan olarak istediği gibi yeniden üretebilir”⁵¹.

Kültür endüstrisi ürünü olan kitle kültürü açısından Baudrillard'ın da görüşü hayli düşündürücüdür. O *yeniden çevrim* kavramıyla, kültürü tanımlama yoluna giderek; mesleki bilgi, toplumsal unvan, bireysel gelişim konusunda toplumun niteliksel boyutlarından olduğuna işaret eder. Örneğin herhangi bir yerleşim yerinde her şeyin modern sayılabileceği bir ortamda doğal park, yeşil alan olarak düzenlenmiş, otantik, doğal, kır biçimi şeklinde sunulan bir ortamın “yeniden keşfi” de aslında doğanın işte yeniden çevrimidir:

⁵⁰ Theodor, Adorno, Horkheimer Max, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev. Oğuz Özügül), Kabalcı Yay., İstanbul 1996, s.20.

⁵¹ Horkheimer- Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, s.24.

“Bugün mesleki alanı kuşatan da aynı ilkedir; bilim teknik, nitelik, ustalık değerleri, bu alanı yeniden çevrime yani yükselme, statü ve kariyer profili zorlamalarına boyun eğdirir. Bu örgütlenme ilkesi bugün “kitle” kültürünü yönetiyor. Bu kültürü özümsemiş olan herkes(ve son kertede “kültürlüler” bile bundan kaçamıyor ve kaçamayacak) kültür değil, kültürel yeniden çevrim hakkına sahiptir.”⁵²

Kültürün ne üretimi ne de tüketimi artık topluma ait değildir. Kültür artık kalıcı olmak için üretilmez.⁵³ Toplumun ihtiyaçlarını belirleyenler, onların neye ihtiyacı olduğunu bilir ve onlara verilecek kültür öğeleri onlar için seçilmiş en değerli ürünlerdir. Seçilmiş ve ayağa kadar getirilmiş kültür ürününü toplum elbette memnun bir şekilde tüketmelidir, bunun etrafında kümelenmelidir. Zamandan kopartılarak sunulan yeni yaşam biçimi birey için geleneksele tepki ve ondan bir kurtuluştur. Anılar ve geçmiş bir kenara bırakılmalı çıkılan yeni yolda en iyi şekilde devam sağlanmalıdır.

Ancak, “Alacakaranlık anılar... Zamanın geçişine ve teknolojik modernleşmenin kesintisiz hızına bağlı olarak yitmekte olan kuşaksal anımsamalar ile belleğin alacakaranlık statüsünü yansıtan anımsamalardır. Günün son ışığının son görkemli gösterilerini ortaya koyabileceği bir ara durumdur. Belleğin ayrıcalıklı zamanıdır...”⁵⁴ Toplumsal bellek, toplumun zaman içerisinde eritilen geleneksel yapısını veya toplum için vazgeçilmez unsurlara yeniden hayat vermek için geçmişi bugüne taşıyan ve yaşatan mekanizmadır. Toplumsal bellek, bir *dejavu**dur.

Kültür ekonomisinin, kültürel bellek/miras üzerinde geliştiği, daha önce vurgulanmıştır.

1.2.3. Medyanın Bellek Oluşumundaki Etkisi

Medya, her türlü sözlü olsun yazılı olsun ya da basılı ve görsel metinleri içeren; televizyon, radyo, gazete, internet, dergi, kitap, broşür, sinema gibi iletişim araçlarını kapsayan bir kavramdır. Medyanın temel işlevi haber ve bilgi vermektir. Bunun yanı sıra eğlendirme, eğitim, kamuoyu oluşturma, toplumsallaştırma vs. gibi işlevleri de söz

⁵² Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, (4.Baskı), (Çev. Hazal Deliçaylı, Ferda Keskin), Ayrıntı Yay., İstanbul 2010, s.124.

⁵³ Baudrillard, s.125.

⁵⁴ Huyssen, s.14.

konusudur. Günümüzdeyse medyanın çoğu insan için daha çok eğlence işleviyle öne çıktığını bir ‘boş zaman değerlendirme aracı’na dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Medya, kişinin yakın veya uzak çevresi hakkında bilgi sahibi olmasına katkıda bulunur. Ancak bazen Afrika’nın, Amerika’nın veya buzul kıtası Antartika’nın en ücra köşelerinde neler olup bittiğini öğrenirken, bu tarafta burnumuzun dibinde olup bitenlerden haberdar bile olamayabiliyoruz. Bununla birlikte özellikle haberler, hem medya organlarının teknik özelliklerinden hem de içerik özelliklerinden kaynaklanan bir takım nedenlerden ötürü gerçek olay örgüsünden kasıtlı veya kasıtsız olarak saptırılabilir. Medyanın mülkiyet yapısından tutun da, siyasi ve ekonomik çıkar ilişkileri, sahip olduğu yayın politikası, ulusal çıkarlar, uluslararası ilişkiler, hedef kitlenin sosyo-demografik özellikleri, haber kaynaklarının mesleki ve kişisel çıkarları gibi sıralanabilecek birçok benzeri nedenlerden dolayı, “yanlış bilgi” (disinformation), “eksik bilgi” (missinformation) ve “yönlendirme” (manipulation) şeklinde “dolayım lanarak”, “dünyasal gerçek”, “medyatik gerçeğe” dönüştürülür. Bu da herhangi bir kültürün yeniden üretiminde önemli rol oynayabilmektedir.

Medya, çok sayıda kültür ve dünya görüşüne kendini ifade etme özgürlüğü verir. Bu ise bir tek, ‘gerçeklik’in algılanmasını engeller. Bu çoğulcu iletişim ortamında artık gerçekliğin hiçbir merkezi koordinatı yoktur. Medya toplumunda, akıcı bir bilinçte ve kişinin her şeyin nasıl olduğunu bilmesinde şekillenen özgürleşim ideali yerini, çoğulculuğa ve gerçeklik ilkesinin erozyona uğramasına dayanan bir özgürleşime bırakmıştır. ‘Yerel rasyonalitenin özgürleşmesiyle herkese daha büyük kabul veya yetki sağlanacaktır’, diye bir şey söz konusu değildir. Özgürleşim, herkesi siyah, kadın, homoseksüel, Protestan, vs. gerçekte ne iseler, sadece onu göstermek anlamına gelir.⁵⁵

Medya artık kendi gerçekliğini kendisi üretir konumdadır. Bunu yaparken de kendi dil ve söylemine göre gerçekleştirir. Bu dil ve söylem de yukarıda belirtildiği gibi ülkenin içinde bulunduğu koşullara ve buna bağlı olarak gelişen sosyo-ekonomik duruma, politik ve kültürel boyutlara paralel olarak değişmektedir. Dördüncü güç olan medya, her ne kadar belli güç ya da güçlerin etkisi altında veya bir gücün temsilcisi şeklindeki tanımlansa da göz ardı edilmemesi, bilinmesi ve unutulmaması gereken temel nokta; medyanın kesinlikle bir “güç” olduğudur.

⁵⁵ Edibe Sözen, *Medyatik Hafıza*, Timaş Yay., İstanbul 1997, s.25.

Özellikle toplumsal dünyanın monitörü olan haber medyası, sadece onların kendi hikâyelerini değil aynı zamanda toplumun belleğindeki diğer kişi ve kurumlar aracılığıyla; kamu görevlilerinin yaptıkları konuşmalardan, görgü tanıklarının hatıralarından filmlerin içeriği ve müzelere kadar, ‘gerçek’ olayları oluşturmak ve yaymak için sorumludurlar. Haberde uygun medya ve politik teoriler, kolektif hafızanın gelişimin etkileyen süreç ve aktörlerin tanımlar, fakat bu teoriler geçmişe başvurmak, geçmişi içermesi için genişletilmeli ve gözden geçirilmelidir.⁵⁶

Medya bir nevi kendi gerçekliğini yaratarak insanları, kitleleri peşinden sürükleyebilme gücüne de sahiptir. Öyle bir şeydir ki artık dünyanın Doğusuyla Batısı arasındaki kültürel farklar dahi ortadan kalkmıştır neredeyse. Küreselleşmeyle birlikte ve özellikle kitle iletişim araçlarının teknik, politik vb. özellikleri sayesinde sınırlar kalkmış, hiçbir mekân değişikliği olmaksızın Doğu’daki göz Batı’yı, Batı’daki göz Doğu’yu görür olmuştur. Kitle iletişim araçlarındaki en önemli özellik; doğası gereği en kısa zamanda en çok kişiye ulaşabilme kapasitesine sahip olmasıdır.

Medya, hem yerel hem de küresel anlamda kültür sunumuna aşırı derecede hizmet eder. Medya, hangi toplumda bulunuyorsa o toplumun kültürel zenginliğini yansıtan, diğer yandan da bunu farkında bile varamadan değiştirebilen, sürdürebilen hatta uluslararası boyuta taşıyarak başka toplumların kültürel alışkanlıklarına etkide bulunabilen bir güce de sahiptir. Dünyaca ünlü bir sanatçının giyim ve konuşma tarzının, Ortadoğu’da, Asya’da bir genç tarafından taklit edilmesine, kitle iletişim araçlarının kültür üzerindeki bu denli güçlü bir etkiye sahip olduğunun farkına vararak bakıldığında, bu duruma şaşırılmamak gerekir.

Medya hammadde olarak geleneksel kültürü kullanmakla birlikte, onu yeniden üretip değişikliğe uğratar ve şekillendir. ‘Medya kültürü’ olarak tanımlanabilecek bu yeni kültürün ulusal ve geleneksel kültürlerden farklı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Medyadaki yapısal değişimle birlikte medya kültürü de değişmektedir. Medya ulus ötesi bir nitelik kazandıkça, medya kültürü de ulus ötesi bir niteliğe bürünür.⁵⁷

Medya; insanın kendisiyle, çevresiyle, dış dünyasıyla kurduğu her tür ilişkinin toplamı olarak nitelendirilen kültürün, çağdaş değer ve normlarla yeniden

⁵⁶ Edy, s.6.

⁵⁷ Süleyman İrvan, *Medya Kültür Siyaset*, Ark Yayınları, Ankara 1997, s. 11.

şekillendirilmesinde en etkili araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu özelliği ile bireylerin yeni yaşam biçimlerine geçişte, yeni yaşam ortamlarına sahip olmalarında ve değişen yaşamın değişen araçlarını kullanmalarında onların yol göstericisi kimliğini de taşımaktadır. Yine aynı kimliğe dayanarak toplumların siyaset, ekonomi, sanat, spor ve eğlence alanlarında geleneksellikten evrenselliğe ve çağdaş normlara geçişinde de belirleyici bir rolü olduğu, özellikle son 20 yılda iyice belirginleşmiştir.⁵⁸

Zamanın hız içinde yeniden yapılandırılışı, McLuhan'a göre teknolojinin ve özelde teknik aracın (TV) bir ürünüdür. Ancak, bir teknolojinin içselleştirilmesi, daima beraberinde, aynı hızda yeni bir kültür aktarımını getirdiğinden, bir süre sonra bu süreç, düşüncenin hızlı aktarımıyla oluşan kaotik bir söyleme dönüşmektedir.⁵⁹ Teknik aracın oluşturduğu kültüre ve kurallara göre gönüllü olarak davranışlarda bulunma zorunluluğu bireyleri ikilemde bırakmaktadır. Çünkü “teknoloji duyularımızdan birini geliştirdiği zaman, yeni teknolojinin içselleştirilmesi ile aynı hızda, yeni bir kültür aktarımı ortaya çıkmaktadır.”⁶⁰ Bu yeni kültürel oluşumun anlaşılabilmesi içinse aktarımı yapılan aracın hızına bağlı olarak düşünmeyi gerektirdiğini gündeme getirir.

Elektronik/görsel iletişim araçları öz ve biçim ilişkisini ters yüz ederek, görüntüye dayalı sahte bilinçler oluşturmaktadır. Martin Esslin “her toplumun kendi hakkında bir imajı vardır ve her toplum bu imajla şekillenir. Bana kesin öyle geliyor ki, televizyon bu kolektif imajın oluşumunda önemli rol oynuyor.” demektedir.⁶¹ Ancak toplumların kendi imajları olduğunu söylemek bile güçtür. Çünkü egemen güç tarafından dayatılan imaja toplumlar mahkûmdur. Çark öyle geri dönülemez bir şekilde işleme konulmuştur ki, bir toplumun kendi imajını oluşturması olanaksız duruma gelmiştir. Hazır imajlar vardır, bireylere ve toplumlara düşen görev de bu hazır imajı alıp kendini ona uygun kılığa sokmaktır.

Televizyon, tamamlanmamış bir dünya sunmaktadır önümüze ve bu bizi sürekli olarak dünyayı yeniden inşa etmeye zorlamaktadır. Günlük yaşamda görülen şeyler; imgeler, nesnelere, görüntüler bir bütün ve sabittir. Oysa televizyon, daha hızlı bir şekilde bizi günlük yaşamdan uzaklaştırmakta ve böylelikle başka dünyalara alıp

⁵⁸ Ali Murat Vural, “Medyanın Kültürel Kalkınmayı Sağlama ve Eğitim İşlevi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (Sayı: 10), s.105-113.

⁵⁹ Hüseyin Köse, *Bourdieu Medyaya Karşı*, Papirüs, İstanbul 2004, s. 88.

⁶⁰ Mc Luhan Marshall, *Gutenberg Galaksisi*, (Çev. Gül Çağalı Güven),Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001, s. 61.

⁶¹ Güneş, s. 12.

götürmektedir⁶². Televizyonun yarattığı imaja herkes öyle ya da böyle dâhil olmak durumunda kalmaktadır. Dışta kalmayı bilinçli seçen bile televizyonun oluşturduğu imajı, yine onun üzerinden sonuçta ona bağlı kalarak reddetmektedir. Yani reddetmesi için önce onun kabulünü onaylamış olmayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Küreselleşen dünya ve bu dünyanın medyaları üzerine çalışmaları olan Marshall McLuhan, medyanın gündelik yaşamdaki kapsayıcı egemen rolünden bahseder. McLuhan'a göre kitle iletişim araçlarının istilası altında olmayan hiçbir alan yoktur. İletici araç mesajdır. Kitle iletişim araçlarının çevresel koşullar altında nasıl işlediğini bilmeksizin toplumsal ve kültürel değişime ilişkin herhangi bir kavrayış geliştirmek olanaksızdır.⁶³ Medya, özellikle de televizyon o kadar hayatımızın her alanına sirayet etmiştir ki onun sunduğu gerçeklik, doğruluk oluşturduğu değerlere göre olayları, olguları değerlendirme çabasına girişiyoruz. Oluşturduğu yapay dünyada gerçeklik aramaya kalkışıyoruz. “Mış” gibi yaşadığımızın dahi farkına varmak imkânsızlaşıyor. Gerçekle hayal arasında belli belirsiz ince bir çizgi meydana geliyor. *Medyadaki içerik, konu olarak tıpkı gerçek yaşamdaki gibi heyecanlanmamıza, korkmamıza, sevinmemize, üzülmemize, şaşırmamıza yol açar, ancak hiçbir zaman gerçek yaşam gibi iradi bir algılamaya elverişli değildir. Medya ile öğrenilen gerçek, kurgulanmış ve dondurulmuş bir gerçektir. Onu nasıl anlamamız gerektiği önceden planlanmıştır.*⁶⁴ Bu durumda insanın özgürce düşünmesi olanaksızlaşır. Otomatik olarak seyirciye düşünce aktarılır, düşünmesine fırsat vermeden görüntüler ardı ardına sıralanarak ivedilikle verilir. Çünkü amaç zaten sorgulamasını engelleyerek, hâkim olunan güç doğrultusunda kitlelere fikirleri dayatmaktır. Aslında “fikir ”den bahsetmek de yanlış bir ifade olur; zira televizyon fikir üretimine de imkân tanımaz.

Doğası gereği, “anlık” olanı temsil eden medya, yazılı ve sözlü kültürün aksine geçmiş ve geleceği olmayan bir “şimdıcilik” anlayışına hizmet eder. Şimdıcilik, birey ve toplumları kendi orijinlerinden uzaklaştırırken, onların hem geçmişe ilişkin tasavvurları hem de gelecek hayallerinin alt üst edilmesine vesile olur. İzleyici ve

⁶² Yusuf Kaplan, *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, Ray Yay., Kayseri 1991, s. 37.

⁶³ Ünsal Oskay, *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, (4. Basım), Der Yay., İstanbul 2000, s.223.

⁶⁴ Güneş, s. 89.

dinleyiciler araçlardan yayılan mesajları düşünce ya da bilinçlilikle değil, hissiyat ve bilinçsizlikle kabul veya “reddederler.”⁶⁵

Televizyon kültürü zaten “anı yaşamak” sloganı etrafında şekillenir. Örneğin; dramatik bir haberin ardından yüzlerce karenin değiştiği eğlenceli bir reklam filmine geçiş de bunu teyit eder durumdadır. Belki de “anı yaşamak” için verilecek en ilginç örnek futbol maçları olacaktır. Çünkü o anda ekran karşısında olup dünyanın herhangi bir yerinden dünya kupası maçlarını seyredip televizyon tabiriyle “tek yürek” olup stat ve televizyon karşısında aynı heyecanı aynı şekilde, fakat farklı ortamlarda yaşamak ancak kitle iletişim araçları sayesinde kitleleri harekete geçirebilir. O heyecan o anda yaşanır ve biter. Sonrasında maç esnasındaki aynı heyecanı yaşamak mümkün değildir.

Kitle iletişim araçları, özellikle de televizyon, deneyimlere ve olaylara, sahicilik ve kimliğe yönelik bastırılması olanaksız bir arzu yaratmıştır ama bu arzuyu tatmin edemez.⁶⁶ Televizyon geniş kesimlere ulaştığı için daha fazla etki bırakır insanlar üzerinde. Reklamlarda görülen bir ürün anında tüketime yöneltebileceği gibi imajlarda beraberinde tek tip insan prototipi yaratabilmektedir. Örneğin; genç kızların “Barbie” oyuncak bebek gibi saçlarının olması ya da televizyondaki oyuncular gibi giyim kuşamları, toplumda kabul görebilme adına zayıflamak için hastalıklara, ölümlere kadar varan yanlış beslenme alışkanlıklarının edinilmesi gibi dalga dalga etkilenmeler televizyon sayesinde oluşabilmektedir.

Hatıralar silinir, beynin kıvrımları düzleşmeye başlar, televizyonun uçuşan görüntüsü, hiçlik mantığı yaşam deneyimlerinin yerini almaktadır. Televizyonun bir imgenin bir öncekini eskitip unutturduğu görsel programı ve program akış mantığı hafızanın ve reel olanın yerini almaktadır. Burada televizyon, zamanın uçucu, mekânın ise yerçekimsiz olduğu yeni bir ontoloji sunar. Böyle bir deneyimden sonra algılar farklılaşır. Bilgiyi ediniş alışkanlıklarımızı yıkar, dağıtır. Kendi deneyimlerimiz yerine önerdiği deneyim simülasyonlarıyla sürekli ve arasız boşaltmalarla bizi hem bir halden diğerine, bir önceki tamamlanmadan ve kavramdan taşır, hem de deneyimle duyguyla kurduğumuz ilişki alışkanlıklarını parçalayarak dağıtır. Ve sonunda bilginin, deneyimin, duygunun edinilmediği ve üretilmediği, onların “mış” gibi olan simülasyonlarının ani ve geçici boşaltmalarla sürekli tüketildiği bir pratiğin içinde, her şeyin bağlamından kopuk,

⁶⁵ Sözen, s.75.

⁶⁶ Huyssen, s.49.

öncesiz ve sonrasız, çevresiz ve uzaysız şişirilmiş görüntüler haline geldiği görme algılama, kavrama biçimini yerleştirir.⁶⁷ İnsanlar bir an olsun bunun gerçekliğini sorgulamadan, öyle ki sorgulamanın dahi akla gelmediği sanal bir dünyada görüntülerin, ilişkilerinin gerçekliğini arama hezeyanında debelenip dururlar.

Modern uygarlık, hakikati gerçekliğe indirgeyerek, hakikatle gerçekliği eşitlemiştir; göze ve dolayısıyla imajlara dayalıdır, çağımız imaj çağıdır.⁶⁸ İmaj; bir statü, konum belirtisi olabildiği gibi konuşmadan sorabildiğimiz “sen kimsin?” sorusunun da dolaylı cevabıdır.

Görme bana, bütün bir gerçeklik alanını, somut nesnelere ve uzayı sunar ve dolayısıyla eylemde bulunmama imkân verir. Uzaysız hiçbir eylem mümkün değildir. Görsel imajlar olmaksızın eylemim kesinlikle kör, tutarsız ve belirsizdir. Görme... Kesinlikler ve enformasyon parçaları aktarır. Bu tür enformasyon kullanışlıdır. İmajlar hem eylemde bulunmama imkân verir, hem de eylemde bulunmanın şartlarıdır; imajlar her zaman buyurucudur. İmaj beni eylemde bulunmaya ikna etmez; eylemin şartlarını ve imkânlarını oluşturur.⁶⁹ İmajın söylemi şudur: Emrolunduğun gibi yap!

Medyanın gündem belirleme etkisi konusunda da etkin ve göz ardı edilemeyecek bir rolü vardır. Öyle ki ne hakkında, ne zaman ve hatta düşünme biçimini dahi verir. Bireyin yaşamından ve o yaşantının bir uzantısı olarak toplumsal yaşama kadar olan süreci düzenleyerek kendine özgü bir “ortak bilinç” oluşturabilme kapasitesine de sahiptir. Ancak buradaki bilinçten kasıt; bilinçli bireyden ziyade kendi sitemi, gündemi aracılığıyla ürettiği bilinçtir. Çünkü *medyalar insanların bilinçli davranmalarını istemez.*⁷⁰ Medyanın sosyolojik işlevlerinden birisi olarak kabul edilen gündem kurma modeline göre, medya bize neyi düşüneceğimizden daha çok ne hakkında düşüneceğimizi dayatır. İnsanların neleri tartışıp ve neler için üzüldükleri medyanın üzerinde durduğu konularla şekillenmektedir.⁷¹

Tüm bu verilere bakıldığında medyanın toplumsal kolektif belleği oluşturmadaki gücünün ne derecede önemli olduğu sonucuna varılması kaçınılmazdır. Geleneklerin

⁶⁷ Süalp Tül Akbal, “Mevzini Savun Diyor, Sefil Fare”, *Birikim Dergisi*, (Temmuz 1999), s.80.

⁶⁸ Sözen, s.78.

⁶⁹ Sözen, s.79.

⁷⁰ Sözen, s. 70.

⁷¹ Murat Hazar, ”Medyanın Sosyolojik İşlevlerinden Gündem Kurma”, *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, (2002 Kış), s.47.

bile medya sayesinde temsili (yeniden sunumu) aracılığıyla sınırların ve farklılıkların ortadan kalktığı gerçeği de aynı zamanda bu görüşün güçlenmesine katkıda bulunur. Neiger, Meyers ve Eyal medya hafızası ve temsilcisi, medyatik hafıza “temsilci” sorunlarıyla ilgili olarak, bellek temsilcisi olan kurumların ve kişilerin yetkinliklerini ve kapasitelerini etkin hale getirmeye odaklandığına vurgu yaparlar. Bunun devamında da “Kim geçmişle ilgili ortak hikâye anlatma hakkına sahiptir? Bellek temsilcileri olarak, genel veya özel medyanın yetki kaynağı nedir?” sorusunu sorarlar ve cevap olarak derler ki:

Modern ulusal kimliklerin oluşumunda kolektif anıların temel rolü, kitle kültürü ve kitle siyaseti, yeni mevcut duruma öncülük eden bütün teknolojik gelişmeler, artık akademik ve siyasi elitler için saklı değildir. Günümüzde büyük tarihsel olaylar, genel anlamı, sadece akademik ve devlet destekli yorumlarla değil, aynı zamanda televizyon, filmler ve basın yoluyla elde eder. (Edgerton & Rollins, 2001; Zandberg, 2010; Zelizer, 1992)⁷² Medya benzersiz bir yere konumlandırılmıştır: Ortak geçmişlerin anlaşıldığı ve rivayet edildiği yolları etkili kılmak isteyen çeşitli temsilciler için (siyasi aktivistler, akademisyenler, yerel toplulukların ve daha fazlası) bir kamusal alan sağlar. Diğer taraftan geçmişin anlatısında kitle iletişim araçlarının rolünü etkileyen ticari, ideolojik eğilimler olmakla birlikte, böyle bir anlatı geçmişin ve şimdinin bireysel veya kurumsal deneyimleri daima saplantılıdır.

Bir sonraki adımda; toplulukları belirlemede medyanın rolünü ve bellek temsilcisi olarak medya çalışmasıyla birlikte birbirini nasıl etkilediğini araştırarak “kolektifi tanımlama sorununu” ele alırlar. “Kolektif hafızayı birbirine bağlayan ve ilgili olan pek çok kavram, bilimsel ve akademik söylemde yer kazandığını ortaya çıkarmıştır: Hayali cemaatler '(Anderson, 1983),' devlet ritüelleri' , 'Sivil din' ve 'icat edilmiş gelenekler '(Bellah, 1967; Hobsbawm, 1983). Tüm bu kavramlar bir paradoksa işaret eder: somut bir topluluk olarak, modern ulus üyelerine atıfta bulunmamıza rağmen, bu üyeler, ulusun diğer üyeleriyle kişisel ilişkilere sahip değildir. Bu çelişkinin çözümü, bireyler ve topluluk arasında köprü mekanizması olan kitle iletişim aracılığıyla bulunabilir.⁷³

Aslında son yıllarda gelişen ağlar, internet vs. sayesinde “kolektif bellek” yerine “medya bellek”e odaklanılmıştır. Çünkü eskiden bayramlar, ritüeller, gelenekler,

⁷² Neiger, Meyers, Eyal, s.10.

⁷³ Neiger, Meyers, Eyal, s.11.

kolektif anılar bugün kitle iletişim araçları olan gazete, internet ve yaygın olarak televizyon kanalıyla organize olur durumdadır. Aynı medyadan yararlanan seyircileri şimdi ayrılmaz bağlarla bağlayan sosyal toplulukların sınırlarıdır. “Kimlik politikası” açısından bakıldığında medya, aynı anda belirlenen birden fazla kimliği diğer topluluk üyelerini bağlamak için kullanarak yönetebilir. Modern ulusal toplumlarda, medya, gündelik ve yaygın ortak hatırlama yerinin çoğunu oluşturduğundan, mümkün olan bellek temsilcileri arasında bir meta-aracı/temsilci gibi ve diğer birçok temsilcisi tarafından hikâye anlatılarının ilerletildiği bir alan olarak hizmet sunar.⁷⁴

“Kolektif akıl”, “kolektif ezber”in yarattığı gürültüde boğuluyor.⁷⁵ Aslında her ne kadar “kolektif hafıza” kavramı temele alınarak ulusların uyanışı ya da bilinçlendirilmesine bizi yönlendirse de, küreselleşmeyle birlikte ulusal değerleri anmayı veya ulusal değerleri teşvik etmeyi tam olarak desteklemez. Sınırların bulanıklaştığı küresel bir dünyada, yayın organlarının birincil kaygıları olan ekonomik nedenler yüzünden piyasada tutunmak amacıyla, kendi çıkarları doğrultusunda oluşturulan sözde kolektif hafızanın işlerliği, en iyimser düşünceyle ancak topyekûn olarak uyuşturulan dünyanın kolektif hafızasına etki eder mi bilinmez. Ancak ekonomik çıkarların ön plana alındığı, dünya genelinde izlenen tek tipleştirme politikasına ne kadar direnç gösterilip başarılı olunabilirse, ulusların da kolektif hafızalarını dinç tutmaları o kadar başarı sağlar.

Modern toplumlarda kitle iletişim araçları yeniden yapıyı inşa etmek için en uygun araçtır. Üstelik toplumsal gerçekliğin inşası için medya soruşturmaları ve işleyişini anlamak için temel bir öncüdür, dayanak noktasıdır.⁷⁶ Televizyon, gerek diziler aracılığıyla gerekse çeşitli kültürel, tarihsel programlara aracılığıyla toplumun belleğini yeniden yapılandırma işlevini yerine getirmektedir. Bunu yaparken de istediği şekilde istediği yönde olayları, durumları çevirebildiği gibi manipüle edebilme özelliğini de barındırmaktadır.

Aslında bir modern kitle toplumunda öncelikle kitle iletişim araçları demografik olarak farklı, coğrafi olarak bölünmüş bir halk için paylaşılan hikâyeleri yaygınlaştırmada sorumludur.⁷⁷ Ancak bu sorumluluğu gerektiği gibi kimi zaman teknik

⁷⁴ Neiger, Meyers, Eyal, s.11.

⁷⁵ Sancar, s.21.

⁷⁶ Neiger, Meyers, Eyal, s.6.

⁷⁷ Edy, s.5.

özellikler nedeniyle, kimi zaman kurumsal ekonomik-ideolojik şartlar nedeniyle kimi zaman da ülkenin ve dünyanın içinde bulunduğu toplumsal şartlar nedeniyle yerine getirememektedir. Unutulmaması gereken nokta; kitle iletişim araçlarının her zaman hatırlatma işlevini yerine getirirken alttan alta da “unutturmaya” yönelik politika izlediğinin gözden kaçırılmaması gerçeğidir. Çünkü bilgilendirme, eğitime işlevlerini bir kenara bırakıp sadece “eğlendirme” ideolojisini güden bugünün medyasının kaçınılmaz olarak varacağı son durak, suya sabuna dokunmadan üstün körü anlatımlarla sözde bir kolektif bilinçle “kolektif bellek” i yeniden inşa etmektir.

P. Bourdieu’ya göre (1973), kültürel yeniden üretim egemen sınıfların kültürünün egemenliklerinin devamını sağlama almak üzere yeniden üretim ve süreklilik kazandırılması anlamına gelmektedir. Böylelikle, kültürel yeniden üretim, egemen çıkarların toplumsal yetkesini meşrulaştırma ve doğallaştırma çabasıyla nitelenen bir süreçtir. Ama elbette süreç tek yanlı değildir. Meşru anlam kurma biçim ve pratiklerine tepkiler, dirençler ve bunlardan kopmalar da bu sürecin bir özelliğidir.⁷⁸

Toplumsal oyunun birer parçası haline gelen sanat, edebiyat, medya ve eğlence sektörü oyunu olumlayan ve sürdürmeye çalışan olan sempatilerini gizlemezken; oyunun kurallarıyla ilgili yorum ve düşünceler karşısında ortak tavırlar sergilemektedirler. Böylece herkesin zorunlu tabuları, putları ve ikonları kök salıyor. Aynı ortak kanallar etrafında mit’ler, masallar üretilerek bunlar toplumun belleğine özenle şırınga ediliyor. Bu yolla büyük değişimlerin dinamosu olabilecek “ulusal ruh”; futbolun, magazin basınının, tartışma programlarının, birlik bütünlük sloganlarının, kalkınma safsatalarının içinde eriyerek çoraklaşıyor ve çölleşiyor.⁷⁹

Toplumların dışı açılması, küreselleşmenin sınırları bulanıklaştırıp hatta ortadan kaldırmasıyla toplumlarda elbette kaçınılmaz olarak yapısal ve kültürel boyutta değişmelere yol açmaktadır. Medya ve özellikle de televizyon yoluyla oluşan “tüketim kültürü”, insanları gönüllü olarak kendi ilke ve kurallarına rıza göstermeye zorunlu kılar. Birey ya bu kültüre ayak uyduracaktır ya da modern insan yalnızlığını alenen yaşamak zorunda kalacaktır. Oysaki her halükarda yalnızdır. Tüketim kültürü ve medya araçlarının belli bir ideolojiye dayanarak yaptığı şey ise; bireyin ve onun oluşturduğu toplumun içini oyularak fikri hür, vicdanı hür insanların anlık ilişkilere, tüketime

⁷⁸ Mutlu, s.238.

⁷⁹ Sadık Güneş, *Enformasyon Toplumunu Putları*, Hece Yay., Ankara 2006, s.175.

yönelmesini sağlamaktır. En basitinden televizyon dizilerinde -özellikle sit-com'lar- insanların "ne"ye, "ne zaman" gülecekleri bile belirlemektedir.

Kalabalıkların kendilerine ait olmayan başarılar için attığı sevinç çılgınlıkları; eğlence endüstrisinin ısmarlama dramları için döktükleri gözyaşı onları 'gerçek'ten biraz daha uzaklaştırıp; yapay ve göstermelik tutumlar içine sürüklemektedir. Kitleler temel dinamiklerini kavrayamadığı veya görmezden geldiği bu oyunun içinde kimliklerini, kültürlerini, hedeflerini, sorunlarını, umutlarını kaybetmektedir. Karşı konulması güç ortak duygular etrafında kenetlenen yığınlar kitle histerisiyle ait oldukları grup'un talepleriyle biçimlenmektedirler. Birey bu fırtınada herkese ait zannettiği duygularla ulusal duyarlıklar geliştirir. Siyasal kimlikler de, oluşturulan bu yapay toplumsal ortamın dinamiklerine mahsus etkinlikler içinde bulur kendini, toplumsal projeler yerine etkili talk show'lar, spor, eğlence, gösteri dünyasının popüler isimleriyle kol kola, omuz omuza ikna çalışmaları sürdürülür.⁸⁰ Her şeyin sistematik yaşandığı bir ortamda kültürler de sezdirilmeden çağa göre adım adım yeniden "eskinin yeni versiyonu" olarak tekrar inşa ediliyor. Aslında yapıda değişen çok fazla bir şey yok, yapılan şey; içerik boşaltılarak medya aracına uygun hale getirilip, kitlelerin ilgisini çekmek adına verilen yeni değerler sistemi oluyor.

Zaman içinde bir 'an'ın tartışılması, muhtemelen her anlatı olayların hesabının verilmesi içindir. Ancak böyle zenginlik uzun süre devam etmez, örneğin haberlerde buna yer yoktur. Yeni olaylar sınırlandırılacaktır ve geçmişin, şu anda odaklanılan biçimi içinde onun konumunu küçülterek daraltmak gerekir. Sosyal güç ilişkileri ilk bakışta eğer halkla ilişkili ise bazı hikâyeleri gölgede bırakacaktır. Fakat bundan daha fazlası, gerçek hakkındaki kendi inançlarımız, geçmiş hakkındaki karşıt, rakip hikâyeler, çoğunluğun egemenliğine karşı azalacaktır. Geçmiş asgari olarak neseldir. Mutlaka geçmişin hikâyesi doğru şekilde, doğru bir tasvirle anlatılmalı ve gerçekte ne olduğu açıklanmalıdır. Aynı zamanda böyle payı olan bu hikâyeler, medya sistemi ve özellikleri sayesinde nasıl yayıldığını göz önünde tutar. Mevcut bilgiler bize olaylara bakmada biraz kılavuzluk eder.⁸¹

Medyanın kültürel işlevleri çok önemlidir. Çünkü toplumsal gerçekliği kurabilir ve sunar. Doğrudan kültür programlarıyla ya da dolaylı olarak tüm içeriği ile kültürel

⁸⁰ Güneş, s.176.

⁸¹ Edy, s.124.

şekillenmeyi, modelleyerek yönlendirir. Kültürel sürekliliği sağlayabildiği gibi toplumu kültürel değişime de yönlendirilebilir. Bir başka kültürün özelliklerini başka topluma taşıyıp benimsetebilir.⁸²

Basın ve tarihi hikâyeleri dönüştürüp değiştirme noktasında etkin bir rol oynar. İnşacı yaklaşımın temelinde hikâye, olabilecek herhangi bir boşluğu doldurmak için ipuçları sağlar ve zincirleme olarak gerçekleri düzene koymaya yardım eder. Hikayeleri oluştururken de istenmeyen sivri uçları televizyon diline uygun olarak törpüler, kareye uygun kesitlerle yeniden bir resim oluşturarak şekillendirir. Kevin Barnhurst ve Diana Mutz da gazetecilikte son trendin tarihsel bağlamda olay yerleştirme olduğunu iddia ederler. Medya önce boşluklar oluşturur, sonra bu yarattığı boşluklara uygun dolgular yapar. Kolektif belleği de istediği yönde istediği şekilde medya araçlarını kullanarak yapabilme kapasitesini de barındırır. Medya bir kolektif bellek oluşturur. Bunu illa olumsuz manada almamak gerekir, ancak kendi söylem diline çevirirken doğal olarak olması gerekenmiş gibi kırparak, yumuşatarak, bulanıklaştırarak verir.

Brecht ve Benjamin'in kolektifleştirici alımlamada sinemaya atfettikleri özellikler, McLuhan da televizyonla ilgili olarak belirir. Kabile tamtamu olarak televizyon fikri vardır. McLuhan'ın metninin şöyle okumayı deneyin der, Huyssen:

“Elektriğin yerine Kutsal Ruh'u geçirin, kitle iletişim aracını Tanrı diye okuyun; bu durumda ekranın küresel köyü de yeryüzünün Roma'nın egemenliğinde birleşmesine dönüşür.”⁸³

Sinema, radyo, televizyon vb. gibi kitle iletişim araçları ve son dönemlerde internet, kolektif belleği etkin olarak oluşturabilme gücünde çok öneme sahiptir. İnternetteki grupların bir araya gelerek kitleleri harekete geçirebilme özelliği dikkate alındığında hiç de yadsınamayacak bir güce haiz olduğu görülecektir. Ancak televizyonun her kesimden, her yaştan insan için ulaşılabilir olması McLuhan'ın deyimiyle seyirciyi başkalarından yalıtın sinemanın aksine, televizyonun cemaat yaratma gücü vardır; televizyon dünyayı yeniden kabileleştirir. Elektronik iletişim araçları, vermiş oldukları mesajların kabul görebileceğinin amaçladıkları bir düzen ararlar. Oysaki bu toplumda doğal olan bir şey değil, Bachelard'ın söylemiyle “düşünölmüş bir görüntü” olup, toplumsal gerçekliğin yeniden üretiminden ziyade,

⁸² Sadi Özdemir, *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*, Timaş Yayın., İstanbul 1998, s.35.

⁸³ Huyssen, s.168.

bilinçsiz arketiplerin yüceltilmesini sağlama amacı birinci plandadır. Televizyonun müthiş derecede enformasyon yaratma gücü vardır. Yayma gücü ise sanılanın aksine televizyonun enformasyonu yayması değil, enformasyonun televizyonu yaymasıdır.

Medya; insanın kendisiyle, çevresiyle, dış dünyasıyla kurduğu her tür ilişkinin toplamı olarak nitelendirilen kültürün, çağdaş değer ve normlarla yeniden şekillendirilmesinde en etkili araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu özelliği ile bireylerin yeni yaşam biçimlerine geçişte, yeni yaşam ortamlarına sahip olmalarında ve değişen yaşamın değişen araçlarını kullanmalarında onların yol göstericisi kimliğini de taşımaktadır. Yine aynı kimliğe dayanarak toplumların siyaset, ekonomi, sanat, spor ve eğlence alanlarında geleneksellikten evrenselliğe ve çağdaş normlara geçişinde de belirleyici bir rolü olduğu, özellikle son 20 yılda iyice belirginleşmiştir.⁸⁴ Burton medyanın kültüre yansımaları olan materyaller sağladığını ve onun bir parçası haline gelerek, kültürün sürdürüldüğü ve yansıtıldığına işaret eder. Bu yansıma ve materyaller de kültüre süreklilik sağlar.

1.2.4. Toplumsal Belleğin Oluşmasında Ritüel ve Sembollerin Kullanımı

Ritüel (rit), Latince bir kelimedir ve ibadetleri ifade etmede kullanılan teknik bir terimdir. Ritüel kavramıyla genellikle seremonik ayin ve ibadetler kastedilmektedir.⁸⁵ Özellikle bu kavram; ‘ibadet esnasındaki düzen; sözlerle, jestlerle ve hareketlerle dini ayinin icrası, yani dini ayin, merasim ve ayin kitabı, adet edinilmiş’ gibi anlamları içermektedir.⁸⁶

Ritüellerin birleştirici, toplumsal dayanışmayı artırıcı, toplumsal yapıyı şekillendirme gibi etkin güçleri vardır. Geçmişte aile ve dini kurumların sorumluluğunda olan bu görev, günümüzde el değiştirerek modern dönemde devlet eliyle okullara son dönemde de kitle iletişim araçları aracılığıyla misyonunu devam ettirmektedir.

Ritüel, bir yandan kurumsal birlik ve dayanışmayı oluşturabileceği gibi diğer yandan hiyerarşi, konum, işlev, güç gibi farklılıkları ifade eden ve düzenleyen otoriteyi kutsallaştırmasına katkıda bulunan biçimlendirilmiş sembolik gösteri olarak da

⁸⁴ Vural, s.107.

⁸⁵ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Ankara 1998, s. 322.

⁸⁶ Ali Rafet Özkan, *Dinlerde Kurban Kültü*, Akçağ Yay., Ankara. 2003, s. 17.

tanımlanabilir. Sembol; giyilen giysiler olabileceği gibi kullanılan bayrak, flama değer yüklenmiş bu gibi materyalleri de içerebilir.

19. yüzyılda ilk olarak ritüel düşüncesi din kavramı içerisinde incelenmiştir. İnsanoğlunun evrensel olarak neye inandığını tespit edip analiz etmek için ele alınmıştır. Batı din kavramından daha ziyade ritüel kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Durkheim de ritüele çalışmalarında kilit bir noktada görev vermiştir. E. Durkheim'ın ve onun ardıllarının çalışmalarında ritüelle ilgili en temel olarak göreceğimiz şey; ritüelin kutsallaştırarak meşrulaştırdığı ve toplumsal dayanışma duygusuna katkıda bulunması, bir de toplumsal düzeni korumak için çalışmasıdır. E. Durkheim'a göre ritüeller kişinin kutsal nesnelere huzurunda nasıl davranacağını belirleyen davranış kurallarıdır. Bu doğrultuda ritüelin genel olarak tanımlarına bakıldığında aşağı yukarı benzer şu dört temel maddeyle tanımlama yoluna gidildiği görülmektedir:

Mekanik şekilde tekrarlanan davranış olarak ritüel: Ritüel ilk önce özellikle düşünmeden, rutinleşmiş, alışılmış, saplantılı ya da taklitçi (memetik) bir şekilde hareket etme olarak tanımlanmıştır. Bu yüzden mantıksal açıdan önemli fikirlerin düşüncelerin sadece fiziksel ifadeleri olarak tamamıyla biçimsel olarak ele alınmıştır.⁸⁷ Öyle bir noktaya gelir ki amaçtan ziyade sadece davranış kalıbı olarak tekrar edilebilir.

Sosyal hayatın kolektif bir göstergesi olarak ritüel: E. Durkheim ritüellere daha geniş bir perspektiften bakmış, toplum tarafından genel kabul görmüş, kolektif inanç ve idealler, toplumun geliştirdiği ve toplumda yerleşmiş olan davranış kuralları anlamında kullanmıştır. Yani bireyin sosyal hayatta toplum içerisinde belirlenmiş kurallara göre davranış geliştirmesi olarak tanımlamıştır.

İktidar meşrulaştırıcı bir mekanizma olarak ritüel:⁸⁸Ritüeller aracılığıyla otorite olan iktidar, bir düzen oluşturarak, tekrarlayan hareketlerle tartışılmaz geleneksel otoriteyi meşrulaştırırlar. Ritüel, toplumbilim açısından ele alındığında, iktidar, siyasi olarak meşrulaştırıcı bir mekanizma olarak tanımlanır. Siyasal erki elde tutabilmek için iktidarlar ritüelin gücünden yararlanarak, ritüel yoluyla insanlar hükümdara insanlardan daha farklı olarak ilahi güç tarafından görevlendirilmiş kurtarıcı olarak inanç atfederler.

⁸⁷ Catherine Bell, *Ritual Theory, Ritual Practice* [Elektronik Sürüm], Oxford University Press, New York 1992, s.19.

⁸⁸ D. Kelly and J. M. Kaplan, "History, Structure and Ritual", [Elektronik Sürüm], *Annual Review of Anthropology*, (V.19), 1990, ss.131.

Toplumsal değişim yaratma potansiyeli olan bir mekanizma olarak ritüel⁸⁹: Ritüel, toplumsal değişim yaratma potansiyeli olan sosyal bir mekanizmadır. Ritüeller, geleneksel otoriteyi desteklediği gibi, devrimci hareketler de ritüelden önemli ölçüde yararlanarak değişim yaratma gücünü de içlerinde barındırırlar. Yani iktidarın ritüelden beslendiği gibi, dönüşüm, değişim yaşandığı dönem ve ortamlarda da ritüelin gücünden faydalanılabilir.

E. Durkheim, toplumun bize belli bir ideal dayattığını ve bu dayatmanın da hayatı bir öneme sahip olduğunu söyler. Topluluk, üyeleri arasında yeterli benzerlikler olduğu ölçüde yaşam ömrünü uzatabilir. Toplum üyeleri arasında ne kadar benzerlik varsa o oranda aynı idealin özellikleri toplumun tabanından geneline yayılma özelliği gösterecektir. Toplum ancak tüm bireyleri arasında yeterli bir benzerlik varsa aynı idealin temel özelliklerini yansıtmayıyla ayakta kalabilir ki, bunun adı kolektif idealdir. (Durkheim,1950)

Ritüeller, belli bir amacın sembolik olarak ifadesi gibidir. Sembolik olarak üretilen anlamlar aracılığıyla bireylerin uzlaşmasını, anlaşmasını sağlayabilme gücüne sahiptir. Anlamlar, münferit olarak ortaya koyulsa bile topluma sunulurken, bu anlamın toplum tarafından büyük ölçüde kabulüne odaklanılır. Nitekim oran ne kadar büyük olursa kabul o kadar makbul olur. Ritüellerin birleştirici ve ayırıcı özellikleri vardır. Toplum içerisinde birleştirici, bütünleştirici etkisi varken aynı zamanda hiyerarşik ilişkileri belirleme ve otoriteyi tanıma açısından da ayırıcı niteliğe sahiptir. Örneğin; bayramlar, marşlar gibi bütünleştirici etkisinin yanında iktidar-güç ilişkilerini belirlemede de ayırıcı etkiyi de dikkate almak gerekir.

Anlamlar bireyin deneyimlerine dayanarak ortaya çıkan öznel görüşlerdir. Güncel deneyimdeki bir şey, belleklerde depolanmış daha önceki deneyimlerle ilişkilendirince anlam ortaya çıkar. Pek çok anlam öğesi aynı cemaatteki üyelerce paylaşılır. Bir anlam öğesini paylaşan üyeler, paylaştıkları simgelere ve değerlere bağlı hareket ederler. Anlamın üretilebilecek bir kavram olmasına dayanarak aynı olaylara farklı türden anlamların yüklenebileceğinin mümkün olduğu sonucuna varılabilir.⁹⁰

Simgeler, ait olduğu topluluğun, cemaatin ortak anlayışının aynası olduğu için, yansıttığı toplumda anlam bulan ortak ve önemli olan herhangi bir nesne; giysi, takı

⁸⁹ Victor Turner, *The Forest of Symbols :Aspects of Ndembu Ritual*, New York 1967, s.95.

⁹⁰ Ayhan Erol, *Popüler Müziği Anlamak*, (2. Basım), Bağlam Yay, İstanbul 2005, s.285.

veya şarkı, söz, davranış ve benzeri bir şey olabilir. Önemli olan nokta, sembolik anlamın simgesel olarak meydana gelmesidir. İnsanlık tarihinden başlayarak çeşitli şekillerde hayat bulan ritüeller, çağa ayak uydurarak günümüzde kitle iletişim araçları aracılığıyla kendi sembolik dilinin de desteği sayesinde toplumsal ritüelleri toplu halde gerçekleştirebilme fırsatı sunar.

Hegel, günlük gazete okuma eyleminin modern insanın sabah duası olduğunu söylerken yeni bir ritüelin ortaya çıkmakta olduğunu öngörmüştü; yıl boyunca her gün yinelenen bu ritüelin katılımcıları, sergiledikleri bu tüketim davranışının binlerce, hatta milyonlarca insan tarafından da tekrarlandığını biliyordu.⁹¹ Öyle ki eskiden kralların “taç giyme törenleri” için bir araya gelen halk, bugün aynı ritüeli televizyon karşısında milletvekillerinin “yemin törenlerini” aynı anda seyrederek de gerçekleştirebilme imkânını bulmuşlardır. Veya hediyeleşme kültürünün canlı tutulması görevini kendine dert eden medya organları, aslında tüketime yönelik olarak gazetelerin kupon karşılığında tencere, tava, buzdolabı hatta ansiklopedi gibi ürünlerin hediye edilmesi türünden promosyonlar, Türk hediyeleşme geleneği üzerinde yönlendirici ve etkin hale gelmiştir.

Medyanın, kültürün yeniden çevrimiyle kolaylıkla kitleleri yönlendirme gücünü elinde tuttuğu düşünüldüğünde kolektif belleği oluşturmadaki gücünü de anlamak kolaylaşır. Toplum içerisinde anlam bulan birey, herkes gibi olmak adına ne gerekiyorsa yapacaktır. “Kitle toplumunun atomize olmuş bireyi için medyanın imgesel dünyası gerçekçidir. Çünkü tüm efsaneler, sloganlar, ikonlar, putlar medyanın önerdiği/sağladığı hayali bir yörünge içinde oturur toplumsalın içine. Toplumu imgelerle yönlendirme geleneği eskidir. İkonoklazma* kasırgası olan tarihsel bir olgu anlatılırken güçlü imajlara karşı konulamaz.”⁹²

Hristiyan-Doğu geleneğinde devam edegelen ikonoklazmanın toplumsal ve siyasal dönüşümü sağlamada egemen güç tarafından etkin bir silah olarak kullanılmasının hikâyesidir bu. Güçlü dini imgeler kullanmak isteyen imparatorun niyeti bellidir: Cahil olan toplumu yükseltmek ve saflaştırmak.⁹³

⁹¹ Paul Connerton, *Modernite Nasıl Unutturur?*, (Çev. Kübra Kelebekoğlu), Sel Yay, İstanbul 2012, s. 87.

⁹² M. Herbert, *Sanat ve Toplum*, (Çev. Selçuk Mülayim), Umran Yay, Ankara 1981, s.76.

⁹³ Read, s.76.

*İkonoklazm: Bir kültürün kendi dini ikona ve diğer sembollerine ya da anıtlarına dini ya da politik güdülerle planlı saldırısıdır.

Bugün de kitle iletişim araçları bu görevi layıkıyla ifa etmektedir. Kitle iletişim araçlarında ardı ardına verilen semboller, imgeler, imajlar toplumu dönüştürme ve istenilen doğrultuda yönlendirme amacını en iyi şekilde gerçekleştirmektedir.

Kitle iletişim araçlarının yapısına bakıldığında bu Hristiyan geleneğine uygun bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Bütün iddialarına ve muhalif görünme gayretlerine rağmen medya her zaman hegemonik gücün felsefi temellerine bağlı olarak yeni ve farklı tercihler sunar. Halkın egemen iradesi olarak dayatılan şey güç ilişkileri içinde varılmış bir rızanın tekrarından başka bir şey değildir.⁹⁴

Bireylerin, özgürce duygu, düşünce, tutum, davranış sergileyebildikleri, görüş ve düşüncelerini açıklayabildikleri, başkalarıyla fikir veya görüş alışverişinde bulunabildikleri bir ortamda kamudan söz etmek mümkün olabilmektedir. Bunun tersi durumunda ortaya çıkan toplum ise kitle toplumdur. Kitleden bahsederken de, herkes veya hiç kimse demek kitleyi tanımlama açısından bize çok yardımcı olur. Kitle toplumunda tamamen bir soyutlama ve aslında toplama bireyler yığını durumuna indirgenen kamu, kitle haberleşme araçlarınca etkilenip biçimlendirilmektedir.⁹⁵ Kitleleri, bu haberleşme araçları sayesinde etkileme sanıldığından daha kolaydır. Çünkü aynı sistem içerisinde belirlenen kurallar çerçevesinde aynı şeyleri farklıymış gibi sunma çabası aslında çok da yorucu bir emek harcamaya imkân bile vermez. Sistem tarafından belirlenen format dâhilinde yapılacak şeyler bellidir; bunun aksi durumunda işleyen çark zaten iflas etmeye mahkûmdur. O halde yapılacak tek şey vardır: oyunu belirlenen kurallara göre oynamak. Farklı strateji geliştirmek bu oyunun en bilinmemesi gereken ve çok da ihtiyaç duyulmayacak kuralıdır.

⁹⁴ Stuart Hall, "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulan Geri Dönüşü", (Çev. Mehmet Küçük), *Medya, İktidar, İdeoloji*, Ark Yay, Ankara 1994, s.65.

⁹⁵ Mills Wright, *İktidar Seçkinleri*, (Çev. Ünsal Oskay), Bilgi Yay., Ankara 1974, s. 425.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HATIRLAMA BİÇİMLERİ

İçinde yaşanan zaman iki yönlü olarak deneyimlenen bilinçli bir eylemdir. Bir yön geçmişe bakarken diğer yön geleceğe kucak açar. Bir yerde kaybolanların burukluğu, diğer tarafta geleceğin umudu vardır. Yaşam; geçmiş ve geleceğin buluştuğu şimdiki zamanda anlamını tamamlar. Geçmiş ya sevinç kaynağı ya da acı hatıraların biriktiği bir tarih defteri gibidir. Gün gelir sevince ya da üzüntüye neden olan bu defteri tekrar açıp aynı heyecan yaşanır ya da acıya neden olan bu hatıralarla yüzleşip, hesaplaşılır.

İnsan unutmayı bir türlü öğrenemeyip de hep geçmişe bağlı kaldığı için şaşar durur kendine de: İsteddiği kadar ileri ve çabuk yürüsün, zinciri ile birlikte yürür, hızla akıp geçen olaylara bağlıdır gene de şaşılacak bir şey: An, birden burada, bir yok, daha önce bir hiç, daha sonra bir hiç, yine de bir hayal gibi yeniden gelir ve daha sonraki bir an'ın rahatını kaçıır. Zaman tomarından boyuna bir yaprak çözülür, düşer, uçup gider birden yeniden insanın kucasına geri döner. İşte o zaman insan 'anımsıyorum...' der.⁹⁶

Toplumlar da bireyler gibi geçmişleriyle hesaplaşmak için hatırlamaya ihtiyaç duyarlar. Bunun için de geçmişlerinde meydana gelen bir olayı 'şimdi'de hatırlayarak gelecek için bir ilerleme olması açısından basamak olarak kullanırlar. Hatırlama, geçmişle hesaplaşmak için ana araçtır. Toplumlar geçmişlerini hatırlamak adına belleklerini işletirler. Bellekler işlerken tabi ki hatırlamanın ve unutmanın imkânları çerçevesinde bunu gerçekleştirirler.

Kuşaklar arasındaki bağlantılar toplumsal bellek sayesinde ayakta tutulabilir. Hatırlamak için muhakkak önemli bir neden olmalıdır. Çünkü hatıralar, ya toplumun övünç kaynağıdır; milli gurur olarak hatırlanmak isteniyordur ya da hatıraların olumsuz olduğu durumlarda hesaplaşmak, yüzleşmek için tekrar gündeme gelir. Geçmişin hatırlanması tehlikeli fikirlerin ortaya çıkmasına da olanak verebildiği gibi aynı zamanda bellek, geçmişi hatırlanırken korkuların anımsandığı, geçmişte kalan umutların da tekrar yeşermesine imkân verebilir.

⁹⁶ F. Nietzsche, *Tarihin Yaşam için Yararı ve Yararsızlığı Üzerine*, (Çev. Nejat Bozkurt), Say Yay, İstanbul 2005, s. 37.

Geçmişle yüzleşmek için önce geçmişi iyice bilmek, tanımak ona ulaşmak gerekir. Ancak Swann's Way'de Proust, geçmişin bilinçli bir çaba harcanarak ele geçirilemeyeceği kanısını taşır. Çünkü “geçmiş bir yerde saklanmıştır... Aklın ulaşamayacağı uzaklıkta, tahmin edemeyeceğimiz maddi bir nesnede (o maddi nesnenin bize vereceği duyguda)” ve biz, üzerinde taşıdığını yeniden yakalayabileceğimiz nesne ile tesadüfen karşılaşmayı beklemeliyiz.⁹⁷ Proust istençdışı bellekten bahsederek, onun pasif olduğunu ve tesadüfen karşılaşma sonucunda belleğin kayıp geçmişi ele geçireceği kanısındadır. Buna karşılık geçmişin şimdikiyi aşındırdığını söyleyen Bergson ise geçmişin yeniden ele geçirilmesi için güçlü bir çabaya ihtiyaç olduğunu söyler. Ancak o da bu çabanın herhangi bir zamanda olacağı konusunda Proust'la hemfikirdir. Proust, ilk olarak rastlantısal bir aşamadan geçildiğine vurgu yapar. Bergson'da akıl devreye girip ve bellek bilinçli bir faaliyete dönüşürken Proust belleğin isteyerek oluşmadığı konusunda ısrarcıdır.

İster tesadüfi olsun ister bilinçli olarak bellek yoklaması yapılsın sonuçta varacağımız yer geçmişle karşı karşıya kalmaktır. Herhangi bir zaman diliminde bir mekân, koku veya tat belleği harekete geçirebileceği gibi bir düşünme faaliyeti sonrasında da hatıralar bilinçli olarak akla getirilebilir. Öyle ya da böyle bellek işlerlik kazanır.

Adorno'nun “geçmişin işlenmesi” terimi esas olarak, geçmişte neler yaşandığının ortaya çıkartılması ve belgelenmesi gibi edimlere işaret eder; ama bunların sonuçlarına karşı bir kayıtsızlığı da içerir. Buna karşılık, geçmişle hesaplaşma terimi, sorunla hedefi belirlenmiş bir muhasebe iradesini dışa vurur. Bu irade, geçmişin işlenmesini de kapsar; daha doğrusu, böyle bir muhasebenin gerçekleşmesi için, öncelikle geçmişin işlenmesi gerekir. Ancak geçmişle hesaplaşma terimi, bunun ötesinde, faillerin cezalandırılması, mağdurların tatmini ve yaşananların sürekli akılda tutulması gibi faaliyetlere açık göndermeler içerir.⁹⁸

“Geçmiş görmezden gelme tutumunda diretdikçe, geçmişin bugün üzerindeki etkisi artar; bir süre sonra bugün, korkulan ve kaçılan geçmişin bir ürünü olur.⁹⁹ Geçmişten ne kadar kaçılrsa da bir gün gelir yine karşımıza çıkar. Görmezden gelinse de

⁹⁷ Marcel Proust, *Swann's Way*, Modern Library, New York 1992, s.60.

⁹⁸ Sancar, s. 30.

⁹⁹ Sancar, s.17.

aslında tekrar karşılaşmak için daha fazla birikir. Hatırlama, geçmişle yüz yüze gelmektir. Bu insanın en istemediği başını kumlara gömse bile aklından hiç atamadığı bir olay veya durum olabileceği gibi yıllarca düşünse aklına gelmeyecek, aniden hatırladığı bir süreci de ifade edebilir. Bu noktada önemli olan hatırlamak ne amaçla yapılmaktadır. Hatırlama aslında -mış gibi yapıp olayların üzerini örtme amacı da güdebilir, gerçekten iyi veya kötü geçmişle hesaplaşma amacı da taşıyabilir.

Hatırlamayı hafızanın nesnel bir edimi değil, toplumsalın inşası olarak gördüğü için Halbwachs, hafızanın tarihsel gerçekliği birebir yansıtan ayna değil, geçmişin yeniden inşa edildiği bir alan olduğunu savunur. Bu nedenle hatırlama, gerçekte olan olayları değil, sonradan bir öykü haline getirilmiş olayları referans alır.¹⁰⁰

Ayrıca geçmişle yüz yüze gelmek olayın direkt muhataplarının değil toplumun da yüzleşmesi, geçmişi hatırlaması anlamına gelir. Elbette bu bireysel olarak da gerçekleşir ancak toplumsal zeminde hesaplaşmak çok daha farklılıklar içerir. Toplumların geçmişleriyle yüzleşmeleri, bir dönem örtbas edilen olayların açığa çıkması toplumsal olarak ortak çözümler aranması yoludur. Ortak zeminde kolektif bellek çalışmaları, ortak amaç etrafında toplumların refahını yükseltme amacı taşımaktadır.

Hatırlama, sözlü gelenek, yazılı öğeler, anı, anıt, sembolik figürler, bayram, ritüel, günlük ve kültürel olgular vs. öğelerle çeşitli biçimlerde gelişir. Toplumsal bellek de bu öğelere bağlı olarak faaliyet gösterir. Toplumsal bellek iki tarzda işler:¹⁰¹

1- Kökeni göz önünde tutan, kökensel hatırlama tarzında: Yazı kültürüne sahip olmayan toplumlarda dil ya da dil dışı araçlarla yaptığı nesneleştirmeler olan her türlü simgeye başvurur; hatırlama tekniği içermeleriyle, yani hatırlayıcı ve kimliği destekleyici yönleriyle “memoria” kavramı altında toplayabileceğimiz bu simgeler arasında törenler, danslar, anlatılar, desenler, giysi, takı, dövmeler, yollar, resimler, mekânlar vb. öğeler sayılabilir. Katı biçimlere bağlılığı vardır ve doğal ilerlemeden çok hep bir itkiye ihtiyaç duyar.

---

¹⁰⁰ Sancar, s.43.

¹⁰¹ Assmann s. 55.

2- Kişinin özel deneyimleri yan “yakın geçmiş”ni, göz önünde tutan biyografik hatırlama tarzında: köken aksine yazı kültürüne sahip toplumlar dâhil, her zaman sosyal alışverişe dayanır.

Belleğin imgesel bir yapısı vardır. Hatırlama sayesinde zihne bir takım “imgeler” çağırılır. Örneğin; çocukluktan kalma bir anı, bir sokak, bir ev veya bir savaştan kalan kötü hatıralar. İyi veya kötü de olsa her anı zihinde silik ya da tazeliğini koruyan bir imge olarak var olur. Hayali kurulan, zihinde tasavvur edilen düşünce hepsi hatırlamayla tekrar hayat bulur. Hatırlama bir çağrışım veya herhangi bir mekân, ortam, koku vb. şeylerle sıralı olmayarak, hayali olarak zihinde canlanır. Hatırlama, kültürel, kişisel, gruba, mekâna ve zamana bağlı olarak gerçekleşir.

2.1. İLETİŞİMSEL BELLEK KAVRAMI

İletişim insanların duygu, düşünce, heyecan, sevinç, üzüntü vb. her türlü paylaşımlarını ifade etmek için kaçınılmaz olarak içinde buldukları durumu ifade eder. Bazen bir söz, bazen bir şiir bazen de bir jest, mimik, oturuş, dokunuş veya bir bakış bile iletişimde bulunduğumuza işaretler. İnsanlar bu sayede birbirleriyle karşılıklı ilişki içerisinde bulunur, kendilerine toplumda bir yer edinir, ortak bir amaç etrafında toplanırlar. Bu ortak amaç bireylerin bir araya gelerek kolektif bellek oluşturmaya kadar uzanır. Toplumun hatırlama araçlarından biri olan iletişimsel bellek de önemli olan ‘bugün’ birbirleriyle iletişim içerisinde olan bireylerin ortak anılarının, geçmişlerinin onları bir araya getirmesidir. Çünkü iletişimsel bellek anlamını ‘şimdi’de bulur. Ancak grup üyelerinin sınırlı ömürleri nedeniyle, ‘şimdi’de anlam kazanan iletişimsel bellek, kuşaktan kuşağa aktarımı gerçekleştirme noktasında da bu rolünü ‘kültürel hafızaya’ devreder.

İletişimsel bellek, yakın geçmişe ilişkin anıları kapsar. Bunlar kişinin çağdaşlarıyla paylaştığı anılardır. En tipik örneği kuşağa özgü bellektir. Bu bellek tarihi olarak gruba bağlantılıdır, zamanla oluşur ve zamanla yok olur; daha açık ifadeyle taşıyıcıları ile sınırlıdır. Sahibi öldüğü zaman bir başka belleğe yer açar.¹⁰² İletişimsel bellekte anlatılar bireysel olarak ön plana çıkar. Gündelik yaşam çerçevesinde şekillenen, canlı tanıklıkların olduğu, düzenli örgütlenmenin olmadığı, aşağı yukarı bir

¹⁰² Assmann, s.54.

insan ömrüne tekabül eden dönemini kapsar. İletişimsel bellek, aslında bugünün belleğinin yansımasıdır. Türkiye’de etkileri günümüze kadar süregelen ve hatta belleklerin yeniden yoklanarak bugüne taşınmasında verilecek en güzel örnek 1980 dönemidir. Anıların henüz belleklerde tazeliğini koruması üç-dört kuşağın bunun canlı tanığı olması iletişimsel belleğin işaretidir.

Günlük olarak sözlü iletişim olarak adlandırılan konuşmalar, bir uzmanlık gerektirmeden, belirlenmemiş bir konu üzerinde, düşünülmeden anlık olarak gelişir. Buna bağlı olarak da, bireyler arasındaki roller sürekli değişkenlik gösterir. Bazen anlatıcı olan kişi hemen sonrasında dinleyici konumunda olabilir. Yani günlük yaşam içerisinde sınırları çizilmemiş bir çerçeve vardır ve bu çerçeve içerisinde hareket edilir. Aynı zamanda iletişim, belli kurallar dahilinde değildir ve belli bir şekle uygun olarak gerçekleşmez. Bu şekil bir iletişim biçiminde birey hafızasına, Halbwachs’ın dediği gibi inşa edilir; sosyaldır ve bir gruba aittir. Birey, başka bireyle iletişim kurar, ancak bunu rastgele değil, kendi geçmişiyle ortak paydada buluşan bireylerle gerçekleştirir.

Güncel olmayan, yaşanan zamana hitap etmeyen, aksine onunla bir gerilim içinde olan metinlerin açıklamasını ruhban sınıfı üstlenir. Olası yorumların çerçevesi bir dogma ile çizilmeli ve güvence altına alınmalıdır. Bu dogma aynı zamanda anıları hâkim ideolojiye dönüştürür. Aynen, yaşayanların toplumsal belleği zayıfladığı zaman tarihçinin ortaya çıkması gibi, dini metinlerin yorumlayıcısı da, metnin canlı anlamı ortadan kalktığı zaman sahneye çıkar. Halbwash, bu gelişmeyi, “dini metinlerdeki biçimler ve formüllerin anlamı kısmen unutulduğu için açıklanmaları gerekir biçiminde yorumlar. Franz Overbeck’in yorumu ise, çok daha keskindir “ardıllar onları anlatmaktan vazgeçtiler ve onların tefsir hakkını kendilerine tanıdılar.”¹⁰³

İletişimsel bellek, yakın geçmişle oluşan, yaşayanları tarafından aktarılan ve doğal olarak iletişikle, sosyal olarak etkileşimle oluşan bellektir. Daha çok bireysel olarak kişilerin anılarıyla oluşturulan, gündelik yaşam hikâyeleriyle alakalı, kuşaksal bir bellektir. Yani kuşak kaybolduğunda bu kuşağa ait bellekte kaybolmaya başlar. “İletişimsel bellek daha “dünyevi” bir durumu ifade eder.”¹⁰⁴

Maurice Halbwash da Assmann gibi iletişimsel belleği kültürel bellekten ayırır. İletişimsel belleği gelenek olarak adlandırır. Kültürel belleğin donmuş gelenekler

¹⁰³ Assmann, s.68.

¹⁰⁴ Assmann, s.61.

olduğunu ve bu sayede önceden iyi bilinen hikâyeler, olaylar, törenler meydana geldikleri anda anlaşılırken donma sonrasında bu özelliklerini yitirirler. Doğallıklarını yitirdikleri için de açıklanmaları zorunlu hale gelir.

İletişimsel bellek ve hatırlama bugünde yaşadığı anda anlam kazanır. Üzerinden zaman geçtikten sonra kuşağın üyeleri tamamen taşıyıcı özelliklerini kaybettiklerinde artık hatırlanan olay, anı vs. ne ise tarihin tozlu sayfaları arasında yer bulur. Bu durumda kültürel bellek devreye girer. Gelenek olarak adlandırılan iletişimsel bellek, bir süre sonra kültürel belleğe dönüşür. Doğal bir sonuç olarak gelenek yaşamdan koparak bir değişime ve unutuşa maruz kalır. “Kısacası gelenek, kültürel belleğe dönüştüğünde kendine gündelik yaşamın doğallığının dışında bağlamlar bulabilir.”¹⁰⁵ Bugün yaşanan ‘yarın’da kültürel belleğe mal olursa bugünkü manasından çok başka şeyler ifade eder. Bugünün bağlamından kopup yarında farklı anlamlar taşıyan gelenek, kültürel bellek kapsamına dâhildir.

İletişimsel belleğin en önemli özelliği ise sınırları belli olan, belli bir kuşağa özgü, belli bir süreyi içermesidir. Diğer bir özelliği de iletişimin, zamanın geçmesine rağmen, onu geçmiş zamana bağlayan ortak bir yönü yoktur. Bu şekilde kültürel biçimine ulaşarak, toplumun günlük hafızasında ortaya çıkar.

İletişimsel bellek, insanların ortak olarak bir dönem yaşadıkları olayların aradan bir süre geçmesi sonucunda tekrar gündemlerine taşınması sonucu oluşur. İnsanlar bu dönemlerde yaşadıkları olayları, üzerinden zaman geçmesi nedeniyle ya da devletin baskı ve zorlaması veya rızaya dayanan geçmişini unutma yoluyla belleklerinden silemesi bile geriye atılmasını sağlayabilir.

Toplumsal bellek, aslında sosyal olduğu kadar politik bir kavram olarak da ele alınmalıdır. Zira insanların bellekleri ve toplumların bellekleri onların soyut ama mekânlarda, anıtlarda, yazıda veya kokuda hatırlanıp somutlaşabilme imkanı bulmaktadır. Toplumların bellekleri, ait oldukları devlet veya siyasi erk veya egemen güç tarafından gerekli görüldüğünde yeniden inşa ile yapılandırılabilir. Toplumların, milletlerin, devletlerin tarihlerine bakıldığı zaman hemen hemen her toplumun sancılı dönemlerden geçerek yeniden kendini oluşturma sürecine tanıklık edilebilir. Yeniden

---

¹⁰⁵ Sema Demir, “Kültürel Bellek, Gelenek ve Halk Bilimi Müzeleri”, *Millî Folklor Dergisi*, (2012) s.183-193.

oluşumda egemen erk tarafından yönlendirilme sonucunda yönlendirme, dönüştürme, değiştirme sayesinde istenilen doğrultuda toplumsal değişimler yaşandığı da gözlenebilir. Bütün bunları yaparken nasıl bir yöntem kullanıldığı sorusu asıl önemli olan noktadır.

İstenilen değişimin, dönüşümün sağlanması için Marx'a göre "yabancılaşma", Gramsci'ye göre "hegemonya", Althusser'e göre "ideoloji", Foucault'a göre "Panopticon" kavramıyla gerçekleştirilir. Kavram her ne olursa olsun varılan son nokta Ortaçağ'daki gibi cebren veya herhangi bir zorlayıcı güç olmadan, insanların bunları mecburiyet hissetmeden kendi istekleri doğrultusunda isteyerek yapmalarıdır. Çünkü temel zemin rıza üretimi üzerine oturtulur.

İdeoloji, Althusser'e göre bir sınıfın diğerine kabul ettirdiği, empoze ettiği bir düşünceler dizgesi değil tüm sınıfların katıldığı, geçmişten gelen fakat geleceğe de uzanan, her yana yayılmış pratikler toplamıdır. Ondan kaçmak olanaksızdır. İdeoloji bireylere, egemen değer ve nosyonları benimseterek onların yaşadıkları sistemle uyumlu hale gelmelerini ya da yeni uyumlu yaşam sistemleri kurmalarını sağlar. Althusser'e göre bu işleyiş adeta otomatiktir ve ideoloji; kavrayışla ilgili değil deneyimle, pratikle ilgili bir gerçektir. Onu insanların beynini sarmış, somutlaşması olmayan manevi bir varoluş biçimi olarak tanımlamak yanlıştır. Oluşumu maddidir ve maddi yapılar tarafından belirlenir. Ona göre bu misyonun özel olarak belirlenmesine gerek de yoktur.¹⁰⁶

Teknolojik ilerlemenin de getirdiği avantaj sayesinde rıza üretimi, üretici güçlerin eline kendilerinin de belki tahmin edemeyeceği kadar üstünlük vermiştir. Özellikle modern dönemle değişen zorlayıcı yaklaşım adım adım değişmeye başlamıştır. Sonrasında da "bilgi çağı"na girilmesiyle birlikte yaşanan elektronik devrim, kitlelere aynı anda müthiş bir hızla ulaşılabilme imkânı sağlamış, "uzay çağı"nda da zirveye ulaşmıştır. Bu sayede toplumların belleğini oluşturma çok daha kolay ve zorlama gerektirmeden yeniden inşa edilebilir noktaya taşınmıştır.

İletişimsel bellek, bir nevi bugünü yaşayanların "az sonrası"nın belleğidir. Çok yakın geçmişte tanıklık eden bireylerin belleği bile yeniden inşa edilebilir. Bunu

---

¹⁰⁶Metin Kazancı, Althusser, "İdeoloji ve İdeolojiyle İlgili Son Söz", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (Bahar 2006), s.67.

yaparken de kitle iletişim araçlarının bütünü; özellikle televizyon, her kesime kolayca ulaşabilen zahmetsiz kitle iletişim aracı olduğu için istenildiği takdirde geçmiş bugünde hatırlatabileceği gibi geçmiş bugünde manipüle etme gücünü kullanarak, olayların ‘çok az’ kısmını doğru şekilde iletme imkânı da elindedir. Geri kalanını yumuşatma, uyutma, izinin asla silinemeyeceği düşünülen olayları bile kitlesel güldürüye dönüştürebilme gücünü de içerisinde barındırır.

2.2. KÜLTÜREL BELLEK KAVRAMI

Toplumsal bellek, bir noktada kültür kavramına dayandırılabilir. Çünkü kültür, maddi ve manevi değerlerin toplamıdır. Kültür; toplumun asırlarca biriktirdiği değerleri, beklenti, amaç, inanç, davranış vb. davranış şekillerini sakladığı toplumsal bir arşiv gibidir. Zihinlerde soyut olarak kavramlaşan bu yapı, toplumsal bellek aracılığıyla bazen bir anıt, bazen bir mekân, bazen bir kitap olarak somutlaştırılarak tekrar hayat bulur.

Kültürel bellek, iletişimsel belleğin karşıtı gibi düşünülebilir. İletişimsel bellek güncel dayandırırken, bugünden beslenirken kültürel hafıza ise geçmişe dayanır. Kültürel bellek, gündelik olmayan olayları hatırlama organıdır. İletişimsel bellekten ayrıldığı en önemli nokta ise biçimlendirilmiş olması ve törenselliğidir. Kültürel bellek, anlamın katı kurallar içine alındığı nesneleştirmeye dayanır. Kültürel bellek katı olana bağlıdır. Tek tek varlıkları dışarıdan etkileyen bir dalga değil, daha çok insanın kendisine kurduğu bir nesnelere dünyasıdır. Yazılı kültürlerde metinlere dayanan bellek, yazısız kültürlerde metinlerin dışında, danslar, oyunlar, gelenekler, maskeler, ritimler, yeme-içme mekânları, geleneksel giysiler, dövmeler, takılar, silahlar ve benzeri şeyler son derece yoğun olarak grubun kendisini canlandırmasının ve kendine güvenini arttırmasının törensel biçimlerine dâhil olurlar.¹⁰⁷

Kültürün bir milletin kimliğini yansıtan temel öğelerden biri olduğu düşünülürse toplumsal belleğinde bu temelde şekilleneceğini görmek mümkündür. Toplumu oluşturan gelenek, görenek, örf-adet, ulus ruhu, savaşlar, göçler, darbeler, devrimler, afetler vb. unsurlar toplumsal belleğin oluşmasında rol oynayan önemli nedenlerdir.

---

¹⁰⁷ Assmann, s.62.

Bazen bir dans, bazen bir şarkı, bazen bir bayram bile toplumsal belleği ayakta tutar, bu kültürel yapının yıllarca belki de asırlarca devam etmesini sağlar.

Kültürel bellek de elbette her belleğin kaynağı olan geçmişten beslenir. Ancak “kültürel bellek, iletişimsel bellekten farklı olarak daha uzak bir geçmişe yönelir. Bu bellek türü geçmiş içinde belirli bazı sembol ve figürlere yoğunlaşır. Bu bellek türünde toplumlar geçmiş politikalarına bağlı olarak neyi hatırlamaları gerektiğini belirler. Yani geçmiş tasarlanmış ve kurulmuş anılardan, efsanelerden ve benzeri hatırlama öğeleri tarafından oluşturulmuş, biçimlendirilmiştir. Kültürel bellek törensel bir karakter içerir. Bayramlar, anıtlar, destanlar ve anma günleri gibi kökensele bir geçmişe yönelen hatırlama figürleri kültürel belleğin alanı içindedir. Gruplar bu tören ve ritüel durumlarında kökenleri ile ilgili anıları tekrarlayarak toplumsal kimliklerini tazelerler.”¹⁰⁸

Kültürel bellek kavramı içerisine bir milletin ya da toplumun sözlü, yazılı, bayramları, ritüelleri vb. kültürel öğeler de dahildir. Kültürel bellek düşünme olsun, uygulama olsun her aşamada yaşam tarzlarımız üzerindeki etkisi büyüktür. Özellikle ulus-üstü yapıların ortaya çıkmasıyla beraber ulusal kimlik tartışmaları da gündeme gelmiştir. Bu mesele artık devletin güdümünde bir mevzu olarak değil, kültürel yapılar ve kolektif bellek etrafında tartışılmaya başlamıştır. Daha çok gündeme geliş şekli azınlıkların hakları için mücadele etmeleri ve dışlanma sonucunda oluşturdukları kolektif örgütlenme bağlamında ortaya çıkmıştır. Zaten kolektif örgütlenmelerin esas amaçları; daima belirledikleri bir ideal etrafında toplanmak ve bilinçli olarak yaptıkları halk hareketidir. Bu örgütlenme şekli gerek ulusal yapılanma gerek kültürel yapılanma gerek siyasi, sosyal, ekonomik yapılanma olsun mutlaka dayandığı bir geçmiş vardır. “Çünkü ortak bir tarih yaşamak aynı zamanda ortak bir akla mensup olmak, yani aynı kimliği taşımak anlamına da gelir.”¹⁰⁹

Kültürel belleğin en önemli taşıyıcı ögesi tekrardır. Kolektif bellek olayı veya durumu muhafaza ederken o olay veya durumun toplumda üzerinde bıraktığı etki kadar ne kadar tekrar edildiğinin de önemi vardır. Çünkü bu yolla “olaylar dizisinin sonsuzda kaybolması önlenir ve bir ortak kültürün unsurları olarak tanınabilir ve hatırlanabilir

¹⁰⁸ Sancar, s. 46.

¹⁰⁹ Sait Başer, *Toplumsal Akıl Anlamak*, Ataç Yay., İstanbul 2006, s.129.

örneklere dönüşmesi sağlanır.”¹¹⁰ Bu açıdan bakıldığında toplumların hafızasının tazeliğini koruması, olayın veya durumun tekrar edilme sıklığıyla doğru orantılı olduğu görülür.

İnsanların sadece kişisel inançları veya kişisel tecrübeleri olduğu gibi, ait oldukları toplum veya grup üyeleriyle hem fikir oldukları, paylaştıkları genel değerler, inançlar da vardır. Kolektif (sosyal) bellek olarak varsayılan, sosyal olarak paylaşılan inanç, değer, gelenek formları ve bu şekilde elde edilen sosyo-kültürel bilgi, kolektif bellekteki zihinsel temsillerin en önemli bölümlerinden birini oluşturur.

İnsan zihninin oluşmasında genetik yapısı ve çevrenin etkisini göz ardı etmek imkânsızdır. İnsanın kişiliği bu yapılar içerisine yoğrularak şekil alır. Doğumuyla başlayan insanın diğer insanlarla olan iletişim süreci ölümüne kadar devam eder. Bu süre içerisinde insanın olduğu her yerde iletişimden, iletişimin olduğu yerde etkileşimden, etkileşimin olduğu yerde gruplaşmadan, gruplaşmanın olduğu yerde kültür kaynaşmasından bahsetmek gerekir. Âdemoğlunun sözle başlayan kültürel mirası bugün teknolojiyle birlikte son sürat devam etmektedir. Toplumların kültürel mirasları ait oldukları toplumun yansımasıdır. Sözlü gelenek ürünü olan destanlar, mitler, sonrasında yazıyla birlikte kitaplar ve matbaanın icadıyla birlikte başlayan seri üretim ve bugünde geline son noktaya bakıldığında kültürel evrimin de hangi şartlara bağlı olarak gelişme ve değişme gösterdiği görülür. İnsanların ve toplumların belleği de bu ilerlemelere bağlı olarak seyreder.

Belleğe ilişkin dönemsel olarak bakıldığında ilk olarak sözlü geleneğin bellek konusunda ne kadar etkin bir rol oynadığı göze çarpar. “Sözlü kültürde, yani yazısı olmayan bir kültürel ortamda yaşayan insanların belgeleri yoktur, sadece bellekleri vardır.”¹¹¹ İnsanlar bu dönemde belgelerden çok belleklere itimat eder. Belleği güçlü olan kişi toplumda ayrı bir öneme sahiptir. Belleğin bu derce etkin olduğu bir dönemde insanlar kalıcılığın sağlanması için şiire başvurur. Bu şekilde kuşaktan kuşağa kültürel birikim aktarılır. Dahası bunu müzik ve dansla destekleyerek ortak toplumsal belleği oluştururlar. Bu durum bugün de benzer şekilde şarkı sözlerinin durmadan tekrar edilmesi sonucu bellekte bilinçsizce de olsa yer bulmaktadır. Bu durumda sözlü geleneğin ve kuşaklararası bağlantının sağlanması için “yineleme” çok önemlidir.

¹¹⁰ Assmann, s.21..

¹¹¹Massimo Baldini, *İletişim Tarihi*, (Çev. Batuş, Gül), Avcıol Yay., İstanbul 2000, s.9.

Özellikle ozanlar da halkı bilgilendirme ve denetim altında tutma, aynı şekilde kültürü yayma ve yine kültürü denetim altında tutmakta çok önemli konumdadırlar.

‘Yapay bellek’ olarak adlandırılan yazının kültürel hayat girmesi ve artık her durumda yazılı belge ve kayıtlara başvurulması, belleğin sözlü kültürdeki önemini bu yeni dönemde kaybetmesine yol açmıştır. Platon da yazının belleği körelttiği noktasına önemle vurgu yapar. Derrida’nın çevirisini yaptığı Phaidros* ta Kral Thamus’la yazıyı bulan Tanrı Theuth arasındaki bu konuya değinir, Platon. “Harfleri öğrenenler artık belleklerini işletmeyecekleri için unutkan olacaktır. Şeyleri kendi içlerinden hatırlayacakları yerde dışarıdan, yabancı izler sayesinde hatırlamaya çalışacaklardır. O halde sen bellek için değil, hatırlama için deva buldun. Sen öğrencilerine ancak hakikate benzer şeyler öğretebilirsin, gerçek şeyler değil. Bunlar senin harflerin sayesinde, eğitimsiz kalmalarına rağmen gırtlaklarına kadar bilgiye gömüldüler mi, çoğu zaman hiçbir şeyi doğru dürüst düşünemedikleri halde kendilerini binlerce şey hakkında hüküm vermeye yetkin sanacaklardır. Sonra gerçekten bilgili adam değil de bilgili adam benzeri olacaklarından çekilmez olacaklardır!”¹¹²

Kültürel bellek, bir veya en fazla üç-dört kuşağın taşıyıcısı konumunda olan iletişimsel bellekten çok daha fazlasını ifade etmesi yönüyle de ondan ayrılır. Kültürel oluşumlar yıllar içerisinde oluşurlar ve belki binlerce yıllık oluşumların ürünüdürler. Bugünkü konumunda insan dünyanın ilk gününden bu yana biriken kültürlerin birikimini bir anda, hız kavramının alt edildiği bir dönemde dünyanın bilgisini yine dünyanın öbür ucundaki insanlarla, hatta kitlesel olarak aynı anda sahip olma imkânına sahiptir. Bu durumda Platon değil yazılı kültürün belleği öldürmesi, onu bile geride bırakan görsel-işitsel-yazılı kültürü bir araya getiren teknolojinin, bugünkü gelen son noktasında belleği canlı tutmasının yanı sıra, insanların bellekleri üzerinde türlü oyunların fark ettirilmeden nasıl oynandığı, yeniden yapılandırıldığını, nasıl değişim-dönüşüme uğradığını, hatta kültürler arası sınırların küreselleşmeyle birlikte nasıl bulanıklaştığını görse, acaba bu durumda hala sözle insanların kültürlerini devam ettireceğini düşünür müydü? Ya da bu duruma nasıl bir önlem alınmasını öngörürdü?

Platon, yazılı kültürü ele alırken “Pharmakon” metaforunu kullanır. Onun hem deva, ilaç hem de zehir anlamlarından yola çıkarak bir paradoks olduğuna işaret eder.

* Phaidrus, Platon'un Mektuplarında geçen kurgusal kahramanlardan biri.

¹¹²Jacques Derrida, *Platon'un Eczanesi*, (Çev. Zeynep Direk), Pinhan Yay., İstanbul 2012, s.55.

Yazının da aynı anda belleğe yardımcı olduğu varsayılırken aslında unutmaya neden olan zehir olduğu fikrine varır. Aslında buradan yola çıkarak teknolojik gelişmelerin insan hayatına ne derece katkıda bulunduğu inkâr edilemezken, kaybettirdiklerinin de olduğu yok sayılamaz.

Şimdiki zaman bireylerin dikkatini öylesine çalıp, kendini bütün toplumların geniş kesimlerine böylesine dayatınca, üst anlatıların inandırıcılığı üstüne düşünmek bir yana, uzun vadeli tarihsel bütünlüğü kavrayabilmek bile zor bir hal alır. Çünkü kültürel bellek silinir.¹¹³ Kitle iletişim araçları da toplumların kültürlerine bir üst kültür olarak girip, belleklerin canlı kalmasına katkıda bulunurken aynı zamanda politika veya egemen erk'in aracı olarak, belleklerin silinip, tekrar yazılmasına da imkân tanır. Özellikle yaygın kullanım alanına sahip olan televizyon sayesinde istenildiği zaman 'unutturma' istenildiği zaman 'hatırlatma' eylemleri de kolayca sağlanabilir.

Yazılı kültür hazır olarak önümüze sunulur. Peki, etkin olarak katılacağımız bir kültürel bellek yok mudur? Bu sorunun cevabı ilk bakışta 'bayramlar'ın varlığı hatırlanarak hayır şekline cevaplanabilir. Aynı şekilde toplumların kültürel belleğini oluşturan *bayramlar ve ritüeller, düzenli tekrarları ile kimliği koruyan bilginin iletilmesi ve devredilmesi, böylece kültürel kimliğin yeniden üretimini üstlenirler.*¹¹⁴ Ancak kitle iletişim araçları buna da el atarak, bizlere kolaylık sağlayıp, bayramları, ritüelleri, gösterileri mekân bağlamından koparıp, aynı anda tüm katılımcıların aynı duyguyu paylaşmasına imkân verir.

Kitle iletişim araçları zaten bir bakıma kendi kültürünü kendisi oluşturur. Tüm sözlü, yazılı, basılı kültürlerden farklı olarak tüm bunları da içinde barındıran kendine özgü bir kültür oluşturmuştur. Tüm bunları ele alarak kendi yapısına uygun hale getirerek yeniden bir oluşum gibi ortaya koyar. Örneğin; kitle iletişim araçları da toplumun özel günlerine ortaklık eder, tüm ülkede veya dünyada aynı anda, aynı heyecanla yaşanmasına vesile olur. Ancak toplumun kaynaşmasını sağlayan dini bayramları sadece bunu 'Şeker Bayramı'na indirgemesi veya bu birlikteliği sağlayan süreye tatil amaçlı olarak bakış açısı geliştirmesi ve yaygınlaştırması da bu kültürlerin eriyerek özelliklerini kaybetmelerine neden olur. Kitle iletişim araçları özellikle de televizyon artık bugün dünyaya açılan kapımız durumundadır. Bu kapı dünyanın öteki

¹¹³ Connerton, s. 92.

¹¹⁴ Assmann, s.60.

ucundaki kültürden bizi haberdar ederken aynı anda küreselleşme denen kavram etrafında kültürlerin kesin belirleyici çizgilerini de yok etme tehlikesiyle de karşı karşıya bırakmaktadır.

2.3. HATIRLAMA FİGÜRLERİ

Hatırlama, aniden beliriveren belki bilinçli olarak yürütülen faaliyetler sonrasında ortaya çıkan zihinsel bir eylemdir. Bu eylemin ortaya çıkması için toplumu derinden etkileyen bir olay, bir afet, savaş veya göç ya da bir mekân, bir duyuş, bir nida veya ortak akılda buluşmak amacıyla yürütülen her türlü fikri hareketler vs. hatırlama figürü olarak ele alınabilir.

Hatırlama genellikle peyderpey gerçekleşir. Bu durumlarda birleştirici öğelere ihtiyaç duyulur. Hatırlama figürleri hatırlamaya yardımcı olurlar. Düşünceler, olaylar veya fikirler kendi hallerindeyken belki bir anlam ifade etmezler, anlamlarını ilk önce açığa çıktıkları zihinlerde bulurlar. Geçmişin olaylarının zihinsel geri çağırılması da önce bellekte başlar. Ancak belleklerin dile gelmesi için yaşanmış olay, kişi veya yerlerin olarak bir grubun belleğinde yer edinmiş olması gerekir. Bu olayların tezahür ediş şekli ya bir mekân, ya tarihi bir olay ya da kavram, gelenek, ikon veya sembollerle kendini açığa vurur. “Kavramlar ve deneyimler arasındaki bu paslaşmadan ‘hatırlama figürleri’ olarak adlandırmak istediğimiz olgu doğar.”¹¹⁵

Hatırlatma figürleri görsel olarak bir bayrak, resim olabileceği gibi işitsel olarak bir şiir, şarkı ya da geçmişin kodlandığı veya kodlanabileceği bir kişi, simge veya sembol de olabilir. Ancak sembollerin değer ve anlam kazanabilmesi elbette onun ait olduğu grup, topluluk ve toplum üyeleri tarafından paylaşılan ortak bir geçmişin ürünü olmalıdır. Aksi takdirde figürün ne amaçla, nasıl, ne zaman ve niçin önemli olduğunu yıllar sonraki kuşağın bilmesi imkânsız olabilir. Hatırlama figürünün toplumsal belleği açığa çıkarabilmesi için ortak bir sembol, simge veya mekân aracılığıyla bunu sağlaması gerekir.

---

¹¹⁵ Assmann s. 42.

2.3.1. Zaman ve Mekâna Bağlılık

Hatırlama kültüründe mekân ve zaman çok önemli bir yer tutar. Bellek oluşumunda mekân, zamandan bir fotoğraf karesinin kayda düşülmesi gibidir. Üzerinden zaman geçtikten sonra mekân hatırlamayı sağlayabilir. İnsan nasıl ki hayatını devam ettirmek için yaşam kaynaklarına ihtiyaç duyuyorsa, aynı şekilde anıların da yaşamını devam ettirmesinin koşulu; mekâna duyduğu ihtiyaç ve “belli bir zamanda güncelleştirilebilmesi”¹¹⁶ gerekliliğine dayanmasıdır. İnsanın geçmişinin barınağı belleği olduğu kadar bu bellekteki anıların/hatıraların tekrar yeşermesi için de bir mekâna ihtiyacı vardır. Mekânın bireysel olarak birisi için anlam ifade etmesi yeterli değildir. Mekânın, toplumsal belleği oluşturmak için toplumun ortak paylaşımları sayesinde bir araya getirici özelliği taşıması gerekir. Geçmiş ancak ilişki kurulabildiği ölçüde ve ilişkili bulunduğu durumlarda ortaya çıkar. Geçmişin önce geçmiş olarak bilinmesi daha sonra da bugünle olan ilgisi bağlamında ilişkisi kurulmalıdır. Asssman’ın değindiği gibi,

“ .Geçmiş tamamen kaybolmamalı ve geride kalmış bazı deliller olmalıdır.

. Bu deliler bugüne göre karakteristik bir farklılık göstermelidir.”¹¹⁷

Yaşamsal tüm faaliyetlerin belirlendiği yer mekânlardır. Mekân gerçekte soyut bir nesne değil, toplumsal bir olgudur.¹¹⁸ Mekânlar, katılımların oluşabilme imkânı bulduğu toplumsal alanlardır. Mekânın aynı görüş sahibi bireylerin bir araya gelmesinde önemli bir payı vardır. İşte toplumsal belleğin oluşumunda da mekân aynı derecede öneme sahiptir. Örneğin; Çanakkale Zaferi’nin mekânsal olarak hatırlanmasının amacı, her yıl insanların memleketin her bir köşesinden gelip Çanakkale’de hep birlikte şehitleri anma törenine katılmaları, mekânda meydana gelmiş olayların etkisiyle, toplumun yaşadığı o günlerin heyecanını, acısını, sevincini bilinçli bir şekilde mekân üzerinden tekrar yaşayıp, belleği zinde tutarak ulusal ruhu sonraki nesillere aktarmaktır.

Mekân kurgusaldır ve sosyal inşa sürecinin bir parçasını oluşturmaktadır. Zira herhangi bir yeri tanımlarken kullanılan dil ve tanımı yapan kişinin mekânla olan öznel ilişkisi, bilgisi, görgüsü, deneyimi, tarihi, tercihi ve uzmanlık deneyimi tanımlanan yer ile görsel ve metinsel örüntüler ağı içinde tanışmaya imkân vermektedir. Bu tür görsel,

¹¹⁶ Assmann, s.42.

¹¹⁷ Assmann, s. 36.

¹¹⁸ Hüseyin Bal, *Kent Sosyolojisi*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2008, s.265.

metinsel ve öznel bir kurgusalılık gerçek yoktur ya da gerçeği saklamak çarpıtmak için özel bir yöntemle böyle ifade edilmiş anlamına gelmemektedir. Tam tersine doğru ve gerçek, doğruluğunu ve gerçekliğini bir kurgusal düzenleme içinde var etmektedir.¹¹⁹

Hatırlama biçimleri toplumlarda bir hatırlama kültürü oluşturur. Bu kültürün oluşurken gerek ait olduğu zamana gerekse mekâna bağlı olarak gelişme göstermesi doğal bir durumdur. Çünkü hatırlamak için bir geçmişe ihtiyaç vardır ve bunun hatırlanması kimi zaman tarihi veya coğrafi olabileceği gibi kimi zaman da mekâna ihtiyaç duyar. “İçinde doğulan evler gibi mekânlar, sadece verili değillerdir, anı izleriyle doludurlar. Mekân zorunlu olarak zamana nitelik katar. Anının zamansallığı mekânsal olarak kökenlenir. Evler, kişinin bedeni ve anıları aracılığıyla yaşanır.”¹²⁰

Çoğunlukla somut bir mekâna ihtiyaç duyulmasının nedeni; olaylar, durumlar kısacası dile getirilen geçmiş bu ortamlarda şifrelendiği için yine bu şifreler ait oldukları bu mekânlar üzerinden çözümlenmeye çalışılır. “Belleğin mekâna ihtiyacı vardır, mekânsallaştırma eğilimi içindedir.”¹²¹ Mekân üretilir ve yeniden üretilir ve bu nedenle mücadele alanını temsil eder.¹²² Mekânlar, ait oldukları zaman diliminin somut dayanaklarıdır. Bu durumda aynı mekânda, aynı hatırlatıcı figürlerin, aynı hatırlayıcıların sahip olduğu kolektif deneyimlerinin buluşma noktasıdır.

İnsanlar, genel olarak, etraflarındaki dünyayı bir “kalıp” içinde algırlar. Buna bir “model” de diyebiliriz. Bu model bir nevi “harita” fonksiyonu görür: karşılaşılan hangi olayların “olumlu” hangilerinin “olumsuz” sayılacağını gösterir. Demek oluyor ki, bütün toplumdaki bütün insanların ortak sayabileceğimiz davranış kökenleri var, fakat bunlar temelde birbirine benzemekle birlikte toplumdan topluma değişik şekiller gösteriyorlar. Hele “dünyayı algılama haritaları” bir toplumdan diğerine çok değişiyor. Bunun nedeni birbirinden ayrı olan toplumların ayrı koşullar içinde oluşmuş olmalarıdır. İnsan dünya hakkındaki bilgileri ve bu çevre şartlarının etkisini sürdürüyor. İnsan bilgisi bir defa şekillendi mi kolay kolay değişmiyor.¹²³ İnsanların geçmişten getirdikleri doğru veya yanlış bilgiler çerçevesinde zihinlerinde ürettikleri, kendilerince doğru kurallar veya düşünceler onların herhangi bir olayın değerlendirmelerinde bakış

¹¹⁹ Banu Helvacıoğlu, “Mekâna Sığmayan Ankara’da Mekân Nasıl Yaşanmakta?”, (Der: G. Pultar, E. O. İncirlioğlu, B. Akşit), *Kültür ve Modernite*, Tetragon Yayınevi, İstanbul 2003, s.130.

¹²⁰ John Urry, *Mekânları Tüketmek*, (Çev. Rahmi Ögdül), Ayrıntı Yay., İstanbul 1999, s.41.

¹²¹ Urry, s.43.

¹²² Urry, s.42.

¹²³ Şerif Mardin, *İdeoloji*, Sevinç Matbaası, İstanbul 1976, s. 71-73.

açılırlarına yansımaları kaçınılmazdır. Hatıralar, anılar, mekânsal figürler vb. insan zihninde hayat bulurken, aynı zamanda ortak olarak değer ve inançları etrafında yeniden şekillenirler. Her hatırlama biçimi aslında bir toplumsal yaşam biçimini teşkil eder.

Hatırlama ilminin keşfi Keoslu Simonides'e mal edilir. Simonides bir gün Scopas adlı bir asilzade şerefine verilen bir ziyafette şiir okumak üzere davet edilir. Şiirini okuduktan kısa bir süre sonra onu dışarıya buyur ederler. Simonides oradan uzaklaşırken şölenin verildiği salonun damı çöker. Misafirler molozların altında ezilip parçalanarak tanınmayacak hale gelmiştir. Simonides kimin nerede oturduğunu hatırladığı için ölü yakınlarını cenazelerine yönlendirebilmiştir.¹²⁴ Üzerinden zaman geçtikten sonra hatırlanan olaylar, durumlar veya kişiler zihinde bir plan çizilerek buraya yerleştirildiği takdirde hatırlama oranı da o derecede başarılı olmaktadır.

Bellek zihindeki tasavvurları veya olguları, önemli sayılan mekân ve zaman periyodlarında somutlaştırır. Bunu yaparken uzaklık yakınlığa, coğrafi ve kültürel çeşitliliğe, o yerin kendine özgü karakteristik yapısına, anlamına göre toplumsal süreçler açısından işlevini yerine getirir. Bireylerin bellekleri ve devamında grupların bellekleri, hatırlama esnasında ait oldukları dünyada maddi ve manevi değerlerin destekleyicisi olarak onlarla birlikte çalışır. Sahip olduğu araçlar veya şeyler, nesnelere onun sahip olduğu kimliği yansıtır. Öyle ki kendini grup içerisinde tanımladığı zaman bu grubu iletişim için değil aynı zamanda kimliğinin "sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak mekanları yaratmak ve garanti altına almak ister."¹²⁵

Grup ve mekan, bireyin kimliğinin simgesi ve ait olduğu sınıfın göstergesidir. Grubun ve bireyin, kendileri için tayin ettikleri sembolik mekân/mekânlar, zaman aralıkları onun ortak yaşamını, ortak değerlerini, paylaşımlarını, hatıralarını canlandırdığı bir oluşumdur. Bellek mekânları, ortaklığı sağlayan zaman dilimlerinin hatırlanması yoluyla insan topluluklarını bir arada tutar. Ancak önemli olan nokta o mekanın aslı gibi hatırlattığı olaylar, olgular veya durumlardır. Örneğin; Aborjinlerin gruplarına çok bağlı olmaları ve kendileri için son derece önemli olan totem mekanları, Müslümanların Kabe'yi tavaf etmeleriyle eş değerdir. Birbiriyle hiç ilgisi olmayan ancak ortak değerleri, hassasiyetleri, inançları, kültürleri onları ortak olarak kabul ettikleri mekanlarda bir araya getirebilmektedir.

¹²⁴ Douwe Draaisma, *Bellek Metaforları*, (Çev. Gürol Koca), Metis Yay., İstanbul 2007, s.67.

¹²⁵ Draaisma, s.43.

Mekânın bellek karşısındaki konumuna, tartışılmazlığın yanında bir de zaman kavramını eklemek gerekir. Zaman belleğin işletilmesi için temel unsurdur. Çünkü üzerinden zaman geçmemiş ve toplum için ‘herhangi’ olan bir olay hatırlanmaya ihtiyaç duymaz. Hatırlamanın sağlanması için önemli olarak tarihte yerini almış, ancak tarihin içerisinden hatırlanarak bugüne çekilen ve geleceğe ışık tutması, bir noktada geleceğe yön verme potansiyeli olan olaylar, toplumların kaderlerini bir parçada olsa tayin etme imkânını elinde tutar. “Hatırlanan içerikler ya çok eski zamanlarda yaşanmaları veya olağanüstü olaylarla bağlantıları ile ya da hatırlamanın periyodik ritmi sayesinde zamansallık kazanırlar. Örneğin bayramlar, -ait oldukları gruba göre ister dini açıdan kutlansınlar, ister burjuva ya da köylü geleneklerin gereği olarak isterse de askeri bir takvime bağlı olarak kutlansınlar- ortak yaşanan bir zamanı yansıtır.”¹²⁶

Zamana karşı farklı yaklaşımlar getirilmiş olsa da ancak sonuçta varılan nokta toplumsal olduğu noktasıdır. Zaman, “Toplumsal olarak örgütlenmektedir; Durkheim’in “toplumsal zaman” olarak sözünü ettiği şeydir, zamanın, toplum içinde üretilmiş olan ve bu nedenle toplumlar arasında değişiklik gösteren, nesnel olarak verili bir toplumsal düşünce kategorisidir. Zaman kategorisi doğal değil, toplumsaldır.”¹²⁷

Heiddeger de Varlık ve Zaman (1962) eserinde “varlık” sorunsalına zamansal düzlemde cevap bulmaya çalışır. Zamansallık kavramını ele alarak, anlamın belirleyiciliğindeki önemine vurgu yapar. Geçmiş ve geleceğin şimdikiyi belirlediği noktada önemle durur. İnsanın var oluşunu zamansallık kavramı etrafında anlamlandırır. Bergson da “Time and Free Will (1910)” eserinde mekansallaştırılmış zaman kavramına karşı çıkararak zamanın, “an” ya da “parça parça” olarak ele alınmasından veya bir bütünsellik içinde düşünülmesinden ziyade insanların zamanın içinde düşünülmesi gerektiğine işaret eder. Yani insanın başlangıcı, zaman içerisinde devam eden ve son bulan hayatı zaman mefhumu içerisinde başlar, onun içinde değişir ve onun içinde sona erer.

Belleğin geçirdiği evrelere bakıldığında hatırlamanın, ilk olarak Antik Yunan’da idealize edilmiş bir eylem olarak karşımıza çıktığı görülür. Roma’ya gelindiğinde ise anımsama bir sanat halini almıştır. Hatırlanan şeyin ne olduğundan daha çok nasıl hatırlandığı üzerinde durulur. Ortaçağ’da ise Augustinus, zaman üzerinde durur ve

---

¹²⁶ Assmann, s.42.

¹²⁷ Urry, s.14.

“şimdi”nin önemine vurgu yapar. O’na göre; “Üç zaman vardır: Geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman, şimdikilere ilişkin şimdiki zaman ve gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman. Çünkü bu üç zaman zihinde vardır ve onları başka yerde görmem: Geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman *anı*, şimdikilere ilişkin şimdiki zaman *bir anlık görü*, gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman da *beklenti* olarak vardır.”¹²⁸

Antikite ve Ortaçağ düşünürlerine göre hafıza; insani varoluşun temel unsurlarından biridir ve hafızasız bir insan, temel insani varoluşun gerektirdiği nitelikleri barındırmadığı için eksik olarak kabul edilir. Artık yazı ve sonrasındaki teknik ilerlemeler sayesinde matbaanın ortaya çıkmasıyla birlikte bellek; yerini kitaplara, basılı kaynaklara vb. bırakacaktır. Böylelikle ezberlenmesi gereken bilgiler, yorucu bir çaba gerektiren zihinsel faaliyetler olmaktan çıkıp, el altında istenildiği anda ulaşılabilen kaynaklarda yerlerini alacaklardı. Bu durum aslında modernitenin geçmişi; bir bilgi ve yönetim aracı olarak görmesinin de kökenini oluşturmaktadır. Çünkü toplum artık kendi oluşumunu kendisinin gerçekleştirdiği farklılıklara yer veren bir kavramı anımsatmaktan ziyade yine aynı öğeler; dil, din, inanç, değerler, gelenek vb. etrafında tek tipleştirilmiş bir yığını işaret etmektedir. Bu da uzun vadede belleğin giderek bulanıklaşıp yok olmasına kadar varır. Modern döneme girilmesiyle birlikte hafıza önemini kaybederek, onun yerini geçmişin bilinçli bir şekilde şartların gerekliliğine göre değiştirilip, dönüştürülüp duruma uyguna hale getirilerek yeniden sunumu almıştır. Derken bilişim çağında da geline son noktadaki hız ve değişime ayak uydurma gerekçesiyle; kültürel, siyasal, ekonomik ve toplumsal yapıların değişmesine paralel olarak hafıza profesyonelce yönetilir olmuştur.

“Geçmişin şimdi ile bütünleşebilmesi için, asli biçimine göre yoğunluğunun azalması gerekirdi; aksi takdirde melodinin gittikçe şiddetlenen sesleri, dayanılmaz bir karışıklık yaratırdı. Geçmiş bilinçte kalıyordu fakat değişerek.”¹²⁹ cevabını Bergson, James ve Edmund Husserl geçmişte olan bir şeyi başka bir anda nasıl bilebiliriz¹³⁰ sorusuna yanıt olarak verirler. Her olay kendi dönemine göre değerlendirildiğinde çok daha anlamlı olur. Ancak geçmiş olaylardan ders almak için de bugün de yorumlanmasına ihtiyaç vardır. Bu yorumlama sürecinde de ister istemez geçmiş bir

¹²⁸ Aristoteles, Augustinus, Heidegger, *Zaman Kavramı*, (Cev. Saffet Babur), İmge Kitabevi, İstanbul 2007, s.55.

¹²⁹ Stephen Kern, *Zaman ve Uzun Kültürü*, (Çev. Ali Selman), İletişim Yay., İstanbul 2013, s.91.

¹³⁰ Stephen, s.91.

takım değişikliklere maruz kalır. Bu kimi zaman bilinçsiz ama çoğunlukla bilinçli olarak yapılır. Çünkü toplumsal bellek kavramı politiktir. Yirminci yüzyılın sığınacağı ya da sığınmak istediği bir yer veya mekân yoktur. Çünkü modern dönem yüzyılının kökleri yoktur, an itibariyle kök salar. Ancak bellek ise kendine mekânda hayat bulur. Bellek, köksüz yüzyılda kök salmaya çalışır. Hatırlamalar, çağrışım, benzeşim ya da temsillerle gerçekleşir.

Modernite, yerinden edilme duygusunu ve zamansal geri dönülemezliği getirdikçe, bu sürece karşı olarak köklere sarılma, hafıza obsesyonu ve nostalji duygusu güçlenmiştir. Bu nedenle geçmiş güncel içine demirlenmeye çalışılmıştır. Anıtlar, anma törenleri, müzeler vs. aslında geçmişin kendisi yoksa gölgesiyle yetinilmesi duygusunun ürünüdürler. Geçmiş, yok oldukça var kılınmaya çalışılan bir kayıp halini almıştır.¹³¹ Zaman ve mekân, belleğin yeniden harekete geçmesindeki önemli etkenlerdir. Toplumlar için önemli olan bir zaman diliminin güncele taşınmasında mekândan yardım alınır.

Zaman artık gelişme ve ilerleme fikrine ve bu fikirlerde yaşanan değişimlere göre bölümlenmeye başlamıştır. İlerleme düşüncesinin kapitalizmle kurduğu ittifak, zamanın profesyonel bir düzenlemeye tabi tutulmasını ve öznellikten arındırılmasını getirmiş; nesnel zaman, yaşamın ve işin standardize edilmesini sağladığı için, genelleştirilmiştir. Sözlü gelenek liste, belge ve sayı tanımazken, yazılı kültüre geçiş ile birlikte maddeleştirme, listeleme, çizelge haline getirme mümkün hale gelmiştir.¹³² Zamanda değişen ve ilerleyen bu hız, doğal olarak mekânlar arasındaki uzaklıkları asgariye indirmiştir. Baş döndüren bu hız en son aşamada küreselleşme kavramını tanımaya imkân vermiş ve artık zamanla yarışmak zorunda kalan mekanik insanlar ortaya çıkmıştır. Doğu'daki gözün Batı'daki gözü görür hale gelmesi bu hızın sonucudur. Bu hıza kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal değerler de ayak uydurmak durumunda kalmıştır.

Kolektif hafıza, aile ya da ulus gibi farklı çıkar ve motivasyonlara sahip herhangi bir sosyal grubu birleştiren ortak bir kimliğin keşfidir. Toplumda farkındalık yaratmak için, herhangi bir geçmişin seçilmesi yeterlidir. Bu geçmiş, duyguları yönetmeli,

¹³¹ Gökçen Başaran İnce, *Toplumsal Hatırlama/Unutma Sürecinde Basın: Kolektif Siyaset Belleğimizdeki Cumhuriyet Tasavvuru*, (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi/Sosyal bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.

¹³² Walter J.Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözü'nün Teknolojilesmesi*, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yay., İstanbul 1999, s.119.

insanları eyleme teşvik etmeli ve algılanmalıdır. Kısaca, sosyo-kültürel bir eylem modu olmalıdır.¹³³ Günümüzde de bu işlevi ise medya gönüllü olarak üstlenmiştir. Kitlelere ulaşabilme gücünü düşünürsek bu görevi yapmakta hiç de zorlanmadığı görülür. Bütün değişim ve gelişimler toplumsal bellek konusunda da etkili olmuştur. Toplumların belleği, artık zamanı ve mekânı ortadan kaldıran kitle iletişim araçları vasıtasıyla canlandırılır konuma gelmiştir. Belleği harekete geçirecek zaman veya mekân, olay veya durum vs. kitleye en kolay ulaşacak araç sayesinde kendi yapısına uygun hale getirilerek, egemen ideolojiye bağlı olarak yeniden bir bellek formu oluşturabilir güçtedir.

Toplumsal belleğin hatırlama figürü olarak zamana ve mekâna bağlı kalması durumu artık kitle iletişim araçları sayesinde değişmiştir. Özellikle son dönemde patlayan sosyal medya kendine has bir kültür oluşturmuştur. “Fiziksel olarak aynı yerde bulunmayan çoğu insan eyleminin oldukça ayrıntılı koordinasyonunu gerektirir.”¹³⁴ Teknolojinin son harikası olan bu koordinasyon, zaman ve mekânı alt eden bu alan, paylaşım ve katılımı sağlamanın verdiği ayrı bir özellik sayesinde kullanıcıları, fiziksel zaman ve eyleme dayanan ilişkilerini artık *Facebook* ya da *Twitter* hesapları aracılığıyla daha hızlı ve kolay şekilde yürütmektedirler. Aynı mekânda tüm üyeler birlikte olamasa bile aynı zaman diliminde, farklı coğrafyalarda aynı olay, aynı durum, aynı yaşamışlıklar etrafında belleği canlandırmak mümkündür. Modern yüzyılın kökensizliğine panzehir olarak görülen bellek de bir noktada işlevini yitirir konuma gelmektedir. Çünkü bellek hatırlamayı sağlar, bu noktada sorun yoktur. Ancak ‘ne, nasıl hatırlanmalı’ mevzubahis olduğunda toplumsal belleğin işlevini farklı noktalara kaydırma ihtimali belirir.

Mekân ve zamanın görsel tüketimi, endüstriyel üretim mantığından hareketle hem hız kazanmış hem de ondan soyutlanmıştır.¹³⁵ Değişen zaman ve mekân kavramlarıyla birlikte gerçeklik anlayışında da değişmeler olmuştur. Gerçeklikten ziyade artık bir gösteri çağından bahsetmek mümkün hale gelmiştir. “Gerçeğe özgü yeni gerçekliklerin düşselliğinde toplumsal bellek giderek gösterinin hipnotize edici etkisi altında kalır. Gösteri iktidarının zaman ve belleğe olan müdahalesi, takvime kutlanan her günün

¹³³ Alon Confino, “Collective Memory and Cultural History: Problems of Method”[Elektronik Sürüm], *American Historical Review*, (V:102, I:5), 1997, s.1390.

¹³⁴ Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel Kimlik*, (Çev. Ümit Tatlıcan), Say Yay., Ankara 2010, s.32.

¹³⁵ Urry, s.27.

anlamının boşaltılıp, gösterinin gösterisi haline gelmesi de zamanı mekânlaştırmıştır.”¹³⁶ Zaman; anıt, müze, vb. gibi somut mekânlardan kayma göstererek yerini soyut ancak tüm dünyayı aynı anda aynı mekânda buluşturabilme kapasitesine sahip internet aracılığıyla sosyal medyada toplayabilmektedir.

Aynı şekilde medya yaşanan mekânları simgesel bir mekâna dönüştürebilme gücüne sahiptir. Mekânlar, tarihi, kültürel olarak tanıtılarak simgesel bir mekâna dönüştürülmektedir. Örneğin kentlerin tarihi dokusunun maddi yönden bir kaynak olarak keşfinden sonra görsel-basılı yayın, müzik albümleri, televizyon programları ve turistik açıdan ciddi ekonomik getirisi olan mekânlar, simgesel olarak üretilmeye ve tüketilmeye başlanmıştır.

2.3.2. Gruba Bağlılık

Birey, toplum içerisinde kendine bir yer edinerek hayatını devam ettirmeye çalışır. Toplumsallaşmış bir birey toplumdaki kendini soyutlayarak yaşayamaz. Çünkü her alanda Durkheim’in bahsettiği “toplumsal işbölümü” nün gerçekleştiği de göz önüne alınırsa her bireyin mutlaka başka bireye ihtiyaç hissettiği yadsınmaz. İşbölümü şeklinde gruplaşmalar gibi bir de bireyin kendi inançlarının, değerlerinin, yargılarının, geleneklerinin, tutumlarının aynısı veya benzeri davranışlar sergileyen insanlarla gerçekleşen yakınlaşma ortak paylaşımların yaşandığı bir grup oluşumuna da işaret eder. “Ortaklaşa kimi özelliklere, aynı duruma ya da aynı davranış biçimlerine sahip olma, zorunlu olarak bir topluluk (cemaat) yaratmaz. Örneğin bir ırk’ın özellikleri sayılan kimi kalıtsal dirimbilimsel özelliklere sahip olan insanlar arasında bir topluluk oluşması demek değildir kuşkusuz. Gerçekten de bireyler, bu ortaklaşa duygu nedeniyle, davranışlarını karşılıklı olarak birbirlerine şu ya da bu biçimde yönlendirdikleri zamandır ki aralarında toplumsal ilişki doğar.- yalnızca birinin dış dünyayla kurduğu bireysel ilişki değil. İşte bu ilişki, ortaklaşa üyelik duygusu doğurduğu zamandır ki “topluluk” (cemaat) doğar.”¹³⁷

Dahil olduğu grup, bireye bir kimlik kazandırır. Grubun açıktan veya üstü kapalı olarak tanımladığı kimliğe bürünmek kalabalıklarda yalnız olan bireyin limanıdır. İşte

¹³⁶Çağan Biçel, “Dijital Toplumda Deneyim ve Sosyal Medya Belleği”, (Der. Pınar Melis Yelsalı Parmaksız), *Neye Yarar Hatıralar*, (74-78), Phoenix Yay., Ankara 2012.

¹³⁷Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yay., İstanbul 2011, s. 88.

toplumsal bellek de bu gruplar içerisinde tohumlarını atar. “Her ortak bellek zaman ve mekânla sınırlı bir gruba aittir. Olayların tümü ancak, onları hatırlayan grubun belleğinden ayrılarak, gerçekleştikleri sosyal çevrenin düşünce yaşamındaki bağlarından çözülerek, kronolojik ve mekânsal bir şemanın ötesinde hiçbir şey kalmadığı zaman ortak bir tabloda toplanabilirler.” (Halbwachs 1985)

Toplumsal bellek, onu taşıyanlarla birlikte vardır ve gelişigüzel devredilemez. Sürece katılanların grup üyeliğinin ispatıdır. Bu yüzden sadece somut zaman ve mekân değil, aynı zamanda, “somut kimlik”tir. Bunun anlamı, toplumsal belleğin sadece gerçek ve yaşayan bir grupla ilişkilendirilebileceğidir. Toplumsal belleğin zaman ve mekân kavramları, söz konusu grubun duygusal ve değerlerle yüklü yaşam bağlamı içindeki iletişim biçimleri ile oluşur. Bunlar toplumsal belleğin içinde, bir grubun öz imgesi ve hedefleri için anlamlı ve duygu dolu bir vatan öyküsü olarak çıkar.¹³⁸ Grup kimliğinin tutarlı olabilmesi, toplumsal belleğin oluşması için gerekli olan ortak bir geçmiş üzerinde durulmasına bağlıdır. Aynı geçmiş üzerinde hemfikir olamayan grupların ortak bir kimlik veya bellek oluşturması beklenemez. Aynı mevzu üzerinde, aynı noktada birleşim grubun popülasyonunu arttırır. Bunu sağlarken de çeşitli iletişim kanalları kullanarak kültürel belleğinde oluşumuna katkıda bulunur.

Maurice Halbwachs, tek başına yalnız olarak yaşayan bireyin hafızası olamayacağı kanısındadır. Elbette hafıza bireye aittir. Ancak onun şekillenmesinde bireyin içinde yaşadığı toplum, dâhil olduğu toplumdaki sosyal gruplar aracılığıyla diyaloga girmesi ve bu çerçeve üzerinden hafızasının şekillenmesi söz konusudur. “Ne kadar kişisel olursa olsun, her hatırlama, başka birçok kimsenin de sahip olduğu bir düşünceler kümesiyle ilişki içinde olur; kişiler, yerler, tarihler, sözcükler, dil biçimleri gibi şeylerle, yani parçası olduğumuz veya edildiğimiz toplumun maddi manevi tüm yaşamlarıyla birlikte gerçekleşir.”¹³⁹ Aile, okul, gelenek, düşünce veya müzik vs. gibi ortak deneyim ve paylaşımların bir araya getirdiği grupların bireylerinin bellekleri bu oluşumlar içerisinde gerçekleşir. “Başka bir deyişle, bireysel hafıza, belli bir kişide, onun iletişim sürecine katılımı sayesinde gerçekleşir. Bu olgu kişinin aileden, dini ve ulusal topluluklara kadar çeşitli sosyal gruplara dâhil oluşunu n sonucudur. Bu nedenle, bireyin hatırlama ediminde bireysel psikolojiden çok, dâhil olduğu grubun bilinci etkili

¹³⁸ Assmann, s.44.

¹³⁹ Connerton, s.60.

olur.”¹⁴⁰ Grup psikolojisi, kişiye güven duygusunu vermesinin yanı sıra bağımlılık duygusu da yaratır. Grubun verdiği aidiyet duygusuyla bireyin kendine güven duygusu gelişirken, öte yandan kendi kararlarını veremeyecek kadar gruba bağımlı olmasına da neden olur.

Grubun ortak bilinci, kültürel belleğin birikiminden faydalanarak oluşur. *Nietzsche*'nin “ufuk oluşturma” dediği gibi bir çeşit kimlik ortaya çıkar. Bu kimlik oluşurken bir takım ihtiyaçlar doğrultusunda oluşmaktadır. Grup belleği, kültürel hafıza taşıyıcısıdır ancak aynı anda iletişimsel belleği de kullanır. İletişimsel bellek, belli bir kuşağa ait olan, grup üyelerinin varlığına bağlı olan bellek türüdür. Ancak gruplar, üzerinden zaman geçmiş, tarih sayfaları arasında yerini almış, herhangi bir zaman diliminde gerçekleşmiş olayları bu grup aracılığıyla bugüne taşıma kapasitesine de sahiptirler. “Kendini ortak anıları olan bir toplum olarak kuran sosyal bir grup, geçmişini özellikle iki noktada korur: kendine özgünlüğü ve sürekliliği.”¹⁴¹ Ortak bir amaç etrafında toplanma özelliği taşıması grubun en temel gerekliliğidir. Aksi takdirde kalabalıkların bir araya gelmesi amaçsız yığına dönüşür. Grubun amacı ortak bir belleğin yeniden dirilişini gerçekleştirmektir.

Grupların meydana geliş ve sürekliliklerini devam ettirmeleri için bir takım toplumsal birlikteliklerin oluşması gerekmektedir. Öyle ki ülkeler için milli bayramlar, çeşitli gruplar içindeki inanç sistemleri veya gelenekler ya da ritüeller bunu gerçekleştirmede önde gelen unsurlardandır. Örneğin; “ritüel tekrar, grubun zaman ve mekânsal birlikteliğini garanti eder. Kültürel belleğin ilk örgütlenme biçimi olarak bayram, yazı kültürüne sahip olmayan toplumlarda, zamanın bir biçimi olarak gündelik ve ritüel zamana dahil olur. Ritüeller ve efsaneler gerçeğin anlamını açıklarlar. Onlara saygı gösterilmesi, korunması ve gelecek kuşaklara devredilmesi dünyanın düzenini – aynı zamanda grubun kimliğini-korur.”¹⁴² “Sonuç olarak sözlü tarih ve tanıklıklar, anıları korumak ya da zedelenen bir kimliği tamir etmek için (özel, kamusal, duygusal, politik) hayatını anlatan birinci tekil şahısa güvenini geri kazandırmıştır.”¹⁴³ İşte sözlü veya yazılı gelenekler, süregelen tanıklıklar, anıların korunup devamını sağlamada ve

¹⁴⁰ Sancar, s.42.

¹⁴¹ Assmann, s.44.

¹⁴² Assmann, s.60.

¹⁴³ Beatriz Sarlo, *Geçmiş Zaman*, (Çev. Peral Bayaz Charu, Deniz Ekinci), Metis Yay., İstanbul 2012, s.17.

hatırlanmadıkça kaybolmaya mahkûm kimliği tekrar kazanmak için sağlam dayanak oluştururlar.

Grubun amacı aslında bir kimlik oluşturmaktır. “Kimlik, bireyin kendi kendisini, davranışları, ihtiyaçları, motivasyonları ve ilgileri belirli bir ölçüde tutarlılık gösteren kendi kendine sadık, diğerlerinden ayrı ve farklı bir varlık gibi algılamasını içeren, bilişsel ve duygusal nitelikte bileşik ve zihinsel bir yapıdır.”¹⁴⁴ Grubun beyninden gelen dalgalar sayesinde diğer organlar arasındaki birliktelikle devamlılık sağlanır. Her organın kendine göre hareketi bir birliktelik olmadığının işaretidir ve bu durumda bütünlüğün sağlanması da beklenemez. Grup içerisinde kendine yer edinme bir bakıma bireyin kendine toplum içinde bir yer tayin etme çabasından ileri gelir. Toplumsal aidiyetin sağlanması için bu kaçınılmazdır. Grubun kimliği bireyin kimliğidir. Ait olduğu grup ona bir marka olma fırsatını dahi sunabilir. Ait olduğu grup, kendi düşünce kimliğinin temsili olduğu için oraya ait hissetme aynı zamanda bireye rahatlık, kendine güven duygusunu aşılır ve bu duyguları besler.

Her grubun zamanla kendine has bir kültürü oluşur. “Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alâkaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumî görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususî bir hayat tarzı temin eder.”¹⁴⁵ Grubun kültürü kendi içinde bir yaşam biçimi oluşturur. İnsanlar grubun kimliğine üzerinden bireysel kimliklerini inşa ederler. Günlük yaşamlarında bu kimliğin öngördüğü biçime uygun olarak şekillenir.

Günümüzde kimlik ve yaşam biçimi oluşturmada her zaman olduğu gibi kitle iletişim araçlarının etkisi yadsınamaz. Kitle iletişim araçlarının sunduğu yaşam biçimleri insanlar üzerinde özellikle reklamlar aracılığıyla beklenmedik derecede etki bırakır. Öyle ki insanların tüketim eğilimlerinin kullanılarak tüketim alışkanlıklarının oluşmasında ciddi boyutta rol oynar. Reklamlar, sadece metalarla kimlik inşa etmek için değil, manevi öğelere yer vererek istenilen toplum tipinin oluşturulmasında da kullanılan kuvvetlerden biri olmuştur. Reklamlar modern bireye yeni ve ayrıcalıklı kimlikler sunarken aynı zamanda aidiyet duygusunu da üretirler. Bu noktada, bireyin

¹⁴⁴ Nuri Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, Sistem Yay., İstanbul 1996, s.182.

¹⁴⁵ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, Çamlıca Yay., İstanbul 2002, s.48.

kendini ayrıcalıklı ama aynı zamanda bir yerlere ait hissetmesi önemli bir reklam stratejisi olmaktadır.

Sosyal ilişkilerin devam ettirilmesi için belirli araçları sağlayan tüketim, aynı zamanda bir kimlik oluşturma faaliyeti ve simgesel bir rekabet sürecidir. Bu olgu, sosyal ve kültürel bir sistemi kapsamakta ve kendine özgü sosyal davranış ve etkileşim formları yaratmaktadır.¹⁴⁶ Tüketim törensel olarak yerine getirilmektedir. Tüketimin amacı, kişilerin ve olayların belli süreçler sonucunda elde ettikleri kimlikleri sağlamlaştırmak ve bu kimliği de görünür, tanınır, bilinir hale getirmektir

İnsanların hızla akıp gidene tutunabilmelerinin, kendilerini yaşadıkları çevrenin bir parçası hissedebilmelerinin tek yolu artık tüketimden geçmektedir. Çünkü tüketim var olmanın, varlığını hissetme ve hissettirmenin bir simgesidir. Her şeyin maddiyatla ifade edildiği bir dünyada, değişene ayak uydurmak için kabul edilen yaşam tarzları, değişmeyi, maneviyatı önemsizleştirmiştir. Günümüz tüketicisi farklı ortamlarda, farklı tavırlara, kişiliklere bürünmeye eğilimli ve geçişken, akışkan, sürekli, değişmeye açık bir yaşam biçimine sahiptir.

Tüketim kültürü herkese bir kimlik kazandırıp, bir gruba dâhil etmeye çalışırken aynı zamanda ‘farklılık’ kavramını öne çıkarmıştır. Birey, benzerlikleriyle gruba dâhil olmayı sağlarken, farklılıklarıyla da grup içinde göze çarpmayı, üstün konuma gelmeyi amaçlar. Bu farklılık çabası bireye mensubu olduğu sosyal sınıf ve grubun etkisiyle neyi nereden satın alacağı konusunda da yönlendirir. Bu durum ekonomik olduğu kadar sembolik bakımdan da önemlidir, çünkü sahip olduğu marka ona statü sağlar. Bireyin ihtiyaçlarını belirleme zahmetinden de üretici firmalar kurtarır, onun ihtiyaçlarını belirler; neyi, nasıl, ne zaman ve ne kadar tüketmesine de karar verir.

İlerleyen aşamalarla birlikte toplumun bağlı olduğu değerler, inançlar, alışkanlıklar, örf ve adetler geleneksel sunumlarından sıyrılarak günümüzde kitle iletişim araçlarıyla kendi yapısına uygun hale getirilerek yeniden sunulmaktadır. “Çoğu insan kendini, değişen ve hatta kökünden değişen koşullara uyarlayabilir, çünkü bunu yapmak zorundadır.”¹⁴⁷ İnsan bu duruma karşı koyacak gücü kendisinde bulamamaktadır. Aslında sorgulasa belki bulacaktır ama televizyonun sürekli sembol, imaj sunması onu zaten asıl amacından alıkoymaktadır. Tıpkı Hindistan’daki yerli

¹⁴⁶ Cengiz Yanıklar, *Tüketimin Sosyolojisi*, Birey Yay., İstanbul 2006, s.27.

¹⁴⁷ Raymond Williams, *İkibin’e Doğru*, (Çev. Esen Tarım), Ayrıntı Yay., İstanbul 1989, s.179.

halkın sömürge durumuna düştüğü dönemlerdeki gibi ‘düşünmeyi, sorgulamayı’ engellemek için ezberlettirilen ‘logaritma cetveli’ yerine, bugün kitle iletişim araçlarının üstelik kimseyi mecbur bırakmadan rıza üreterek bu işi gerçekleştirmesi aynı kefedede değerlendirilebilir.

2.3.3. Tarihin Yeniden Kurulması

Bellek hatırlamaya dayalı olduğu için tarihselliğe vurgu yapar. Ancak bellek ile tarih aynı şey değildir. Tarih; çok daha kapsayıcı ve köklü olması bağlamında herkesin tarihidir, bellek ise bir grubun, topluluğun ortak paylaşımları, düşüncelerinin bir araya gelmesi sonucu hatırlanan tarihten bir parçadır.

Bellek, anakalipsal bir statüye sahiptir. Tarih, anlatı haline getirmedir; belleğin yol açtığı sorulara cevap vermeye çalışan bir mesleğin- ya da sanatın veyahut tırnak üstüne tırnak açarak yazılabilecek bir “bilim”in tarzına ve kurallarına göre bir geçmiş yazısıdır. ‘Şimdiki zamanın tarihi’ olarak da adlandırılan yirminci yüzyıl tarihi, geçmişin aktörlerinin tanıklığını analiz eder ve sözel kaynakları da arşivler ve maddi ya da yazılı diğer belgelerle aynı sıfatla kaynakları arasına katar. Dolayısıyla tarih bellekten doğar; belleğin bir boyutudur.¹⁴⁸ Bellek olmaksızın tarihin bir anlamı yoktur. Çünkü bellek hatırlamayı sağlar, sonra tarih işlevsellik kazanır. Hatırlanmayan bir olayın, olgunun, durumun, kişinin veya durumun kimse için tarihte yer etmesi beklenemez. Ancak tarihte iz bırakmış, toplumların veya grupların kaderlerini değiştirmiş ortak bir yaşam söz konusu olduğu durumda bellek devreye girer ve hatırlanması durumlar ortaya çıkar. Tarih ise her zaman olduğu gibi bu duruma tanıklık eder.

M. Halbwachs’a göre tarihte; toplumsal belleğin tam tersi bir durum söz konusudur. Şöyle ki bellek sadece benzerlik ve sürekliliği temel alırken; tarih farklılık ve düzensizlikleri önemser. Toplumsal bellek, tek bir ‘gerçek’e veya tek bir ‘doğru’ ya bağlı kalmaz, tarih gibi herkesin kabul ettiği genel geçer bir durum söz konusu değildir. Tarih, grup belleğinden veya kimliğinden sıyrılmış, geçmişi soyut olarak sergileyen, hep kendi objektifliği içinde bir profil sergilediğini düşünen Ranke gibi “her türlü grup önyargısından arınmış olduğu için neredeyse Tanrı’ya eş olan bir tane tarih vardır.

¹⁴⁸ Enzo Traverso, *Geçmiş Kullanma Kılavuzu*, (Çev. Işık Ergüden), Versus Kitap, İstanbul 2009, s.10.

Tarihçi ise, bu tür bir tarafsızlık ve sadakatten uzak olduğu için ‘tarafsız ve yansız olma’ eğilimdedir.”¹⁴⁹

Toplumsal bellekle amaç zaten tarih sahnesinde yer almış ve daha sonra soyut olarak ele alınan yapıların, olayların veya durumların somut olarak ele alınmasını sağlamaktır. Toplumsal bellek, tek bir doğru veya gerçek etrafında kümelenmeyi dağıtma, farklı bakış açılarından bakmayı sağlama, toplumun verili tarih üzerinden belleğinin yapılandırılmasını engelleme amacı güder. Bunun için kendi ortak paylaşımlarını kültürel hafıza veya yaşayan belleklerden iletişimsel hafıza yoluyla yeniden diriltirek bugüne geçmiştir ders alarak ışık tutar.

Tarih, bir kimlik öznesidir. Uluslar ve sosyal gruplar içinde kolektif kimliği pekiştirir. İktidarda bulunanlar, bir topluluğun birliğini güçlendirmek ve yönetilmesini kolaylaştırmak amacıyla, tarihsel sunuş biçimlerine aracılık etmeye eğilimli olurlar. Baskı altındaki gruplar da uğraş ve eylemlerini meşrulaştırmak amacıyla, bir tarihsel anlatı kurgulamaya aynı ölçüde yönelirler.¹⁵⁰ Tarih temelde ulusal kimliği ayakta tutma amacı taşır. Ancak bu verili tarih üzerinden gerçekleştiğinde sadece belirli kabul edilmişliklerle bunu gerçekleştirir. Şayet devletin politik aracı olarak kullanılıyorsa, bellek işte bu aşamada önem kazanır. Politik olarak kullanılan bellek hatırlatmaktan çok unutmaya neden olabilir. Aslında hatırlama gerçekleştirilir-miş gibi görünürken aksine yeniden yazılan tarih zihinlere yerleştirilmeye çalışılabilir.

“Toplumsal bellek dediğimiz şeyin, en iyi biçimde tarihin yeniden kurulması (rekonstrüksiyon) olarak adlandırılabilir, çok daha özgül bir pratikten farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. Geçmişte gerçekleştirilen tüm insan etkinliklerinin bilgisi, ancak onların bıraktığı izlerden yola çıkarak edinilebilir. Bunlar ister Roma siperleri içinde gömülü kemikler, ister bir Yunan yazıtında bulunup da kullanılışı ya da biçimiyle bir göreneği açığa vuran bir sözcük olsun; isterse bir sahnenin tanıklarınca yazılmış anlatısı biçiminde bulunsun, aslında tarihçinin değindiği izlerdir; yani bunlar kendisine doğrudan ulaşma olanağı kalmamış bir olgunun, duyu organlarıyla algılanabilir imleridir. Bu tür imleri bir şeyin izi olarak almak, onun varlığına dair bir bulgu olarak görmek bile doğrudan doğruya söz konusu olan imler hakkında yargılarda bulunmaktan öteye geçilmiş olduğunu gösterir; bir şeyi bir başka şeyin bulgusu saymak, o başka şey

¹⁴⁹ Assmann, s. 47.

¹⁵⁰ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1997, s.8-9.

hakkında yargıda bulunmaktır; yani bulgunun, varlığına işaret ettiği şey hakkında söz söylemektir.”¹⁵¹

Bellek insanın sosyalizasyon sürecinde oluşur. Evet bellek her zaman bir bireye ‘ait’ tir, ama bu bellek toplumsal olarak belirlenir. Bu yüzden ‘toplumsal bellek’ mecazi bir ifade olarak algılanmamalıdır. Kuşkusuz toplumlara ‘ait’ bir bellek yoktur, ama toplumlar üyelerinin belleğini belirler. En kişisel anlar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur. Sadece başkalarından öğrendiklerimizi hatırlamayız, aynı zamanda onların anlattıklarını, anlamlı diye vurguladıklarını ve yansıttıklarını da hatırlarız. Her şeyden önce başkaları tarafından sosyal açıdan belirlenmiş anlamları bağlamında algılarız. Çünkü ‘farkındalık olmadan hatırlamak mümkün değildir.’¹⁵² Öyle ki bazen bir düşünce hakkında kendi fikrimiz oluşmadan önce, sosyal olarak belirlenmiş anlamlara bağlı olarak anlamayı gerçekleştiririz. Bu nedenle bir şeyi farkına varmadan anlamamanın, dolayısıyla hatırlamanın da çok da mümkün olmadığı durum oluşur.

Ancak söz söylerken herkes kendi doğrusunu söylese o zaman tarih neye kime göre yazılacaktır. Tarih, devletlerin, toplumların, milletlerin geçmişlerinin dayanak noktasıdır. Tarih bugünü şekillendirmede büyük bir güce sahiptir. İnsanlar köklerinden gelen gelenekler doğrultusunda davranışlarını sergilerler. Bu durumda tarihin göz ardı edilmesi olanaksızdır. Ancak tarih aslında bir bakıma yeniden oluşumda rol oynayan en önemli etkidir. Eğer ki milletlerin kaderi geçmişlerine bağlı olarak devam ediyorsa o zaman tarih bir köşeye konulamaz. Toplumun bilinçli olarak oluşturduğu bellek bile tarih içerisinden çekilip alınarak bugünde yeniden anımsanır. İşte bu noktada tarih ve toplumsal bellek önem kazanır. Çünkü kuşaklar arasındaki bağları tarih ayakta tutar, toplumsal bellek ise canlandırır. Bu durumda tarihin toplumsal bellek tarafından nasıl hatırlandığı, gündeme nasıl geldiği önemlidir. Tarih olduğu gibi de aktarılabilir ya da tarih yeniden belleklere istenilen amaç doğrultusunda kazanabilir.

Bellek -yani şimdiki zaman içinde olduğu haliyle geçmişin kolektif tasarımları- toplumsal kimlikleri tarihsel bir süreklilik içine dâhil ederek ve onlara bir anlam, yani bir içerik ve yönelim vererek yapılandırır. İnsan toplulukları her yerde ve her zaman kolektif bir belleğe sahip olmuşlar ve ritler, seremoniler, hatta politikalar aracılığıyla

¹⁵¹ Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (Çev. Alaeddin Şenel), Ayrıntı Yay., İstanbul 1999, s.25 .

¹⁵² Assmann, s.40.

bunu sürdürmüşlerdir.¹⁵³ Bellek, sadece geleneğe, ritüele vs. bağlı olarak gelişmezler. Bellek politika olarak bazen devlet tarafından da bilinçli olarak yeniden inşa sürecinde kullanılmıştır. Birleştirici güç, parça parça var olan değerleri tek bir bütün haline getirmeyi amaçlayarak birlikteliği sağlar.

Ancak “Uzun ve karmaşık bir tarihleri olan milletlerde bu aşılama ve birleştirme işlemleri bütün bir toplumsal süreç içerisine yerleştirilmiştir. Fakat politik birleştirme ve tanımlama süreçlerinin, yönetici sınıf tarafından yönlendirildiği de tarihi bir olgudur. Devletlerin kurulması hangi düzeyde olursa olsun bir yönetici sınıf operasyonudur.”¹⁵⁴ Yeniden inşa edilen bir devlet yeni bir belleğe ihtiyaç duyar. Belirlenen amaç doğrultusunda yeniden oluşum sağlanarak, tarihin temellerinin de bu bellek üzerinden yapılandırılması söz konusudur. Aslında tarihin yeniden yazılması yeni bir olay veya olguyla belleklerin ele geçirilmesidir.

Tarih; “bir inşa faaliyetinin nesnesidir. Yapı, homojen ve boş bir zamanda değil, ‘şimdinin zamanı ’nın doldurduğu bir zamanda yükselir”¹⁵⁵ Benjamin, geçmişe bağlı kalarak bugünün ilerlemesinin mümkün olmayacağına, değişimin geçmişte veya geçmişe bakılarak değil, zamanın durdurularak “işte şimdi tam şu anda” değiştirilmesi için olanak verdiğine vurgu yapar. "Tarihsel ilerleme kavramı, insanlığın homojen ve boş bir zaman içinde durmadan yol aldığı tasavvurundan ayrıştırılamaz."¹⁵⁶ Benjamin böyle bir kavramsallaştırma hafızanın yok edilmesine dayanır; ancak bu şekilde geçmiş felaketlerin unutulması, deneyimin ve onun tekilliğinin değersizleştirilmesi mümkün olabilir.

Geçmiş, tanım gereği artık hiçbir şeyin değiştiremeyeceği bir şeydir. Fakat geçmişin bilgisi sürekli olarak değişen ve mükemmelleşen, gelişme halinde olan bir şeydir.¹⁵⁷ Geçmiş, şimdide anlam kazanır. Tarihte yerini bulan geçmiş bugünde hatırlanır, ancak geçmişin şartlarına göre değil, bugünün şartlarına göre değişim göstererek yeniden kendi anlamını bulur. Toplumlarda da “güncel fikirlere, değerlere, inançlara ters düşen geçmiş öğeler ya toplumsal bellekten silinir, ya da değişime uğrar.

¹⁵³ Enzo, s.9.

¹⁵⁴ Williams, s. 174.

¹⁵⁵ Walter Benjamin, *Son Bakışta Aşk*, (4. Basım), (Haz. Nurdan Gürbilek), Metis Yay., İstanbul 2006, s.46-47.

¹⁵⁶ Benjamin s.40.

¹⁵⁷ M Bloch, *Tarihin Savunucusu ya da Tarihçilik Mesleği*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Birey ve Toplum Yay., Ankara 1985, s.37.

Yeni bilgilerin ve siyasal değişimlerin ışığında tarih gözden geçirilir ve M. Mead'in belirttiği gibi 'her kuşak kendi tarihini yazar', geçmişten kesin ve değişmezmiş gibi söz ederiz, oysa geçmiş (ya da geçmişin anlamlı bir yapılanması) gelecek kadar hipotetiktir. Toplumsal bellek de bir kurgudur."¹⁵⁸ Toplumsal bellek yeniden inşa sürecinde ya unutturma ya da hatırlatmayı sağlama amacıyla kullanılabilir. Politik yönü de göz ardı edilmeden bakıldığında toplumların tarihlerini yeniden yazma sürecinde başat rol oynadığı görülür.

"Şu sonsuz nostaljik yeniden inşa... Eğer ulaşılabilirse halkın bir yerlerde bir özü, popüler dünyanın her nasılsa kaybolup gitmiş ama geçmişiyile bağı baştanbaşa kurularak yeniden inşa edilebilecek bir özü olduğu..."¹⁵⁹ düşüncesinden hareketle olsa gerek kitle iletişim araçları bugün bu yeniden inşa görevini de ifa eder durumdadır. Tarihin yeniden kurulmasındaki kitle iletişim araçlarının rolü toplum üzerinde çok büyük bir etki yaratır. Çünkü artık toplumlar tarihlerini bu araçlar sayesinde öğrenmektedirler. Dolayısıyla bu iletişim kanallarından gelen her tür bilgi gibi tarihi bilgiler de doğru olarak algılanıp, sorgulanmadan, inanılacak düzeyde güvenilir addedilmektedir.

Gündelik yaşam karşısında izleyiciye sunulan haberler, bireyleri bilgilendirme amacı güderken aslında yaşadığı dünyaya daha da yabancılaştırmakta ve dünyaya ilişkin bir yanılsamayı da yeniden üretmektedir. Her zaman dile getirildiği gibi dördüncü kuvvet olan medya elinde tuttuğu gücü kendi ideolojisi etrafında en iyi şekilde kullanmaktadır. "Egemen ideolojinin yeniden üretimi, egemen sınıfın kendi var oluşunun maddi, siyasal ve ideolojik koşullarını yeniden üretmek demektir. Egemen ideolojinin yeniden üretimi, basit bir tekrar, basit bir yeniden üretim değildir. Daha önceki dağınık ve çelişkili ideolojik öğelerin, yeni karşıt eğilimler ve önceki biçimlere karşı verilen sınıf mücadelesi içinde ve bu mücadele sayesinde kazanılmış bir birlik bünyesinde yenilenmesi ve birleştirilmesi için yapılan sözleşmedir."¹⁶⁰ Ele alınan konular belirli ideoloji etrafında yeniden sunulur. Aslında medyanın yaptığı bir bilgi veya tarihin yeniden sunumu değil, kendine özgü özellikleri dikkate alınarak yapaylaştırılan, bilgilendirmekten ziyade karmaşaya ve anlamlandırma sorununa neden

¹⁵⁸ Münir Göle, "Doğru Olmadığını Biliyorum Ama Öyle Hatırlıyorum", *Cogito Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, (Bahar 2007), s.23-31.

¹⁵⁹ R Williams, *Eğlençe İncelemeleri*, (Haz. Tania Modleski),(Çev. Nurdan Gürbilek), Metis Yay., İstanbul 1998, s. 3

¹⁶⁰ Althusser, s.130.

olan apayrı bir sunumdur. Örneğin; televizyonlarda tarihin bir kesitinin anlatıldığı dizi veya filmlere bakıldığında arşivlerle uyum göstermediği durumlarında ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir. Sadece reyting için yapılan dizi veya filmler ait olunan kültürün bakış açısından ziyade “Oryantalist”^{*} bakış açısına kayabilme tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Egemen sınıfın fikirleri her dönemde egemen fikirlerdir. Yani toplumdaki maddi gücü yöneten sınıf aynı zamanda entelektüel gücü de yönetmektedir. Maddi üretim araçlarını kendi tasarrufu altında tutan sınıf aynı zamanda zihinsel üretim araçları üzerinde de denetime sahiptir. Bu nedenle genel olarak, zihinsel üretim araçlarından mahrum kalanların fikirleri, egemen sınıfın fikirlerinin etkisi altında kalır.¹⁶¹ Bu noktadan görülen egemen fikrin bir ideoloji çerçevesinde yürümesidir. Belirlenen ideoloji, bir yol haritası çizer ve bundan sonraki adımlar bu haritaya göre atılır. Gücü, iktidarı elinde tutan kendi fikirlerini yayma yolunda hızla ilerler. Gerek üretim, gerek tüketim, gerek belleklere nüfuz etme amacı, gerekse tarihin yeniden hatırlanması perdesi altında yeniden tarih yaratımı olsun bağlı bir ideolojinin varlığını gerektirir.

Althusser, her şeyden önce ideoloji ile diğer toplumsal pratikler arasındaki ilişkiyi, yeniden üretim kavramı aracılığıyla düşünmeye çalışır. İdeolojinin işlevi nedir? Toplumsal üretim ilişkilerini yeniden üretmektir. Toplumsal üretim ilişkileri herhangi bir toplumsal formasyonun veya herhangi bir üretim tarzının maddi varlığı için zorunludur. Ama bir üretim tarzının unsur ve etkenleri bizzat sürekli olarak üretilmeli ve yeniden üretilmelidir¹⁶²

Yeniden üretimin kitlelere ulaşabilmesi, onlara harekete geçirebilmesi için bir araca ihtiyacı vardır. İşte bu süreçte kitle iletişim araçları önemli bir basamaktır. Bu durum kitle iletişim aracı dışında haber ve bilgi alma gibi olanak ve koşulları

* Oryantalizm, Edward Said “in (1978) açıklamış olduğu gibi, Avrupa “nın (ya da Batı “nın) kendini “modern” ve “ileri” olarak kurmak için “Şark” kültür ve toplumlarını “geri” ve “geleneksel” olarak temsilinin hegomonik biçimlerine gönderme yapar. Bu nedenden dolayı Şark daima karalanmalı ve Garp “tan yaradılış itibarıyla farklı bir tarafa konmalıydı. Bir ötekileştirme süreci olarak kalın bir Doğu/Batı sınırı çizmek, “teorileri, destanları, romanları, toplumsal tanımlamaları, Şark’a dair politik değerlendirmeleri, insanların, geleneklerini, “zihniyetini”, kaderini vs. özenle detaylandıran başlangıç noktası” oldu (Said, Edward. *Orientalism*. New York: Pantheon, 1978,s. 2-3)

¹⁶¹ P. Shoemaker, S. D Resse, “İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi”, *Medya Kültür Siyaset*, (Der. Süleyman İrvan), Alp Yayınevi, Ankara 2002, s.127.

¹⁶² Stuart Hall, “Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-Yapısalcı Tartışmalar”, (Der: Erol Mutlu), *Kitle İletişim Kuramları*, Ütopya Yay., Ankara 2005, s.393.

bulunmayan bireyler için dünyayı o kitle iletişim aracının gözünden görmek, onun anladığı gibi anlamak ve hatta onun davranmasını istediği gibi davranmak anlamına gelmektedir.¹⁶³ Daha önce örneği verilen tarih dizilerinden biri olarak “Muhteşem Yüzyıl” dizisi ele alınarak örnekler devam ettirildiğinde aynı şekilde tarihin yeniden kurulması durumu söz konusudur. Televizyon ve tarih ilişkisinde, televizyonun her şeyi eğlenceye dönüştürme potansiyeli yine göz ardı edilemeden en çok seyrettirecek şekilde kurgulanarak ekranlara yansıtılmaktadır. Bunu yaparken de aslına uygun şekline vermeye gerek yoktur. Veya kimilerine göre o günün doğru ya da yanlış veya bugünkü gibi arşivlere geçirenlerin de bilinçli olarak hafızalara olduğundan belki de farklı şekilde taşınmış diye bir takım şeylerin gizlenerek veya değiştirilerek yazıldığı soruları da haklı olarak akla gelebilir. Ancak her ne şekilde yorumlanırsa yorumlansın asla değişmeyen bir şey vardır ki; kültür endüstrisinin temel ilkesi olan ‘ürettiğin şey kimseyi dışarda bırakmasın’ şeklindeki manipüle edilmiş sloganıdır.

Hazır mamul tarih bugünün kutsanmasına yardım etmektedir. Eğer geçmişin aklının bütün erdemleriyle birlikte geçmişe ait olduğu söylenirse, bu, bugünün bayağılıklarına görünüşte bir derinlik kazandırır.¹⁶⁴ Sürekli geçmişe bir özlem duyulması aslında geçmişin gerçekten hatırlanarak gerektiği gibi yaşanması anlamına gelmez. Bir bakıma bugünün bayağılıklarının sağlam bir kazığa bağlanmış gibi gösterilerek, bulunulan konuma göre iç rahatlatma veya göz boyamadır.

¹⁶³ A.Y. Kaya ve M. Serarşlan, *Terör Saldırılarının İngiliz Basınına Yansıması, Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü*, (Ed. Orhan Gökçe ve Uğur Demiray), Çizgi Kitabevi, Konya, 2004, s. 306.

¹⁶⁴ Jacoby Russell, *Belleğini Yitiren Toplum*, (Çev. Hakan Atalay), Ayrıntı Yay., İstanbul 1996, s. 26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL UNUTTURMA BİÇİMLERİ

Tarihin ve tarihsel bilincin giderek yitmesi sonucunda son dönemde bellek patlaması diyebileceğimiz bir dönem yaşanmaya başladı. Aslına bakılırsa geçmişle bağları kopma noktasına gelmiş bir dünya neslinin nasıl olur da bellek patlamasıyla karşı karşıya kaldığı bir paradoksa işaret eder. Çünkü ‘içinde yaşadıkları şimdi içerisinde geçmişle herhangi bir bağı bulunmayan bireylerin belleğe dönüş yaparak geçmişi hatırlama gereksinimi nereden doğar?’ sorusunu akla getirir. Bu soru, genelde, her konuda suçlamakta olduğumuz kapitalizmin neden olduğu kültür endüstrisinde cevabını bulur.

Unutma, Freud’de bastırılmış ve engellenmiş şeylerin bilinçten uzaklaştırılmasıdır. Öğrenilen tüm bilgiler, deneyimler veya yaşanmışlıklar bellekte depolanır ancak bir baskılama sonucunda unutulmuş gibi görünürler. Ortamı uygun bulduğu an kendini ele verecektir. Nietzsche ise unutmanın karşısına *etkin unutma*’yı çıkarır: bu kavramla insan geçmişini bilinçli olarak terkedip, bu sayede verili tarihin dışına çıkmalıdır. Nietzsche tarihi kesinlikle reddetmez ancak bir noktaya bağlı kalmamak, ihtiyaç duyulduğunda başvurulacak bir konuma yerleştirilmesine vurgu yapar. Aksi takdirde varili tarih üzerinden verili bilgiler aracılığıyla devam edegelen tarihin koruyucusu olmaktan kurtulamayacaktır. Geçmişin sadece bize acı vereceği ve bunun tesirinden biran önce kurtarmak gerekir. “Öte yandan Nietzsche’ye göre insan, unutmayı ister, ama unutamadığı ve anımsadığı için hemen her şeyi unutan hayvanı kıskanır. Bu anlamda mutluluk, untabilmektir. Nietzsche’nin ifadesiyle mutluluk, bu mutluluğun sürüp gittiği esnada, kendini tarih-dışı duyma yeteneğidir. Bütün geçmişi unutarak kendini “şimdi ”ye bırakmasını bilmeyen kimse mutluluğun ne olduğunu bilmeyecektir. Her eylemde unutma vardır. Kendisini sadece tarih içinde duymak isteyen insan, durmadan “geviş getirerek” yaşamak mecburiyetinde olan hayvana benzer. Hatırlama olmadan yaşanabilir, ancak hiçbir şeyi unutmadan yaşamak olanaksızdır. Öyleyse tamamen tarih dışı kalmak hayvanın durumuna inmektedir. Ama tarihe aşırı bağlanmak da bir çeşit geviş getirmekle yaşamaya kalkmaktır. Bu ise yaşamı

tüketmektir.”¹⁶⁵ Başka bir deyişle unutmak sağlıklı bireyin, sağlıklı bilincin göstergesidir. Nietzsche, belleğin, arşivler aracılığıyla bireyin düşünme, farklı bakış açısı geliştirme yeteneğini öldürdüğünü öne sürer. Çünkü bellek unutmaya izin vermediği için hıncı saklar, intikam almayı hedefler. Bunun yerine Nietzsche unutmayı devreye sokmayı öngörür. Aksi takdirde hayalet geçmiş, bugün üzerindeki perdesinde oyununu hep oynar.

Başka bir uğrak olarak Heidegger için unutmama, bir tür dalgınlık, es geçme değildir; belli bir tür düşünmenin sonucudur. Heidegger’e göre varlık unutulmuştur. Çünkü mantığa dayalı, hesap kitap yapan, bir tekniğe dönüşmüş olan düşünmenin sonucunda varlık unutulmaya mahkûm olmuştur. Tasarımlayıcı nitelikte olan bir tekniğe dönüşmüş düşünmeden sıyrılmak ve özlü düşünmeye varmak bize varlığın sesini duyurur¹⁶⁶ Heidegger’de unutmama bilinçli olarak yürütülen faaliyet olarak görülür, bir bakıma. İnsanın bu unutmama sorgulayarak aşması, varlığı sorgulaması onu “var olan” kılar.

Toplumsal bellek, hatırlama gibi unutmama/unutturma şeklinde de ortaya çıkabilir. Unutmanın hatırlamaktan daha kolay bir fiil olduğu da göz önüne alınarak Assmann’ın sözleri de bu durumun doğruluğuna şu şekilde pay verir: “İnsanın doğal yapısının ışığında, hatırlamaktan çok unutmama meylli olduğunu da -tam da Nietzsche’nin dediği gibi- ve asıl açıklanması gerekenin hatırlama, geçmişe yönelik ilgi, inceleme ve araştırma olgularını olduğunu düşünüyorum.”¹⁶⁷ Tarihte toplumların geçmişteki acılarını kimi zaman hatırlama yoluyla kimi zaman da unutmama yoluna giderek yeniden toplumsal birlikteliği sağladığı örneklerine rastlanır. Örneğin; Fransız Devrimi sonrası Napolyon, devrimin hatırlanmasını engellemek istemiştir. Çünkü bazı ilkelerini imparatorluk açısından tehlikeli görüyordu. Bu yüzden hatırlamaktan ziyade unutturma üzerinden bir siyaset izlemiştir.

Toplumsal bellek, özellikle ulusal kimliğin inşasında vazgeçilmez bir politik araçtır. Bu sayede tarih biliminden faydalanılarak okullarda okutulacak ders kitapları olsun, resmi kurumlar aracılığıyla olsun bellek yeniden inşa sürecine maruz kalabilir. “Bireyler gibi toplumlar da, herhangi bir suçluluk veya utanç duygusu yaşamadan

¹⁶⁵ Bedia Akarsu, “Nietzsche’nin Tarih Karşısındaki Tutumu”, *Felsefe Arkivi*, (1975), s. 1-10.

¹⁶⁶ Nil Göksel, “Unutmama, Parodi ve İroni”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (Bahar 2006), s.131-140.

¹⁶⁷ Assmann, s. 7.

gururla bakabilecekleri, yani öz değer duygularını şüpheye düşürmeyecek, aksine pekiştirecek dönemleri hatırlamayı tercih ederler. Tıpkı bireyler gibi toplumlar da, kendilerine ilişkin algılarıyla tarihsel olgular arasında bir uyumsuzluk olduğunda, öz algılarını sorgulamak yerine, hafızayı manipüle etmek suretiyle geçmiş ile bugünü birbirlerine yakınlaştırmaya, ikisini uyumlaştırmaya; daha açıkçası geçmişle bugünün ihtiyaçlarına uydurmaya çalışırlar. Böylece öz algılarını teyit etmiş olurlar.”¹⁶⁸

Unutmak deyince ilk akla gelen hafızanın sıfırlanması olabilir. Ancak mekanik bir araç olmayan insanın, verilen bir komutla bunu anında gerçekleştirmesi imkânsızdır. “Halbwachs’a göre, hiçbir hafıza, geçmişle olduğu gibi koruyamaz; aksine ondan geriye ancak grubun her dönemde kendi bağlamına özgü olarak yeniden kurabildiği biçimi kalır.”¹⁶⁹ “Bir toplum, geçmişle sadece bağlantı kurduğu çerçevesinde yeniden inşa edebiliyorsa, bu ilişki çerçevesinin dışında kalan her şeyi unutacaktır.”¹⁷⁰ Unutma anında gerçekleşmez, adım adım bu sağlanmaya çalışılır. Bireyin veya grubun belleği bulunduğu şartlara uygun olarak yeniden işlenerek, standardize edilebilir.

Unutma/unutturma iki şekilde gerçekleşebilmektedir: İlki gerçekten unutma diğeri ise bastırma şeklindedir. Unutma ya toplumların geçmiş acılarıyla hesaplaşarak, ellerini taşın altına koyarak gerçeklerle yüz yüze gelmesi sonucunda yüzleşmeyi sağlayarak ya da politik veya egemen erkin öngördüğü şekilde bastırma yöntemini seçerek zorla unutmaya amaçlaması biçiminde kendini gösterir. Örneğin Atina’da Pelepones* Savaşı’nın ardından geçmişle unutturmak için çıkarılan yasa buna verilebilecek örneklerden yalnızca bir tanesidir.

Unutmak bir bakıma yaralara merhem olurken aslında hatırlamaya nispeten daha kolay gerçekleşen bir durumdur. Hatırlayıp acılarla, istenmeyen durumlarla yüz yüze gelmek herkes açısından zor bir durumdur. Ancak unutturmayı sağlamak için de insanların kafalarını başka şeylerle meşgul etmek en kestirme yoldur. Günümüz şartlarında bunu başarmak pek de zor değildir. Unutturma “Ortak anılara dayanarak hayatın anlamı diye niteleyebileceğimiz şeylerde köklü bir değişimden söz ediyoruz. O

¹⁶⁸ Sancar, s.18.

¹⁶⁹ Sancar, s.43.

¹⁷⁰ Assmann, s. 40.

* MÖ 460 – 446 yılları arasında, Sparta’nın başat güç olduğu Peloponez Birliği ile Atina İmparatorluğu ve bazı müttefikleri arasında gerçekleşen bir dizi muharebedir. Barış ve birlik getirmeyen bu savaşlar Antik Yunanistan’ın altın çağının da sonu olmuştur. Atina savaş sonucunda Sparta yanlısı aristokratik ve otuz tiranlar olarak adlandırılan bir despot yönetimin eline geçti.

anlam, modernitenin sunduğu yaşam alanlarında yapısal bir dönüşüm ile birlikte erozyona uğruyor.”¹⁷¹ Teknolojinin, hızı ‘hayatımıza sokmasıyla birlikte hemen her alanda bu hıza ayak uydurur durumdayız. Kültürlerin, geleneğin, ekonominin, siyasetin, bilgilenmenin/bilgilendirmenin ve daha birçok akla gelmeyen ama eklenebilecek her türlü konuya hızın sirayet etmesiyle birlikte değişim ve dönüşüm sağlanabilmektedir.

Tarihin hemen hemen her döneminde insanlar, bir sonraki dönemin onlara mutluluk ve refah getireceği inancıyla unutmayı bazen gönüllü bazen de zorla gerçekleştirmişlerdir. Ancak en çok umut beslenen Aydınlanma Çağı insanlara özgürlük, mutluluk, refah, ümit vadeder gibi görünürken aslında bu süreci tersinden işletmiştir. Aydınlanma’ya büyük umutlar bağlayan ‘birey’ umduğunu bulacağı hevesiyle geçmişin prangalarından kurtulmayı -kendisinin de rızası alınarak (rıza üretimi)- sunulan modern hayatta bulacağı ümidiyle unutmama yolunu isteyerek seçmiştir. “Unutkanlığın başlıca kaynağı, toplumsal yaşamı yerellikten, insani ölçeklerden ayıran süreçlerle ilişkilendirilebilir olduğudur: insanüstü hız, aklıda tutulmayacak kadar büyük mega kentler, emek süreciyle bağı kopmuş tüketicilik, kent mimarisinin kısa ömrü, içinde yürünebilir kentlerin ortadan kalkması...”¹⁷² Unutuşlar, insanlara/toplumlara yeni bir dünyaya açılan kapı, yeni bir hayatın anahtarı gibi sunulmuştur.

Konu insan ve toplum olunca onu, içinde bulunduğu çağ itibariyle kitle iletişim araçlarından ayrı bir şekilde müstakil olarak düşünmek pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü kitle iletişim araçları sahip olduğu veya olmak istediği yaşam tarzı, tüketim alışkanlıkları, tarihi öğrenme, davranış ve tüketim alışkanlıkları geliştirme gibi bir takım sosyalleştirici unsurlar üzerinde tahmin edilenden çok daha fazla etkiye sahiptir. Ulaşılabilirliğinin kolay olması açısından kitle iletişim araçları arasındaki televizyon seyircileri artık seyretmekten çok izleyici durumundadır. Seyirci sunulan bir şeyi seyrederek, ancak izleyici artık onun ardında giden, meşgalesi hep o olan, belirlenmiş verili bir nedene bağlı olarak sonuç geliştiren kitle konumundadır.

3.1. TOPLUMSAL İLİŞKİLERİN BULANIKLAŞTIRILMASI

Toplumsal ilişkileri, insandan yola çıkarak tanımladığımız takdirde, toplumun temelini ne kadar sağlam olursa o toplumun ömrü o oranda daha uzun olacağı görülür.

¹⁷¹ Connerton, *Modernite Nasıl Unutturur?*, s.15.

¹⁷² Connerton, s.15.

Toplumsal ilişkiler, herhangi bir toplumla ilgili genel olarak bir tanımlama imkânı verir. Toplum-iktidar, toplum-devlet, toplum-birey, toplum-ulusal ve uluslararası ilişkiler, toplum-gelenek görenek, toplum-davranış biçimleri, toplum-tüketim gibi daha çok eklenebilecek alanlardaki toplumsal ilişkiler bu tanımın yapılmasında temel ipuçları verir. Toplumsal ilişkilerin şeffaflığı toplumun doğru tanımlanmasında önemli bir öğedir.

Toplumsal ilişkilerin bulanıklaşması da yine topu kapitalizme ve onun getirisi olduğu düşünülen, ancak modern sömürü olarak adlandırabilecek küreselleşmeye atılarak değerlendirilebilir. Küreselleşmeyle birlikte toplumlar arasındaki ekonomik, kültürel, siyasi, sosyal, psikolojik, sağlık, sanayi gibi alanlarda kalkınma sağlanarak dünyanın hemen hemen her yerine ulaşım sağlanarak mesafeler ortadan kaldırılmış gözle görülür ilerlemeler sağlamıştır. Ancak bu mesafeler ortadan kaldırılıp, ilerlemeler kaydedilirken, toplumları birbirinden ayırt eden, sınır çizgileri olan yerellik ve özgünlük ilk etapta küreselleşmeye karşı koymak için her ne kadar direnç olarak kullanılmışsa da, zamanla küreselleşme bu alanlara da nüfuz ederek yerellik ve özgünlük kavramlarını da kendine göre tasarlamıştır. Bu kavramdan dünyadaki toplumların hemen hepsi kendilerine düşen payları alır.

Toplumsal ilişkilerin bulanıklaşmasına ilk olarak Marks'ın "yanlış bilinç" kavramından yola çıkılarak bakıldığında, bu kavram sosyal ilişkilerin sisteme bağlı olarak saptırılmasına dayandırıldığı göze çarpar. Bu sayede egemen ideoloji sistemin baskı altında tuttuğu insanları aldatır, kandırır ve bunun sonucu olarak da hakikatlerin gizlenmesi söz konusu olur. Bu alandaki bulanıklaştırma toplumun tüm üyeleri arasına da sirayet ederek, toplumsal ilişkilerin bulanıklaşmasına kadar varır. Kendine özgü bir kültürün ellerinden kayıp gitmesine seyirci olan toplumlar, kendilerini küreselleşmeyle birlikte evrenin ortasında bulurlar.

Toplum, farklı iktidarlardan bir takımadadır.¹⁷³ Ekonomik, siyasal, endüstriyel, sosyal vb. öğelerin küreselleşmeye bağlı olarak sınır ötesine taşınması melez kültürün oluşmasına neden olmaktadır. Keskin sınırların ortadan kalktığı bu kültürde toplumsal ilişkiler de kaymalar gözlenir. Melez kültürü "insanların, kültürlerin, fikirlerin, politikanın, filmlerin, şarkıların yeni ve umulmadık kombinasyonlarından doğan dönüşümü, saf olmayışı, birbirine karışmışlığı ilan eder. Melezleşme özneli

¹⁷³ M Foucault, *Özne ve İktidar*, (Çev. I. Ergüden ve Osman Akınhay), Ayrıntı Yay., İstanbul 2005, s.145.

şekillendirmekle kalmayıp aynı zamanda kendilerini yeniden ve farklı şekilde ortaya koymalarına elveren, özgül tarihlerin, geleneklerin ve kimliklerin izlerini taşıyan yeni özneler üretir” şeklinde tanımlamak mümkündür.”¹⁷⁴ Melezleşen kültür, toplumdaki bireylerin de melezleşmesine neden olur. Çünkü bireyin toplumsal kimliğinin oluşması kültürü sayesinde.

Farklı kimliklerin aynı potada eritilmesi, biçimlendirilmesi, aynı düşünce tarzında düşünmenin sağlanması özel olarak biçimlendirilmiş kültürlerin, geleneklerin, dillerin, tarihin oluşumu kaçınılmazdır. Aslında hiçbir özel bir toplum veya coğrafyaya ait olmayan ancak birbirine bağlı farklı tarih, kültür ve ürünlerinin sentezinden oluşan ‘yeni dünya kültürü’ diyebileceğimiz tamamen hiçbir topluma özgü olmayan bir melez kültür oluşumu söz konusudur. Aynı şekilde melez teknoloji olan kitle iletişim araçları sayesinde bu melez kültür, tüm dünyayı bu yapay kültürle buluşturma imkânını bulmuştur.

Kitle iletişim araçlarından dalga dalga yayılan bu kültür, toplumların diğer toplumlarla ve toplumların kendi içlerindeki kültürel sınırların yok olmasına da neden olmuştur. Bu sayede insanların değer yargıları, tutumları, inançları, kültürel özellikleri ve buna bağlı olarak sosyo-ekonomik yaşam koşulları da değişim göstermiştir. Bu değişim sağlanırken de gerek çok satan kitaplar, gerek müzik albümleri, gerek sinema filmleri veya televizyon dizileri sayesinde bu rahatlıkla sağlanabilmiştir. Öyle ki müziğin evrenselliği sayesinde bizim kültürümüzdeki türkülerin bile ‘rock’ tarzında yeniden hayat bulup başarı olarak görülen ‘en çok satanlar’ arasında yerini bulması da buna örnektir.

Modern dünyada “bütünsel yaşam tarzları” ne denli incelersek, onların o denli farklılaşmış, benzerlik ve farklılığın karmaşık örüntüleri ile tamamen bölünmüş olarak ortaya çıktığı açıkça görülmez mi?¹⁷⁵ diye sorar, Stuart Hall. Gerçekten de aslında tüm kültür ürünleri ayrıştırıldığında ortaya çıkan birbirinden farklı kültürlerin evrenselleşme adı altında homojenize edilmesinden başka bir şey olmadığı görülür.

Her kategori bir geçiş evresi yaşıyor ve her kategorinin özü, “suyun belleği” gibi saptanamaz bir iz bırakarak yok olup gidene dek eriyiğin bütününde, önce son derce

¹⁷⁴ Stuart Hall, “Melez Şahsiyetlerimiz”, (Çev. Özgür Gökmen), *Birikim Dergisi*, (Ocak-Şubat 1993), s.54.

¹⁷⁵ Stuart Hall, s. 57.

büyük, ardından sonsuz küçük dozlarda çözünüyor.¹⁷⁶ Her şey kendi alanından kayarak alanlar arası bir konumda seyrederek hele gelmiştir. Ve insanlara dayatılan şey de bütün karışımların her şeyi kapsayıcı olduğudur.

Toplumsal ilişkilerin bulanıklaşmasında bir başka önemli kavram olarak moda göze çarpar. Moda sayesinde modern olarak adlandırılan hemen hemen her toplumda dünyaya ayak uydurmak, dünyayla aynı anda aynı şeyleri yaşamak için adeta bir yarış vardır. ”Geçmiş ile gelecek arasındaki daima geçici eşige tüneyen moda, en azından zirvedeki yerinin keyfini çıkardığı süre boyunca, şimdiki zamanın güçlü bir şekilde hissedilmesini sağlar.”¹⁷⁷ Moda beraberinde yeniliği getirir. Yeni kavramı modanın vazgeçilmezidir. Aslında yeni olarak adlandırılan şey eskinin ‘yeniden sunumu’ndan başka bir şey değildir. Özellikle son dönemde geçmişin hatırlatılması amacıyla bugüne taşınmasını konu edinen televizyon dizileri modası göze çarpmaktadır. Diziler üzerinden toplumsal belleği canlı tutma adına yapılan geçmişin yeniden el alınışı ‘hatırlatma mı unutma mı?’ şeklinde belli belirsiz sorulara yol açar.

Manipülasyon, yönlendirici bir kontrol aracı olarak yerli dizilerde şahikasına ulaşmış durumdadır. Öyle ki henüz yayın sezonu başlamadan dizilerle ilgili manipülasyonlar başlamaktadır. Duygular, zaafılar ve değerler hedef alınarak bakış açısını değiştirmeye ve gerçeği şekillendirmeye yönelik eylemlerin ortaya konulmaktadır. İzleyicide, sevdiği bir diziyi izlerken farkında olmadan, çoğunlukla istemediği hâlde etkileme veya yönlendirme sonucu davranış ya da kanaat değişikliği oluşturulabilmektedir.¹⁷⁸ Burada en önemli nokta ise manipüle edilen şeyin başarısıdır. Bu da izleyicilerin izledikleri dizi veya film veya herhangi bir programda manipüle edilen şeyin doğal bir oluşum olduğu hissini vererek, olayların ekrandaki halinin normal olduğuna inandırılmasından geçer.

Medya ve bellek sürümlerinin çokluğu dolayısıyla olaylar, onları hiç yaşamamış insanlara deneyimlenmiş gibi sunabilir. Ancak medya özgün olan ve özgün olmayan arasındaki çizgiyi bulanıklaştırabilmektedir. Kişisel anılar, aracı olan anılar ve

¹⁷⁶ J. Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı*, (4.Basım,), (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yay., İstanbul 2010, s. 14- 15.

¹⁷⁷ Connerton, s.67.

¹⁷⁸ Sema Karabıyık, “Yerli Diziler Aracılığıyla Manipülasyon”, Yeni Şafak, 8 Eylül 2012, Erişim Tarihi: 15.06.2013, yenisafak.com.tr

psikolojik özellikler arasındaki “flaş bellek”i sorgulayan alana bakar.¹⁷⁹ Bu durum izleyicinin ilgisini çekmekte önemli bir yoldur. Flaş belleği sorgularken aslında sorgular gibi yaparak aksine yerleştirmek istediği temel argümanını belleklere kazır. İzleyicinin hatırlattığı sandığı seyirlikler aslında onun kanaatini değiştirme amacı taşımaktadır. Yine Baudrillard’ın “teknisyenler grev yaptığından, boş televizyon ekranını hayranlıkla izleyen adam görüntüsü gününü birinde XX. Yüzyıl antropolojisinin en mükemmel görüntülerinden biri olarak değer taşıyacaktı”¹⁸⁰ tesbiti görüntü bombardımanına maruz kalmış bireyin, nasıl sorgusuz sualsizce ekrana teslim olduğunun ve insan hayatı üzerinde ne derece söz sahibi olduğunun ispatı olacaktır.

3.2. GÖRÜNTÜ BOMBARDIMANI

Kitle iletişim araçlarının benliği, belleği, tarihi yeniden inşa sürecindeki başat rolü giderek daha belirgin hale gelmektedir. Özellikle akış pratiğine sahip televizyon; art arda akan görüntülerle oturma odalarının ve hatta yatak odalarının, uzak diyarlar haberler getiren zengin, mistik, gizemli bir onur konluğu gibi rağbet görmektedir. Öyle ki insanlar artık sohbet etmek yerine birlikte film, dizi veya maç seyretmek için bir araya gelmektedirler. Görüntülerin gözlerinin içine baka baka akşamdan sabaha kadar kendilerini tutsak etmesini gönüllü olarak seyrederek.

Televizyon her türlü bilgiyi eğlence formatına çevirerek yeniden inşa eder. Toplumun bilgilendiği sandığı anda aslında belleklerinin yeniden şekillendirilmesi veya zaten “*tabular rasa*”* olan belleğin belirlenen amaca uygun oluşuma maruz kaldığının bile farkına varamazlar. Belleğin belirlenen ideolojiye, görüşe, amaca vs. her türlü yapılandırma sürecine maruz kalması bireyin, zihnini, kimliğini, toplumdaki yerini, varlığını televizyondan öğrendiği kültürel değerlere, doğrulara, inanç dünyasına vb. göre belirlenmesine kadar varır. Bu önceden verili sisteme göre şekillenen zihin, bellek, kişilik, kültürel yargılar, inançlar bir noktada unutulmaya mahkûm olurlar.

Modern insanın fazlaca bir emek sarf etmeden iradi ve gayri iradi her türlü insani birikimi (kültür, medeniyet) düşünsel olarak denemesini sağlayan enformasyon kaotik bir kültüre yol açar. Enformatik kültürün en yaygın terapi yöntemi bireyin kendisi ile

¹⁷⁹ Neiger, Oren, Eyal, On Media Memory, s.13.

¹⁸⁰ Baudrillard, s.18.

yüzleşmesini engelleyen amnezi (unutma) ve oyalamadır.¹⁸¹ Birey, milli kimliğini dahi arşivlerden öğrenmek yerine, hazır mamül olarak sunulan kitle iletişim araçlarından edindiği bilgiler doğrultusunda tanımaya çalışmaktadır. Televizyondan gelen bilgilerin doğruluğu konusu yıllardır tartışmaya açıktır ve bu tartışmanın da son bulması imkânsızdır. Dördüncü kuvvet olarak medya gücü elinde tutarak kitleleri harekete geçirebilme gücünü elinde tutmaktadır. Üstelik büyük ve vazgeçilmez bir endüstri olduğu da göz önüne alındığında toplumlardaki etkilerinin de ne kadar devasa boyutta olduğu yadsınamaz.

Televizyon seyircisi, ayrı zaman ve mekânlarda meydana gelen olayları uzaktan tek bir cihaz sayesinde kumanda ederken, sürekli akan görüntülerin geniş bilgi birikimine neden olurken, aynı zamanda dikkatin dağılmasına da neden olabilmektedir. "Aşırı bilgi yüklemek unutkanlığın en iyi yollarından biridir; haber medyasının işlevi ise üretmek ya da tüketmek değil, daha ziyade yakın tarih deneyiminden kurtulmak, onu mümkün olduğunca hızlı bir şekilde unutkanlık alanına göndermektir."¹⁸² Geçmiş ve yakın geçmiş de sürekli akıp giden görüntüler gibi insanların zihinleri öğrenir gibi görünürken, aslında bellekleri unuttur.

"Bir hikâyeyi hafızaya mal etmekle hiçbir şey psikolojik çözümlerden kaçınan o veciz, bakir anlatım kadar etkili değildir. Hikâye anlatıcısının psikolojik nüanslardan vazgeçiş ne kadar doğal yollardan olursa, hikâyenin dinleyicinin hafızasında yer etme şansı da o kadar artacak, hikâye tümüyle ona mal olacak, dinleyicinin onu er ya da geç başkalarına aktarma eğilimi o kadar büyük olacaktır."¹⁸³ Bugün baktığımızda Benjamin'in hiç de haksız olmadığını görülür. Kitle iletişim araçlarının olağanüstü ulaşılabilirliği dünyanın kaderinin değişimine neden olmuştur. Medya sayesinde tarih yazımı, savaşların canlı olarak aktarılması, Dünya Kupası maçlarının tüm dünyayla aynı anda seyrediliyor olması muazzam bir gücün gösteresidir. Sözlü geleneği tahrip edeceği düşünülen kitabın etkisi artık günümüzde gazete, televizyon ve internet sayesinde azaltılmıştır.

Kitle iletişim araçları her türlü yayın yaparak en çok kişiye, en kısa zamanda ulaşarak hizmet vermektedir. Bu nedenle de her kesimden kitleye ulaşmak temel

¹⁸¹ Güneş, s.77.

¹⁸² Connerton,, s.89.

¹⁸³ Walter Benjamin, *Son Bakışta Aşk*, (Haz. Nurdan Gürbilek), Metis Yay., İstanbul 1995, s.77-81.

prensiptir. Ancak, “Kitle iletişim araçları ile gerçek anlamda bir toplumsal katılımı sağlamak kitlelerin elinde gibi görünmekle birlikte, uygulamada televizyon ve film gibi araçlar paylaşımcı bir iletişime hizmet etmekten çok bunu engellemektedir.”¹⁸⁴ Medya aracılığıyla seyirciler katılımcı gibi görünürken aslında pasifize edilmiş bir konumdadırlar. Çünkü verilen mesajlar seyirciyi belirlenmiş bir davranış biçimine yönlendirme amacı gütmektedir. “Kitle iletişim araçları özellikle de televizyon, Amerikan toplumundaki ekonomik, toplumsal, bölgesel ve dini farklılıkları aşarak ortak deneyimler yaratmaktadır. Öte yandan böylesi bir yapı, akortlar ses vermeye başladığında insanların standartlaşmış tepkilerde bulunmasına yol açan kültürel kodlar üretmekte ve bunları toplumda egemen kılmaktadır. Aynı anda farklı programlar yayınlanmasına karşın, bu programların tümü belli kodlar yani anlam üreten ve insanları eylem yapmaya iten gizli yapıları pekiştirmektedir.”¹⁸⁵

Televizyondan gelen milyonlarca görüntü sinyali insanların kafalarının karışmasına neden olabilmektedir. Elbette bu her tür seyirci için geçerli değildir. Kanaatleri, tutumları, belli bir fikir etrafında örgütlenmiş inanışların fikirlerini etkilemek kolay değildir. Ancak karasızları, bir konu hakkında az fikri olanları veya hiç fikri olmayanların tutum ve davranışlarını etkilemek çok daha kolay olacaktır. İnsanın farkında olarak veya olmayarak çeşitli şekilde maruz kaldığı uyaranlar, bilinçaltında aslında gönderilen iletilerle bilinci olarak belli bir davranış geliştirmesine yol açar. Bunu özellikle reklamlarda görmek mümkündür. Kültürel değişim, reklamlar aracılığıyla, benimsettirilmeye çalışılırken, beraberinde kitle iletişim araçlarıyla yeniliklerin meşru zemine oturmasına da ortam hazırlanmaktadır. Kültürel değişimin yaşanmasında reklam toplumsal ilişkilerimizi yeniden tanımlayan dönüştürücü bir kapasiteye sahiptir. Öyle ki reklamlar, sadece metalarla kimlik inşa etmek için değil, manevi öğelere yer vererek istenilen toplum tipinin oluşturulmasında da kullanılan kuvvetlerden biri olmuştur. Reklamlar modern bireye yeni ve ayrıcalıklı kimlikler sunarken aynı zamanda aidiyet duygusunu da üretirler. Bu noktada, bireyin kendini ayrıcalıklı ama aynı zamanda bir yerlere ait hissetmesi önemli bir reklam stratejisi olmaktadır.

¹⁸⁴ Nurçay Türkoğlu, *Kitle İletişimi ve Kültür*, Naos Yay., İstanbul 2003, s.54.

¹⁸⁵ Kaplan, s.37.

Reklamların saniyede kaç kere değiştiği düşünülürken, insanların korumasız bir şekilde ne derece tehlikeli bir görüntü bombardımanı ile karşı karşıya geldiği görülür. İnsan yaşamı artık görüntüler, iletiler, mesajlar, simgeler, semboller tarafından kuşatılmıştır. Bu kuşatmada kültürün maddi ve manevi unsurlarının birbirini etkilediğini, bir topluma ait kültürün çeşitli şekillerle değişime uğrayabildiğini görmekteyiz. Örneğin; kitle iletişim araçlarıyla farklı kültürlerin tüm dünyaya tanıtılmasıyla (özellikle Batı kültürünün takdimi) neredeyse tüm kültürlerin değişime uğradığı görülmektedir.

“Televizyon insan sesini öldürür. İnsanlar ekranda gördükleri kişilerle tartışmazlar. Televizyondaki görüntüler genç beyinlerin kavrayıp analiz edebileceğinden çok daha büyük bir hızla geçer. Gençler reklamlarda izledikleri şeyleri gerçek tatminle karıştırmaya başlar. Elbette, eğer ekrandaki şeyi beğenmiyorlarsa kanalı değiştirebilir ya da bir sonraki programı ya da reklam arasını bekleyebilirler. Daha iyisi, istediklerinde televizyonu kapatabilirler. Ama bugünlerde bunun için biraz çaba gerekiyor- insanın elindeki uzaktan kumandanın kapatma tuşuna basması kolay değil.”¹⁸⁶

Özellikle çocuklar mevzu bahis olduğunda bu konuda daha ciddi tehlikeler baş göstermektedir. Çünkü zihni işlenmemiş olan çocuk bu tür etkileyici ve belli ideolojiler bağlamında yeniden yapılandırılabilir. “Susam Sokağı” ne çocukları okulu sevmeye özendirir ne de okulla ilgili başka bir şeye, “Susam Sokağı” gibi bir televizyon programı çocukları, televizyonu sevmeye özendirir.¹⁸⁷ Televizyonu bir dadı, okul, eğitici, eğlendirici, bilgilendirici gibi türlü pozisyonlarda gören bir zihniyet, ileri dönemlerde psikolojik, fizyolojik ve zihinsel olarak geri kalmış bir gelişim süreciyle yüz yüze gelecektir. Pasifleştirici bir araç olan televizyon, karşısındakini de aynı konuma düşürür. Öyle ki bir dönem hemen hemen bütün televizyon kanallarında Televole vb. gibi magazinsel, özel hayatın deşifre edildiği ve aile kavramının içinin boşaltıldığı programların yayımlanışı ‘Televole Kültürü, Televole Kuşağı’ gibi bir dönemin anılmasına kadar varmıştır.

“Televizyonun birinde Televole’nin bütün özelliklerini taşıyan bir magazin programı vardı. Bu programın hemen öncesinde de, maden faciasında göçük altında kalmış bir aile ilgili haberde, anne feryatlar ediyordu. Bu haberden bir önceki haberde,

¹⁸⁶ Sander, s. 45.

¹⁸⁷ Postman, s. 161.

şehit edilen askerlerimizle ilgili başka bir haber. Şehit ailesinin, evinin perişanlığını, yoksulluklarını gösteriyor. Ev tamamen briketten yapılmış. Yani çok zor bir hayat içerisindedir, ailenin bir tek çocuğu olan genç şehit olmuş... Ne bunlara karşı bir çözüm, ne Türkiye'deki ekonomik sorunlarla ilgili konuşma veya Türkiye'de meydana gelen diğer acı olaylar dan hiç bahsedilmiyor, belli ki bu kişileri bu olaylar hiç ilgilendirmiyor. Yani vur patlasın çal oynasın, boş işler. Bomboş bir üslupla, bomboş konuşmalar, garip gülüşler ve uyuşmuş bir beyin görüntüsü... Gördüğüm bu.”¹⁸⁸ Bir olay ilk olarak duyulduğunda bıraktığı etkiyi, üzerinden birkaç gün geçtikten sonra yitirecektir. Bu süre televizyon sayesinde çok daha kısalmaktadır. Çünkü sürekli olarak akan görüntüler insanların ilgisini ve ilk anda duydukları haberin şok etkisinden çabucak sıyrılarak, yerini alışma duygusu ve akabinde duyarsızlığa kadar vardırabilmektedir.

Baudrillard, ekrandaki görüntülerin ve iletişimin hiper-ilişkisel ve ara yüzeyi sıradanlaştırarak toplumsal biçimi farksızlaştırdığını ve enformasyonun da durumunun böyle olduğuna dikkati çeker. Bilgi fazlası rastlantısal biçimde her yöne yüzeye dağılır, tek yaptığı şey yer değiştirmektir. İletişim anlık bir devre aracılığıyla “meydana gelir” ve “iyi” bir iletişim olması için hızla iletmesi gerekir; sessizliğe zaman yoktur. Sessizlik ekrandan, iletişimden kovulmuştur.¹⁸⁹ Kitle iletişim araçları kapitalizmle bağlantılı olarak bireylerin düşünmesine olanak vermeden belirlenen ideoloji doğrultusunda görevini yerine getirmektedir. Art arda verilen görüntülerle ilk bakışta çok ilginç olan bir olay defalarca tekrar sonucunda sıradanlaşmaya yüz tutar. Bu kitle iletişim araçlarının insanlar üzerindeki zafiyetidir. Sıradanlaşan haberler veya olaylar duyarsızlaşmaya, ilgisizliğe en önemli ve en kötü nokta olan farkında bile ol(a)mamaya kadar devam eder.

3.3. TÜKETİM OLGUSU

Tüketim, doğduğumuz andan itibaren aldığımız solukla başlayan ve ölünceye kadar devam eden süreç içinde bulunduğumuz faaliyetlerdir. Günün her anında tüketim vardır. Aldığımız nefesle tükettiğimiz oksijen, yediğimiz yiyecek, içtiğimiz su,

¹⁸⁸ *Televole Kültürü ve Zararları*, Erişim Tarihi: 14.04.2013, <http://blog.milliyet.com.tr>

¹⁸⁹ Baudrillard, s.18.

konuştığımız kelimeler, sürekli tüketmekte olduğumuz ömrümüz... Bu akış içerisinde baktığımızda hayatımızın her saniyesi tüketici konumda seyretmektedir.

Tüketim, farklı bir boyuta taşınarak ihtiyaçtan fazlasına giden yolda modanın ve kapitalizm sisteminin gerekliliği olan reklamların da etkisiyle bir ‘yaşam tarzı’ haline gelmiştir. ‘Tüketim sarmalı’ dışında kalan birey, toplumdan dışlanmış, modern insanın ve modern toplumun daima gerisinde kalmaya mahkûm olandır. Tüketirken ihtiyaç kavramının yerini haz, statü belirleyicilik, tarz, stil, marka gibi kavramlar almaya başlamıştır. Tüketim kültürünün temel stratejisi, var olan ihtiyaçların yanı sıra sürekli bir ihtiyaç durumunun yaratılmasıdır. Buna bağlı olarak da ihtiyaç kavramının tanımını belki de en genel anlamdaki ‘sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanması’ şeklindeki tanımı yerine, ‘sınırsız hale getirilen ihtiyaçların, (sınırlı olmasına rağmen) sürekli kaynak bulmaya iten ve doyumsuzluk yaratan bir yaşam biçiminin doğmasına yol açan zorunluluk’ şeklinde tanımlamak daha gerçekçi olacaktır. Aksi takdirde suni olarak yaratılmayan ihtiyaçlar, sistemin devamlılığını sağlayamaz.

Güncel yaşamda televizyon ve sokakta panolarındaki reklamlarla, her gün halimizi hatırlamızı soran kadim bir dost gibi sabah ilk açtığımızda e- posta kutusuna gelen internet alış-veriş sitelerinin sayısız postalarıyla vs. görsel bir bombardımana tutulan birey, kapitalizmin manipülasyonu ile çepeçevre sarılmaktadır. Hayatımızın bir parçası hatta hayatımıza yön veren diziler de bu reklam alanlarından biri olarak örtük ve açık reklamların sunulduğu önemli bir manipülasyon aracı durumundadır.

İnsanoğlu sürekli ‘nerede o eski bayramlar, o eski dostluklar’ gibi söylemlerle bir geçmişe özlem duyarlar. Bu geçmişe özlem onların zamanı kaçırdıkları hissine yol açar. Bunu Connerton şu şekilde en açıklayıcı bir biçimde özetler: “İnsanlar hep bir şeyi kaçırdıkları hissine kapılarak anı arzularlar. Fakat bir an bile, bir dizi farazi ana bölünüp kaybolur. İnsanlar zihinlerinde bu uyarıcı bombardımanını perdelemeyi ne kadar başarabilirse, uyarıcıların yol açtığı izlenimler de duygusal deneyimleri o kadar az etkiler ve Benjamin ‘in de bir keresinde ifade ettiği gibi, kişinin hayatındaki belirli bir zamanda kalakalır; böylece insanlar bir olayı bilinçlerinde belirli bir zaman noktasına atfederek, o olayı yalnızca yaşanmış bir ana dönüştürürler. Duygu yoksullaşması aşırı derecede sinizm* getirir. Geçmişe duyulan bu özlem onların geçmişteki olayların

---

* Tutksuzluk, alaycılık, aşağılama ile bağlantılı yaşam felsefesi. (Geniş bilgi için bkzn: Doğan Özlem, Etik-Ahlak Felsefesi, İnkılap Yay.)

bugüne taşınmasında ilgilerini çeker.¹⁹⁰ İnsanlar bir taraftan kaçırdıkları geçmişini yeniden yaşamaya çalışırken bir taraftan da bugünün hızına ayak uydurma arasında bocalarlar. Bunun için geçmişten gelen herhangi bir nesne, olay, sembol onların ilgisini çeker. Öyle ki geçmişin sembolik simgelerini bile seri üretimle meta fetişizmine dönüştürülerek bu şekilde geçmişle ilişki kurulup, bu sayede kullanıcılarının da geçmişini yeniden yaşıyor gibi kendilerini rahatlatmasına vesile olur.

İşte tam bu noktada televizyon yine fırsatı kaçırmaz ve geçmişi bugüne taşıyan sinema ve dizi filmleri sahneler. Tabii ki herkesin payını aldığı kapitalizm pastasından payını almalıdır. Bunu yaparken de günün şartlarına uygun olarak tarihi yeniden inşa eder. Bunu yaparken de “ insanlar tarihsel bilgiyi imha edilmiş, özellikle de yakın geçmişini harap olmuş bir halde bulurlar; yakın geçmiş yerinde hüküm süren şey daimi bir şimdiki zamandır. Zaman çizelgeleri çoğaldıkça duygusal zaman seyrelir. Şimdiki zaman tıka basa doluyken, geçmiş zaman boşaltılmıştır.”¹⁹¹ Dizilerde veya filmlerde de tarihin bir kesiti işlendiğinde de yine tüketime yönelik, reyting kaygısı, yayınlandığı kanalın politik bakış açısı ve ideolojisine uygun olarak tasarlandığı için içi boşaltılmış bir bakış açısı söz konusu olabilmektedir. İşte asıl tehlike işte burada belirir. Çünkü toplum, tarihini de her şey de baş öğretici olarak gördüğü televizyondan öğrenme yolunu seçer.

Tarihin bile tüketim sarmalının dikenli tellerine takıldığı bu durumda belleklerin yeniden inşası da toplumların kaderlerini değiştirecek derecede önem kazanır. Eğitici ve öğretici rol üstlenen kitle iletişim araçları; özellikle televizyon kendi ideolojisi doğrultusunda sunduğu pencereden tarihe bakmamıza sebep olur. Üretilenin kesinlikle tüketilmesinin gerekliliği metalara anlam yüklenerek pazara sunulmasını zorunlu kılar. Bu meta bazen tarihi bir obje olabildiği gibi bazen de tarihin ta kendisi olabilmektedir. Sistemin öngördüğü haliyle bunun devamlılığının da sağlanabilmesi için medyaya ihtiyaç vardır. Bugün elimiz, kolumuz, ayağımız, gözümüz olan medya, bizim geçmişini deneyimlememizi şimdiki anında yaşamamızı, geleceği bugünde tüketme olanağına imkân verir. Şimdiki zaman geçmiş ve geleceğin anlamını bulduğu yerdir. Alexander Kluge şimdiki zamanın tüm zamanları esaret altına alarak bir tür saldırı yaptığından bahsederken, Alvin Toffler ise “gelecek şoku ”ndan bahsederek; değişimin hızına ayak

---

¹⁹⁰ Connerton, s. 92.

¹⁹¹ Connerton, s. 93.

uydurulamaması halinde insanların yabancı kaldıkları bir teknoloji ve kültürel değişmelerle baş başa kalacağı inancı taşır. Yani bireyi de bu bağlamda değerlendirmeye aldığımızda karşımıza çıkacak olan şey; ya bireyin kültürel olarak bocalaması ya da sunulan hazır mamül tarihine sahip çıkması gerekliliğidir.

Her alanda olduğu gibi bireysel ve toplumsal bellek de tüketimden nasibini alır. “İnsanların şimdilerde paradoksal bir biçimde bellek konusuyla bu kadar meşgul olmasının kısmi nedeni, yeni bir düşünce tarzı kazanıp onu enformasyon yükü artan bir dünyanın karşısına koyarak planlı bir şekilde yürüttükleri bir kültürel ihraç uğraşı, iletişim yükünün süreçlerini yavaşlatma çabasıdır.”¹⁹² Medyada görülen bellek tazeleme adına geçmişin geri çağırılması hafızaların doğru olarak hatırlamayı sağlamak yerine bir ‘ideolojiye’ bağlı olarak yürütülen bilinçli bir kültürel ve yeniden inşa faaliyetleridir. İnsanlardaki hep geçmişe bir özlem duygusunun varlığı bunu kullananların pazardaki paylarının da yükselmesine imkân verir.

Medyanın, tüketimle birlikte bellek ve kamuoyu oluşturmaya bu oluşan kamuoyunun yönlendirilmesindeki muazzam gücünün etkisi şu örnekle daha da iyi anlaşılacaktır. Keynes, Lytord George ve Briand’ın savaş tazminatı için konuştukları konuyla ilgili olarak “en güçlü, en zeki devlet adamları, kaçınılması imkânsız güçler tarafından gün be gün buluşmaya ve imkânsız bir durumun değişkenleri detaylarıyla tartışmaya zorlanmıştır. “Kaçınılması imkânsız güçler” derken kastettiği, izler kitle çevresinin doğası ve kısa bir süre önce ‘kamuoyu ’nu politik yaşamın hammaddesine dönüştürmüş ve bu yeni mekanik yöntemi kullanarak bu izler kitlenin sevk ve idare edilebilmesiydi.”¹⁹³

Bir dönem Türkiye’de 60’lı yılların, son dönemde de 80’li yıllarda yaşanan toplumsal hareketler ve ülkenin geçirdiği buhran ve bunalımlar ekrana taşınarak bellekler yinelenmeye veya yenilenmeye çalışılmaktadır. Asıl amaç toplumsal belleği canlandırmak olsa da bu dönem dizi veya filmlerinde eleştirilen kapitalist sistem, bellek konusunu da potasında eriterek, bir furya şeklinde dönemin modasına uygun olarak her kanalda hemen hemen aynı versiyonların aynı anda seyredilmesine insanları maruz bırakmıştır. Bu şekilde insanların bellekleri hatırlamaya çağırılmıştır. Ama konuların içeriğinden ziyade iki sevgilinin arasındaki “aşk” mevzusunun ön plana alınarak veya

---

¹⁹²Connerton, s. 84.

¹⁹³Connerton, s.85.

günlük yaşamın sıradan konuları üzerinden, suya sabuna değmeden ve toplumun sancılarının, yaşadığı unutulmaz acıların çok daha geri planda kaldığı bir anlatım yolu seçilmesi, belleklerin ‘uyandırılması mı uyutulması mı’ şeklindeki soruların akla gelmesine de neden olmaktadır. Zira “nesnelerin bu hızlandırılmış metabolizmaları belleğin zayıflamasına yol açar.”¹⁹⁴ Aynı şekilde bu diziler veya filmler kareye alınırken ‘Kim açısından?, Ne derecede doğru bilgiler içeriyor? Ne kadar yansız bir şekilde konular işleniyor?’ gibi sorular hep tartışmaya açık kapı bırakacaktır. Çünkü bellek faaliyeti kesinlikle politik bir tutum takınmayı gerektirmiştir. Bu gerek tarih içerisinde ulus-devletlerin, yeniden toparlanma adına geçmişlerini unutarak veya bastırarak, gerek sonraki dönemlerde gücünün keşfedilmesiyle birlikte medyanın “ideolojik aygıt” olarak kullanılması, belleğin bu konumda durmasına neden olmuştur.

Raymond Williams’ın “tüketicinin ekonomik davranışı, iyi şeyleri eve getirmek için kendinizden uzaklaşarak eriştiğiniz davranışlardır.”¹⁹⁵ Biçimindeki tanımı durumu özetler niteliktedir. Tüketici, tüketirken madalyonun diğer yüzünü araştırmadan manipüle edilmiş mesajların ‘iyi, doğru’ şeklindeki görünürlüğüne aldanarak, güvenilirliğine sorgulamadan inanmaktadır. Yakın geçmişine ait tarihi de sorgulamadan medyanın kendi ideolojisine göre verdiği şekliyle alıp belleğini yapılandırmaktadır. Belki bu durum bir bakıma o dönemi yaşayan bellekler tarafından itiraz görebilir ama bir sonraki kuşak için bu tehlikedir. Çünkü Buck ve Morss’un söylemiyle “Modern kentin efsanevi büyülü dünyasında çocuk yeniyi keşfederken, yetişkin yeninin içindeki eskiyi keşfeder.”¹⁹⁶

Günümüzde kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte her şeyin değişime uğradığı gibi bellek de değişime maruz kalmıştır. Bu durumda kitle iletişim araçlarının doğasından kaynaklanan manipüle edici etki de büyük rol oynar. Özellikle televizyon dizileri ve sinemadan tarih öğrenen yeni neslin belleğinin yapılandırılmasında, tarihsel ve toplumun kültürel yansımaları gibi konuların ele alınmasında hatırlatmayı sağlar gibi görünürken, aslında unutturma işlevini yerine getirdiği durumlar da söz konusu olabilmektedir.

¹⁹⁴ Connerton, s.122.

¹⁹⁵ Williams, s.180.

¹⁹⁶ M. Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (2. Basım,), (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yay., İstanbul 2005, s.127.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“SEKSENLER” DİZİSİNİN TOPLUMSAL BELLEK OLUŞUMUNDAKİ TEMELLENDİRMELERİ

4.1. İLETİŞİMSEL BELLEK

Geçmişin, bugün bulunduğumuz davranışlar üzerindeki etkisini yadsımak, bir bakıma kendimizi de inkâr etmektir. Çünkü geçmiş bugünkü yapıp ettiğimiz davranışlarımızda, kişiliğimizin ve kimliğimizin oluşmasında büyük ve önemli bir etkiye sahiptir. Ne bir toplumu ne de bir bireyi geçmişinden ayrı tutarak değerlendirmek eksik bir bakışın sonucudur. Bilinç ve bellek, her bireyin bu etkileşimde yer alma gücüne bağlı olarak oluşur. Toplumsal yaşam içinde yer alan birey yaşamını diğer bireylerle iletişim kurarak devam ettirir. Belleğimizdeki hatıralar, düne, bugüne ve geleceğe bakışımızı şekillendirirler.

“Seksenerler” dizisi de ilk olarak bu bağlamda geçmişini bugüne taşıma amacı gütmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasi durumuna ilişkin olarak kişiler, kurumlar ve bunlar arasındaki ilişkiler üzerinden geçmişte yaşanan hikâyelerden yola çıkmıştır. Dizi de karakterlerin bireysel belleklerinden ziyade günlük yaşamdaki sıradan insanların bir araya gelerek oluşturdukları kısmen bilinçli gruplar ancak çoğunlukla amaçsız birlikteliklerden meydana gelen belleklerdeki hatıralar üzerinden bugüne temas sağlanmaktadır.

Dizi ilk bölümünde bugünden seksenlere “flaş back” yaparak hatıraları canlandırmaktadır. Dizi de her ne kadar bireysel bellek geri planda kalsa da yine de bir bakıma o günün olayları, durumları başrollerin bellekleri üzerinden günümüze taşınmaktadır. Klasik Türk aile yapısının ele alındığı dizide modernlikle sembolleştirilen kişiler aykırı tipler olarak işlenmektedir. Türkiye’nin o günlerde henüz tanışmadığı ya da daha yeni yeni evlere girmeye başlayan renkli televizyon, otomatik çamaşır makinesi de gelir dağılımını belirlemede ölçüt olarak kullanılmaktadır.

İletişimsel bellek çok yakın geçmişin hatırlanmasıyla ortaya çıkar. Dizin ilk bölümünde de bugünden geçmişe otuz yıl geri giderek anıları tazelemesi, kurulan diyaloglarla iletişimsel belleğin ön planda yer aldığını gösterir. Yıllar sonra baba evinde

bir araya gelen aile fertlerinin arasında geçen diyaloglar ve hatıraların anımsanmasıyla kurulan iletişim geçmişi anlatır.

Seksenler dizisiyle bu dönem arasındaki geçen zamanı anlatmak için kullanılan iletişimsel bellek, kısa süre önce yaşanan hatıraların tekrar gündeme taşınmasında aracı işlev görür. İletişimsel bellek, yakın geçmişe ilişkin anıları kapsamı nedeniyle belli bir kuşağa özgü belleğin canlandırılmasında başvurulacak önemli bir yoldur. İletişimsel bellek taşıyıcıları belli bir kuşağa özgü olduğu için zaman içerisinde kaybolması da söz konusu olabilmektedir.

Dizide fertler arasında günlük yaşamdan diyaloglar, sıradan olaylar üzerinden kuşaklararası çatışmalar, bir sonraki kuşağın vazgeçilmez değerleri zaman içerisinde unutulması ele alınarak iletişimsel bellek üzerinden konu işlenir. Ancak bütün bu konular işlenirken o dönem ülkenin içinde bulunduğu ve sonrasında geçirdiği darbe süreçleri, insanlar üzerinde bıraktığı ve yaşam koşullarına yön veren etkileri gerektiği şekilde ele alınmamıştır. Zaten dizi de en çok bu noktada eleştiri almaktadır. Elbette geçmişe dair güzel anılar, hoş sohbetler, nerede o eski günler diyebileceğimiz zamanlar da vardır. Ancak Tayfun Atay'ın da dediği gibi "Hepsi iyi hoş, ama yine de gündelik yaşam kültürünün tüm bu parçaları, dönemin kurşun gibi ağır politik havasını arka plana itmeye yeter mi emin değilim. Diziye itibar edecek kitle de korkarım dar olacak. Bizim kuşak ve bir üstü, yani o yılları genç ve yetişkin olarak geçirenler... Dolayısıyla 40 yaş üstüne seslenen ama kendi içinde gençliğe odaklı bir dizi ile karşı karşıyayız! ('Sitcom'un esasen şimdiki zaman ayarlı bir tarz olduğu ihmal edilmiş diye de not düşmeli!) Üstelik o dönem gençliğini yaşayanların çoğu için (politik, apolitik fark etmez) kâbus gibi yıllardı 80'ler. Onlar açısından "Harcandı gitti gençliğimiz "den öte bir değerlendirmesini yapmak güç." ¹⁹⁷

Dizinin Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirdiği sancılı dönemleri çok geri planda bırakarak sadece günlük yaşamdan sıradan insanların hikâyelerini ele alması bugün geçmişle yüzleşen Türkiye'nin belleğinin önemli bir kısmını yok saymasıyla eşdeğerdir. Henüz kuruluşu üzerinden bir asır bile geçmeyen 'Cumhuriyetimiz'in, halkın demokrasiyle seçtiği hükümetleri deviren iki kanlı ve biri postmodern olmak üzere üç darbe, yine bu dönemler arasında çeşitli zamanlarda demokrasiyi zayıf bırakan

¹⁹⁷ Tayfun Atay, (2012), *Kasvetin Komedi: 'Seksenler'*, Erişim Tarihi 06.06.2013, <http://www.radikal.com.tr>

biri e- muhtıra olan üç muhtıra süreçlerinden geçerek 89. yaşına gelmiştir. Yaklaşık doksan yıllık süreçte demokrasiyi ve cumhuriyeti tehdit ettiği bilinen beş askeri darbe veya muhtıra ve yine bilinmeyen darbe ve demokrasiyi alaşağı etme teşebbüsleriyle sürekli karşı karşıya kalan bir halkın geçmişini kötü olarak hatırlamamak adına bunları yokmuş, olmamış gibi sayması milletin geçmişinin inkârıdır.

Türk toplumunu bu geçirdiği toplumsal travmalardan ayırarak yansıtmak geçmiş eksik olarak hatırlamaktır. Dizide de suya sabuna değmeden günlük hayattan bireylerin klişe esprileri üzerinden seksenleri anlatmak eksik kalan taraflarındandır. Tabiki döneme özgü olarak eğlenceli ve neşeli günler hiç yoktu denemez. En azından her kesim için bunu söylemek güç olur. Soba üzerindeki kestanenin ve yine onun üzerinde demlenen çayın kokusu hatta tütsü gibi kullanılan portakal kabuklarının kokusu, çubuklu pijamalarıyla babalarımız, merdaneli çamaşır makinesi, kulaklı kaset-teyp, çocuklar ve gençler arasında rağbet gören Tommiks romanları, ithal edilen ve bugünkü gibi o zamanlarda da kitleleri televizyon ekranlarına kilitleyen Dallas dizisi gibi gülümsemeyle hatırlanacak durumlarda mevcuttur. Ancak ülkenin kaderini tayin eden darbenin insanlar üzerinde bıraktığı derin etkileri de göz ardı etmek bu acıları yaşayanların, bugünleri sadece Tommiks'le, portakal kabukları kokusuyla veya televizyon karşısında kestane çevirerek geçmişi unutmalarını sağlamak ya da kendimiz yaşamasak bile yaşayanları göz ardı etmek mümkün değildir. En azından bu seksenler Türkiye'sinin tam ifadesi değildir.

Bilmemiz gereken medya tarafından ellenmiş gerçeğin, artık bildiğimiz -basitçe-gerçek olmadığıdır. Medyanın bize sunduğu hiçbir şey gerçek değildir. Herhangi bir gerçeğin birileri tarafından başka gerçekler arasından seçilmiş, ayrıntılardan arındırılmış, teknik kıstaslara göre sunulabilir hale sokulmuş biçimidir.¹⁹⁸ Medya olmamış bir olayı olmuş gibi gösterebileceği gibi aynı zamanda bilinen bir gerçeklik üzerinden kendine has üslubuyla yeniden bir gerçeklik oluşturabilme gücüne de sahiptir. Televizyon, kendine özgü tekniğiyle olayları aktarırken, aslında yeni bir gerçeklik, "televizyon gerçekliği" yaratmaktadır.¹⁹⁹ Bu gerçekliği oluştururken insanların bildikleri doğruların yeni doğrularla yer değiştirmesi gibi tehlikeli bir duruma imkan

¹⁹⁸ Ümit Kıvanç, "Meydanı Boş Bırakmayalım", *Birikim Dergisi*,(Aralık 1994-Ocak 1995), s. 30-38.

¹⁹⁹ Bedriye Poyraz, *Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik*, Ütopya Yay., Ankara 2002, s.22.

verir. Gerçekliğine inanılan televizyonun gerçeklere ne oranda bağlı kalarak veya gizleyerek insanlara “göz” olduğu noktasına da dikkat etmek gerekir.

4.2. MİMETİK BELLEK

Mimetik bellek, taklit etme geleneğine bağlı olarak birtakım alışkanlık ve kurallar ile şekillenen davranışlar üzerinden seyreder. Her kişi büüründüğü karaktere has özellikler sergiler. Dizide de evin reisi olan baba tiplmesi “ıcat çıkarmayın benim başıma” diyerek geleneksel yapı üzerinden davranışlarını belirgin olarak sergiler. Ve ailenin diğer üyelerinin de belirlenmiş bu davranış kalıplarına göre yaşamlarını devam ettirmelerini sürekli tembihler. Belirli davranış dışında bir tutum karşısında başa gelecek felaketlerle babanın haklılığına vurgu yapılır. Annenin sürekli olarak kızı Nazlı’yı sigortalı işi olan zengin biriyle evlendirmek için mahalleyle ortak olarak giriştiği çaba, ailenin büyük oğlu olan Ahmet’in tek aşkı olan Gülden’in yollarını gözlemesi, mahallenin pastaneci Sami’sinin “Ne yapıyon be ya, aynı be ya” şeklindeki dillere pelesenk olan sözleri, Ergun Plak’la tiyatrocı Niyazi arasındaki bir kızı ikisinin de sevmesinden kaynaklanan çekişme, dizide hep aynı düzey üzerinden toplumsal belleği canlandıracak bir işlev görmeden güldürmeyi amaçlar. Dizinin seksenlerdeki sağ-sol davasına karışan gençlerin (Alper ve Nevzat) bile mahallenin abisi Ahmet (Şoray Uzun) tarafından köşeye çekilerek sıkı bir tembihle ‘bir daha yapmayacağım’ sözü alınması, sanki ülkenin geçirdiği bu ağır toplumsal buhranların bir mahalle kavgası gibi algılanmasına neden olmaktadır. Zaten diziyeye de bu noktada eleştiri gelmektedir.

“Bir şeyi gizlemek istiyorsan en görünen yere koyacaksın. Çünkü kimse gizli olan bir şeyin açık yerde durduğunu düşünmez. “diyor, dizi karakterlerinden 46’lık Basri. Dizinin tam olarak yaptığı da bu durumu yansıtır niteliktedir. Seksenler deyince insanların aklına darbe, acı, ayrılık, işkence gelirken bu dizi sayesinde kafalarda ‘evet darbe vardı ama biz sobayla evimizi ısıtıp, akşam Dallas’ı, Kara Şimşek’i renksiz televizyonlardan seyreder, darbeye giden yolda olan biteni radyodan dinlerdik, noktasına kilitlemişlerdir.

Dizide elbette darbe süreci ele alınmıştır. Ancak bu çok da suya sabuna dokunmadan, darbeye neden olarak gösterilen sağ-sol görüşü çerçevesinde davayı ele alarak karşıt görüşlü iki genç arasında cereyan etmesi, mahalledeki en müstesna, en sakın insanların bile bundan pay alarak karakollara düşmesi, bir şekilde işkence görmesi

seksenlerde yaşanan keşmekeşin çok cüzi olarak yansımasıdır. Dizinin amacının güldürmek veya sıradan olayları ele alarak lanse edilse de seksenleri hiçbir şey yaşanmamış gibi yansıtmak bu işin noksan kalan tarafıdır. Çünkü bilinmesi gereken bir nokta vardır: Bu ülkenin tarihine bakıldığında neredeyse her on yılda bir darbelerle geri adım atmak zorunda kalarak kendini “ az gelişmiş” ülkeler arasında bulmuştur. Böyle bir tarihe sahip bir ülkede ne kadar sancısız bir dönem yaşandığı ya da bunun ne kadar göz ardı edilebileceği sorusu zihinleri meşgul eder. Hele hele geçmişle yüzleşen bir Türkiye'nin geçiş sürecindeki bu dönemde belleklerin yeniden yapılandırılmasında önemli bir adımdır.

Geçmiş tarihsel olarak dile getirmek, o geçmiş gerçekte nasıl olduysa, öyle bilmek değildir. Buna karşılık; bir tehlike anında parlayıverdiği konumuyla, bir anıyı ele geçirmek demektir. Tarihsel maddecilik için önemli olan, geçmişe ilişkin bir görüntüyü, bir tehlike anında tarihsel özneye ansızın gözüktüğü biçimiyle korumaktır.²⁰⁰ Geçmiş bilmeden geleceğe atılan adım uçuruma götüren bir yol olabilir. Geçmişle yüzleşmek onu bir kenara bırakıp, her şey süt limanmış gibi davranmak değildir. Sorunların üzeri kapatılarak atılan adımlar yine bir gün ayağa dolanır. Bu nedenle televizyonun da gücünden faydalanarak bu tip dizilerle toplumsal belleğin yeniden oluşumu sağlanırken, eksik noktaların da doldurulması ihtiyacı hissedilir.

Mustafa Mutlu'nun “ Çünkü Atatürk'ün dediği gibi, tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan, yapana sadakatle bağlı kalmazsa, değişmeyen gerçek; bir gün insanlığı şaşkıncı bir hal alır... Senaristler sakın, “Biz tarih yazmıyoruz” demesinler, çünkü bugün o diziyi izleyenlerin neredeyse dörtte üçü o günlerde hayatta bile değildi ve onlar için sizin 'senaryo' nuz tarihin ta kendisi!” ifadesi ile de desteklenmektedir.²⁰¹

Tam da söylendiği gibi dizide seksenler sonrası dönemde, doksan kuşağı az çok kavramlara ve olaylara aşina olsa da, 2000'li yılların kuşağı tamamen olaylara ve durumlara yabancı kalmaktadır. Günümüzde kitle iletişim araçlarının hayatımızın tam ortasında yer alması ve insanların, çocukların da bu yolla tarih öğrendiği düşünüldüğünde bu durumun ciddi boyutlarda önem arz ettiği görülür.

²⁰⁰ W, Benjamin, *Pasajlar*, (Çev. A. Cemal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994, s.35.

²⁰¹ Mustafa Mutlu, (28.01.2007), “Hatırla Sevgili... Ama Lütfen Doğru Hatırla!”, *Vatan Gazetesi*, Erişim Tarihi: 13:02.2013, <http://haber.gazetevatan.com>

Her alanda olduğu gibi bu alanda da kendine özgün bir yapıdan bahsetmek mümkün değildir. Her şeyin küresel dünyada evrildiği bir durumda yaşanılmış tarihin de evrilmesi, yeniden üretimi söz konusudur. Lambadan çıkan cin gibi her dokunduğu şeyi sihirli bir endüstri ürünü haline dönüştürüp, kültürel ürünleri dahi endüstri malzemesi haline getirmeyi başararak kitlelerin beğenisine sunmaktadır. “Aynı zamanda kültür endüstrisinde her şey birbirine çok yakındır. Kültür endüstrisinin bu sayısız birliği, politikanın yakınlaşan birliğini de onaylamaktadır. Örneğin A ve B filmleri veya fiyatları, değişik magazinlerdeki öyküler arasındaki farklılıklar hem konunun kendisinden ileri gelmekte, hem de tüketicilerin sınıflandırılmasına, örgütlenmesine ve tescil edilmesine hizmet etmektedir. Yani ne tür insanlara hangi ürünlerin sunulacağı belirlenmiştir.”²⁰² Bir taraftan insanlara haz alma, özgürlük gibi yanılsamaların sunulduğu çeşitlilik, diğer tarafta ise farkında olmadan tüketim sarmalına takılarak geçmişini dahi tükettiğinin farkına varamama durumuyla karşı karşıyadır.

Kitle iletişim araçlarınınca sunulan kültürel içeriklerin, toplumsal düzeyde yarattığı standartlaştırışı etkinin yanı sıra; politik bir amaca hizmet eden kitle iletişim araçlarının kullanım hakkını elinde bulunduran hâkim ideolojinin bir yansıyanı olarak kültürel iklimi belirlemede ne derece etkin olduklarını da ortaya koymaktadır”²⁰³

Anlatılan gündelik dildeki yaşam tarzlarının aslında bilgilendirme, hatırlatma işlevlerinin çok daha geri planda kaldığı ve aynı şekilde üstünü örterek yeniden geçmişin zihinlerin yönlendirilmesiyle yeni bir oluşumu sağlanmaktadır. “Hegemonik ideoloji, egemen değerleri kitle bilincine aşılıyarak, bu doğrultuda ‘rıza’ üretmeye çalışır. Örneğin, medya metinleri/çıktıları, gösteriler, oyunsal temsiller, kültürel kodlar vs. gerçekte ideolojik hegemonyanın üzerinden varlığını perçinleyebildiği birer iktidar araçlarıdır. Yine, boş zamanın farklı temsil ortamları, süreçleri, araçları vs. gerçekte, ideolojik egemen ideolojinin kendi istekleri doğrultusunda işlediği, şekil verdiği, manipüle ettiği araçları oluşturur. Artık iktidarın üretim ortamlarından çıkıp ‘tüketme’, ‘boş zaman’ ve ‘eğlendirmeye geçtiği bir dönemde, egemen sistemin büyük ölçüde, is dışı dünyanın fethine, onu ele geçirmeye yönelmesi anlaşılabilir bir şeydir. Egemen kurumlar, hegemonik fikirleri dolaşıma sokarak, özellikle de medya ve boş zaman

²⁰² Horkheimer ve Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, s.10.

²⁰³ Hüseyin Köse, “Popüler Kültür Bağlamında Frankfurt Okulu Ve Kültürel Manipülasyon Tezi”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, (2001), s.334.

süreçleri üzerinden söz konusu bağımlılık düzenini muhafaza ederler. Boş zamanın büyük bir ‘pazar’ olarak görülmesi, kapitalizmin bu alanı tümüyle kolonize etme niyetlerine ivme kazandırmaktadır. Kapitalist düzen, büyük bir boş zamanı kolonize etme ve bu alandaki etkileşim kalıplarını kontrol etme yönünde mücadele vermektedir. Özellikle de, iletişim araçlarını, modayı, propagandayı ve reklamcılığı etkili bir biçimde kullanarak, kitlenin zayıf yönleri üzerinden etkili bir bağımlılaştırma siyaseti güdülmektedir.”²⁰⁴ Kapitalist sistemin işlemesi için mühim olan boş zamanın sağlanması ve akabinde de tüketime yönlendirmenin başarılmasıdır. İnsanların kitle iletişim araçları başında saatlerini harcadığı düşünüldüğünde bu hegemonyanın kurulmasının ve kitleleri yönlendirmenin çok da zor bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Manipüle edilen olaylar, yeni davranış biçimleri geliştirme veya mevcut düzenin muhafızlığı artık geleneksel toplumsal kurumlar yerine kitle iletişim araçları üzerinden yürütülmektedir.

Gerçeklik, doğruluk, inanılabilirlik gibi fikirlere dayanan yargılamalar yapılırken, öğrenilen ve akılda tutulan gerçeklik kategorilerine işaret eder. Yargılamalar, karşı karşıya bulunduğu düşünülen gerçeklik tarzlarına göre uydurulur.²⁰⁵ Birey, gerçeklik algısını ve doğruluk değerini çevresinde gördüklerine ve yapılarına bakarak karar verir. İnandığı kutsala, değer yargısına göre karar veren birey, davranış geliştirirken nasıl olması gerektiği noktasında gerçek deneyimlerini, medya deneyimleriyle kıyaslayarak doğrulamaya veya değiştirmeye çalışabilmektedir. Her alanda etkin güç olduğu düşünülen medyanın deneyimlerini benimsediği düşünüldüğünde, unutulmaması gereken nokta medyanın ellenmemiş gerçek bırakmadığıdır.

4.3. NESNELER BELLEĞİ

Nesneler belleği, olayların cereyan ettiği ortamda onları kuşatan eşya, simge, resim vb. öğelerle bir bakıma geçmişinin kendindeki yansımasıdır. Dizide de geçmiş ele aldığı için en etkili ve gerekli anlatım yöntemi olarak geçmişteki kullanılan nesnelere belleğin canlandırılması amacı güdülmektedir. İlk olarak jenerikte seksenleri çağrıştıran siyah beyaz bir televizyon görüntüsü ve üzerindeki dantelle o dönemleri hatırlamayı kolaylaştırmaktadır.

²⁰⁴ Ömer Aytaç, “Kapitalizm Ve Hegemonya İlişkileri Bağlamında Boş Zaman”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:28, (Aralık 2004), s.119-121.

²⁰⁵ Graeme Burton *Görünenden Fazlası*, (Çev. Nefin Dinç), Alan Yay., İstanbul 1995, s. 120-121.

Resim 4.1. fldldfk

Dizide ilk olarak evdeki eşyaların bugünle karşılaştırılma yapıldığında farklı olduğu göze çarpmaktadır. En önemli ve artık yeni neslin neredeyse hiç bilmediği merdaneli çamaşır makinesi, siyah-beyaz televizyonun varlığı göze çarpmaktadır. Öyle ki artık dev ekranların ve yüksek çözünürlük kalitesinde üretilmesi ve hatta üç boyutlu görüntülerden bahsedildiği bugün de geçmişi hiç bilmeyen biri için anlamlandırmak pek de kolay olmayacaktır.

Belli bir dönemi anlatması itibariyle dizide yer alan karakterlerin giysileri, saç şekilleri de döneme uygun olarak biçimlendirilmiştir. Giyim kuşamdaki, saçlardaki farklılık, değişen şartlarla birlikte yeni yeni gelir seviyesi yüksek bireylerin evlerine girmeye başlayan renkli televizyonlar gibi, kot pantolonlarla da yeni tanışılması sonucunda gelenek ve yenilik arasındaki ikilem anlatılmaya çalışılmaktadır. Özellikle Almanya'dan gelen yeğenin saçlarının, giyim tarzının yaşadığı şartları Türkiye'deki durumlarla karşılaştırarak hayrete düşmesi aslında bir bakıma bugünkü kuşağın o döneme bakış açısını yansıtmaktadır.

Ergun Plak'ın plak dükkânında çalan şarkılar da, dönemin çalkantılı yaşamından uzak kendi karakterini öne çıkarmaya yöneliktir. Darbe öncesi dönemde klasik tipteki radyo ve herkesin bir an önce kurtulup renkli televizyona geçmek istediği siyah-beyaz televizyondan haberlerin verilmesi nesnel belleği açısından önemlidir.

Kitle iletişim araçlarının yadsınamaz etkisi bu dönemde kendini darbenin ilk olarak radyo evinin ele geçirilerek buradan duyurulması bütün ülkenin ele geçirilmesi anlamına gelmektedir. "Sadece başarılı darbelerde radyo önem kazanmadı. 12 Eylül'e

kadar geçen süreçte çok sayıda darbe girişiminde de radyo ve radyoevleri ön plana çıktı. Talat Aydemir tarafından 1962 yılı Şubat'ında yapılmak istenen darbe girişimi dönemin cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in 22 Şubat günü saat 19.00'da yaptığı radyo konuşması ile farklı bir boyut kazandı. Başbakan İsmet İnönü de radyo konuşması ile halka sesleneceği sırasında darbeci Talat Aydemir'in adamları tarafından Ankara Radyoevi ele geçirilmişti. Bunun üzerine harekete geçen karşı darbeciler, bu sefer vericilerin elektriğini keserek radyoyu tamamen susturma yoluna gitti. Talat Aydemir'in ilk darbe girişimi böylece başarısızlıkla sonuçlanmış oldu. Talat Aydemir tarafından 20 Mayıs 1963 yılında gerçekleştirilen ikinci darbe girişiminde ise tam bir Radyoevi'ni ele geçirme savaşı yaşandı. Aydemir'in Harp Okulu öğrencilerinden oluşan ekibi, 3 tank eşliğinde Radyoevi 'ne el koydu. Dönemin başbakanı İsmet İnönü dâhil hükümet, darbe girişimini radyodan öğrendi. Bu sırada Radyoevi'nin içinde de büyük mücadele yaşanır. Gece yarısı darbecilerin eline geçen Radyoevi'nde bildiri okunur. Bildiri darbe karşıtlarını harekete geçirir. 28'inci Tümen Komutanı Yarbay Ali Elverdi, Radyoevi'ni basarak darbecilere büyük darbe vurur. Gece yarısına doğru radyo yeniden darbecilerin eline geçer. Radyoevi, darbeciler için bütün ülkeyi ele geçirmek kadar önemlidir. Çünkü henüz televizyonun yaygın olmadığı bir dönemde darbe haberi ülke geneline ancak radyo vasıtasıyla duyurulabilmektedir. Radyoevi'ni ele geçiren bir anlamda iktidarı da ele geçirmektedir. Radyo darbecilerin eline geçince darbe karşıtları bu sefer vericileri ele geçirerek radyoyu devre dışı bırakır. Darbe karşıtları Radyoevi'ni ele geçince vericiler devreye sokulur ve 3 saatlik süre içerisinde radyo 4 defa el değiştirmiş olur. Talat Aydemir daha sonra yazdığı anılarında şöyle der: 'Radyonun bu kadar tesirli bir silah olduğunu o zaman anladım. Mağlubiyetimizin tek sebebi radyodur.'²⁰⁶

Diziyi seyrederken 'darbe ne olursa olsun yapılmaması gereken bir eylemdir' diye düşünülürken öte taraftan 'yapılması elzem' bir şey gibi gösterilmektedir. Dizide siyasi görüşlerin kılık kıyafete olan yansımaları, sağ kesimin bıyıklarıyla daha net anlaşılırken sol kesim ise yeşil parkayla tanımlanıp, kırmızı atkıyla Komünizm çağrışımı yapmak amacıyla kullanılmıştır. Aynı şekilde bıyıklar üzerinden giderek ne sağcı ne solcu olmak yerine ortada kimseye değmeden, kendi halinde yaşantıya vurgu yapılmaktadır:

-Komiser Rıza (Onur Dilber): Ne yapıyorsun sen, Selahattin?

²⁰⁶ Mustafa Özge, (2004), *Darbecilerin Gözdesi İstanbul Radyoevi 'ne Turizmçiler Talip*, Erişim Tarihi: 06.06.2013, <http://v3.arkitera.com>

- Selahattin (Hacı Ali Konuk): Saç, bıyık talimatına göre bıyığımı kesmeye hazırlanıyorum, amirim.

Nasıl bıyık keseceğini bilmeyen Selahattin'e;

-Komiser Rıza (Onur Dilber): Tut, o sağcı tarafını tut. Al makası eline tut o sağcı tarafını, kes o sağcı tarafını. Kestin ama jiletle kökünü kazıman lazım o sağcı taraflarının. Şimdi o solcu taraflarını kes. Hım... Bak şimdi sağcı taraf solcu taraf hiç bir şey kalmadı. Olmasın öyle şeyler.

Dizide en çok eleştirilen nokta herhangi bir taraf tutulmamasına rağmen yine de darbenin olması gerekliliği, darbeden başka çıkar yol yok gibi bir izlenimin oluşturulmak istenmesidir. Sokaktan askerlerin büyük çoğunluk tarafından alkışlanarak tezahüratlar eşliğinde geçmesi, evlerde ve sokakta geçen konuşmalar arasında darbenin huzur ortamı getireceği inancı taşınmaktadır. Balkondan konuşan hanımlar arasında geçen şu diyaloglar buna örnektir:

- Nurten(Tolunay Donat): Ay Şükriye abla kız, sokağa çıkma yasağı bitmedi değil mi?

- Şükriye (Munis Düşenkalkar): Bitmedi bitmedi, (Askerleri İşaret ederek) bak.

- Nurten(Tolunay Donat): Bir bakıma da iyi oldu bak(Darbeyi kastederek). Valla bak olaylar şıp diye kesildi. Çıt yok

- Şükriye (Munis Düşenkalkar): Evet orası öyle.

Yine benzer şekilde dizide mahalledeki esnaflar arasında geçen diyaloglarda, dizinin eksik kalan yanı olarak eleştiri aldığı, orta yolun seyredilerek; darbenin yapılmaması gerektiği kadar yapılması gerektiğine de vurgu yapılmıştır.

Mevcut durumlara karşı rıza sağlanması için yapılandırılan kamusal senaryoda, hem iktidara hem politikalarına karşı 'alternatifsizlik' stratejisi uygulamak, istenilen amaca ulaşmak için elverişli bir ortam yaratma imkânını sunmaktadır. Çünkü itaat edilecek iktidar odağı çoğaldıkça insanın itaat etmesi de zorlaşır.²⁰⁷ Dizide de darbeden başka çıkar yol yokmuş karakterler arasında geçen diyaloglarda buna vurgu yapılmaktadır.”

²⁰⁷ Theodore Zeldin, *İnsanlığın Mahrem Tarihi*, (Çev. Elif Özsayar), Ayrıntı Yay., İstanbul 1998, s.406.

Dizide belleği canlı tutma adına sıklıkla görüntüsüne rastladığımız bir başka dikkat çeken nesne ise ‘Kenan Paşa’nın Portresi’dir. Resim 2’de görülen Seksenlerle özdeşleşmiş bu resmin evlere ve dükkânlara asılması o günleri hatırlatması bakımından önemlidir.

Resim 4.2.

Kenan Evren Portresinin birden fazla alınarak işyerlerine duvarlara asılması kimi zaman sindirme, korkutma şeklinde yorumlanırken kimi zamanda darbeye destek veya güvende olabilmek adına bir kurtarıcı rolü atfedilmektedir. Aynı şekilde Kenan Evren’in televizyondan darbe bildirisini okurken verilen görüntüsü yine seksenlere henüz girildiği yıllarda oluşın toplumsal hayatın değişime uğramasının, belleklerden silinmeyecek olan kareleri arasındandır.

Resim 4.3.

Tarihsel benzetmelerin özellikle politik otoriteler tarafından kullanıldığı ve bazen çok uzak geçmişin dahi, güncel meselelere atıf verilirken araçsallaştırıldığı görülür.²⁰⁸

80'ler dönemi bir bakıma bugün gelinen nokta için bir basamak konumundadır. O güne kadar dillendirilen ideolojik görüşlerin içi boşaltılmaya başlanmıştır. İdeal bir düzen çizilerek sanki hiçbir şey olmamış gibi bir durum dillendirilmiştir. Aslında temelde bakıldığında “ 80'lerde Türkiye'de bir kültürel bölünmeden, bir yarılmadan bahsetmek gerekiyor. Reklamların sunduğu seçkin imgeler, vitrinlerin bolluğu ve seksenlerin basını: Bütün bu birikim, bütün bu görüntüler, bir an için sanki bu ideal herkes için geçerli olabilecekmiş izlenimini doğurmaya başardı.”²⁰⁹ Bütün bu değişimlerin yaşandığı dönemleri hiç olmamış gibi sunan Seksenler dizisi bu noktada eksik kalmaktadır.

Nesneler üzerinden yürütülerek işlenmeye çalışılan 80'ler kültürü bir bakıma popüler kültür ürünü olarak karşımızda durmaktadır. Eskiye özlemin gittikçe arttığı bugünlerde popüler olan artık yeninin yerine “eskiyi” geçirme arzusudur. Oysaki “Popüler kültür gündelik yaşamın kültürüdür. Gerçekliğin olumsuz yanlarından kurtulmaya yarayan ve yapay mutluluklar üreten bir kültürdür. Popüler kültür ürünlerinde dile getirilen fantazyalar, egemen sınıfların karşısında yer alan sınıfların içinde üretilmiş olsalar bile, günümüzün teknolojikleşen toplumlarında aldanımcı/aldatımcı bir karakter taşır. Popüler kültür büyük ölçüde ideolojiktir ve üzerinde son yıllarda derinlemesine çalışılmasının nedenlerinden biriside budur.”²¹⁰ Dünyada her şeyin değiştiği, hiçbir şeyin eskiye bağlı kalmadığı ve insanların yeni arayışlar içerisinde girdiği, artık tükettiği hakların telafisini geçmişte arama çabası, farkında olmadan onu yine popüler olan, kitlesel bir kültürün içerisinde bocalamaya itmektedir. Değişen ‘her şey ‘dir, ancak değişmediği sanılan eskiye duyulan özlem ve geçmişe dönme çabası da aslında üretilen tüketim kültürünün bir parçasıdır.

Kitle iletişim araçlarının bilgilendirme sağladığı düşünülürken öte yandan da belli başlı kurallara göre hareket etmek zorunda kaldığı da göz ardı edilememelidir. Çünkü “reyting”in içerikten daha önemli olduğu, en çok seyirciyi çekme aracı olarak kullanılan programlar ki bunların en başında gelen diziler insanları televizyonların başına

²⁰⁸ Edy, 78.

²⁰⁹ Gürbilek, s.26.

²¹⁰ Ahmet Oktay, *Türkiye'de Popüler Kültür*, Everest Yay., İstanbul 2002, s.18-19.

kilitlemeyi başardığı düşünüldüğünde göze çarpan nokta olarak televizyonun bir seyirlik kültür oluşturmasıdır. “Seyirlik kültür, esas olarak televizyon yayınlarıyla birlikte hayatımıza giren ve kendini yeni bir ilişkiler ağı olarak dayatan kültürel biçimdir. Seyirlik kültürde görüntü öne çıkar, gerçek hayatın yerini doldurur. Seyirlik kültürde vurgunun görüntü üzerinde oluşu sözü, düşünceyi geri plana çeker. Düşük bir dikkat ve idrak düzeyiyle televizyonlar nasıl izlenebiliyor, programlar gitgide daha az dikkat gerektiren yapımlarla çok izlenirlik aranıyorsa, aynı eğilim insanların gündelik hayatlarına da yansımaktadır. Seyirlik kültür, skandala, kışkırtmaya, baştan çıkartmaya yönelik referanslar üzerinden şekillenir. Seyirlik kültürde izleyiciye her kanaldan birçok malumat yani sahip olduğunda kişisel hayatların değişimi yönünde kullanılmayan bilgi kırıntıları iletilir. Her gün haberleri izleyen insanlar, işlerine yaramayacak birçok malumata ulaşırlar ve sonra bunları unuturlar. İşe yarayacak bilgiler kamusallaşmaz; onlar daha dar bir sistem içinde dolaşımdadırlar. Böylelikle geniş yığınlarla bilgiye sahip dar çevreler arasında, gerçek hayattaki ideoloji ve iktidar ilişkileri bakımından trajik sonuçlar doğuracak bilgi gediği doğar. Günümüzde hızla yaygınlaşan seyirlik kültüre yönelik birçok eleştiri dile getirilmiştir. Ancak yine de bu eleştiriler, kitleler yazılı kültürden radikal bir biçimde kopmuş oldukları için adresine ulaşmamaktadır.”²¹¹

Bu şekilde sadece nesnelere üzerinden gündelik yaşamın anlatılması, “bir saat televizyon izlemekle, sanayileşmemiş bir toplumdaki bir kişinin tüm yaşamı boyunca görebileceğinden daha fazla imge deneyimlenmesinin olası”²¹² olduğu düşünüldüğünde insanların beyinlerinin nasıl ve ne ile meşgul olduğu noktasında dikkate değer bir durum söz konusudur. Ekranda sadece ‘seyire’ odaklanmaya olanak veren, hazır olarak var olan ve seyirci adına düşünen mekanizmanın herhangi bir düşünce geliştirme ve fikirleri tartışma noktasında seyirciyi geride bırakması, seyirciyi seyirlik kültür için muazzam bir konuma yerleştirmektedir.

4.4. ANLAM AKTARIMI-KÜLTÜREL BELLEK

Assmann’ın tanımladığı biçimiyle kültürel bellek, anlamın katı kurallar içinde barındığı bir nesneleştirme söz konusudur. Kültürel bellek adı üzere kültürden yola

²¹¹ Naci Bostancı, “Toplum ve Kültür”,(3. Baskı), (Ed. İhsan Sezal), *Sosyolojiye Giriş*, Martı Kitabevi, Ankara 2002, s. 106-107.

²¹² John Fiske, “Postmodernizm ve Televizyon”, (2. Baskı), (Çev. Nilgün Gürkan), *Medya Kültür ve Siyaset*, (Der. Süleyman İrvan), Alp Yay.,Ankara 2002, s.29-59.

çıkarak kalıplaşmış, belli bir yaşam şekli, örf, adet, gelenek, göreneğin, yüzyıllarca devam ettirilen davranışların geçmişten bugüne taşınması sonucundaki bir oluşumdur. Elbette kültürler de değişen ve her türlü yapıya kucak açan kozmopolit dünyada yerinde saymayarak, küreselleşme/globalleşme/evrenselleşme kavramı adı altında dönüşümlere maruz kalmıştır.

Şimdi Marcuse'un oldukça parlak biçimde gösterdiği gibi, bizler ilk defa yaşam standartlarını yükselterek ve insanların zihnini yönlendirerek onları daha fazla uyarlanabilir kılan ve aşkınlığa yönelik dürtüyü azaltan katmanlı bir topluma sahibiz.²¹³ Marcuse'nin dillendirdiği bu durum küresel dünyanın tüm toplumları için geçerlidir. Zihin yönlendirme işi insanların dikkatlerini kitle iletişim araçlarına çekinceye kadar zordur. Ancak dikkat çekildikten sonra artık insan ne görse zihni o doğrultuda sürekli olarak eğitilebilmektedir. Yaşam standartlarının yükselmesi, insanların refah seviyelerinin arttığını sandığı anda, mutluluk ve düşünebilme seviyesini de o oranda düşürdüğünün farkında olmasının üstünü örter.

Kitle iletişim araçlarının yapısından kaynaklanan ve kısır döngü halinde televizyonun kendine has oluşturduğu kültürü kitlelere dayatması ve sonrasında da yine bugünü geçmişin telafi edeceği izlenimi yaratması son günlerin en popüler ya da en son 'trend'idir. "...bir kültürü ürettiği apaçık saçmalıklarla değil, kayda değer saydığı şeylere bakarak ölçeriz. Bizim problemimiz burada yatar; zira televizyon en saçma ve dolayısıyla en tehlikeli haline, büyük emeller peşinde koştuğu zaman, kendisini önemli kültürel konuşmaların taşıyıcısı olarak sunduğu zaman kavuşur"²¹⁴ Modern yaşamın insana mutluluk vermemesi, sürekli ilerlerken geriye dönüp bakma isteğini uyandırması, öte yandan geleneklerinden sıyrılıp, koparak 'yenidünya' düzenine alışma çabası, birey olarak yalnızlaşmasına ve ikilem de kalmasına neden olmaktadır. Son modayı takip ettiğimiz kitle iletişim araçları bu konuya da el atarak bizi bu ikilemden kurtarmak için özümüze dönmeye davet eder. Ancak bunu yaparken öze dönüş mü?, yoksa özden kopuş mu sorusunu zihni yönlendirilen bireyin kendine sorması gerekir.

Kültürel bellek bağlamında inceleme konusu olarak ele alınan "Seksenler" dizisinde de geçmişe özlem duygusu aşılacaktır. Bu bir noktaya kadar başarılı bir

²¹³ Lucien Goldman, "Marcuse'yi Anlamak", (Çev./Haz. H. Emre Bağce), *Frankfurt Okulu*, Doğu Batı Yay., Ankara, 2006, s.309.

²¹⁴ Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence*, s. 26.

şekilde gerçekleştirilmektedir. Komşuluk ilişkileri, bayramların hep bir arada el öperek geçirilmesi, sünnet düğünleri, cenazeler, aile içindeki geleneksel yapının ataerkil bir yapıda sunulması, kadının çalışma hayatında geri planda kalması gibi temalar işlenmektedir. Dizide sürekli olarak işlenen ana tema eskiden insani ilişkilerin daha yoğun, belirli bir seviyede yaşandığı, eski aşkların daha kıymetli ve zor olduğu, farklı insanların bir arada yaşamlarını sorunsuz geçirdiği etrafında döner. Ancak dizinin eksik kalan tarafı yine burada göze çarpar. Dizide ülkedeki farklılık adına yerel kültürler ele alınarak, işlenir. Bu kültürler arasındaki ilişkiler doğrusal bir çizgide seyreder. Ancak bu yerel unsurlar da yine tek taraflı bakış açısından yürütülür. Dizinin amacı toplumsal belleği canlı tutup, toplumsal birlikteliği sağlamak iken bu gibi unsurların yer almaması eleştirilen noktalardandır.

Aynı şekilde dizide çatışmaların ilk bölümlerde hiç yansıtılmaması eleştirilmiş bunun üzerine dizinin sonraki bölümlerinde dönem olaylarının biraz daha yoğun ele alınmasını sağlamıştır. Türkiye'nin geçirmiş olduğu ve hala etkilerinin günümüze yansıdığı bu dönemde dizinin komedi türünde ele alınmasına bağlı olarak olayları, konuları arka planda bırakması veya hiç ele almaması bir bakıma bilinçli olarak yürütülen bir faaliyet olduğu hissine kapılmaya neden olmaktadır.

Bir bakıma dizinin genel bakış açısı, 'sit-com' olarak adlandırılan ve bu türün temel yapısından kaynaklanan, izleyicinin günlük hayatın sıkıntılarından kurtulmak için tercih ettiği bir tür içerisinden verilmeye çalışılır. Türk sözlü kültürünün gelişmiş olması, Hacivat ve Karagöz gibi gösteri ve sözlü sanatın bütünleştiği komedi durumlarını geçmişten getiren yapı bu yeni komedi durumlarını izlerken de kendini sit-com türüne yakın hissetmesi ve hayatın içinde olduğunu düşünmesi bu türün popülerleşmesine ve beğeni bulmasına neden olmuştur. Her ne kadar Türk geleneksel yapısına uymasa da Amerika'dan ithal edilen bu türün, sadece birkaç stüdyoda dış çekime ihtiyaç duymadan, maliyeti düşük olarak çekilmesi televizyon kanalları ve yapımcıları tarafından tercih edilmesine neden olmaktadır. Neşe Kars, bir öykünün mizah içerebilmesi için şu altı unsurun gerekli olduğuna değinir:²¹⁵

- 1- Duygulardan çok zekâya seslenmelidir.
- 2- Mekanik davranışlara tepkili olmalıdır.

²¹⁵ Neşe Kars, "Bir Televizyon Program Türü Olarak Sit com", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (2003),s.545-558.

3- İnsanlıkla ilgili olmalıdır.

4- İzleyicilere tanıdık gelen bir dizi sosyal norm içermelidir. Bu günlük yaşamdan ya da yazarın birikimlerinden yarattığı ya da her ikisinden de kaynaklanabilir.

5-Durum ve buna bağlı bölümler(davranışlar ve diyaloglar) çevreye ve sosyal normlar gibi bileşenlere aykırı veya tutarsız olmalıdır.

6- İzleyici tarafından zararsız veya acı vermeyen bir şekilde görülmeli ve algılanmalıdır.

Aslından mizah ciddi oranda zekâdan faydalanan ve zekâyaya dayanan bir türdür. Güldürüyü yapanın da gülenin de ince noktalarda temas sağlaması için zekâyaya ihtiyaç vardır. Ancak bu tür duygular yerine zekâyı ön planda tutması gerekliliğine vurgu yaparken, bazı sahnelerde seyircinin tepki vermesine fırsat bırakmadan “gülme efekti” vererek, sanki izleyiciyi nerede ne yapacağını ‘bilemezmiş’ gibi yönlendirebilmektedirler. Bu aslında televizyonun insanların yerine düşünmesi ve yapılması gerekenin yerine getirilmesidir.

“Seksenler” dizisinde görülen; geçmişe özlemi en iyi harekete geçirebilecek olan şeyin duygulara daha çok seslenmesi, gündelik yaşam içerisindeki insani ilişkileri ve değerleri ön planda tutan, işlenen konular izleyiciye zararsız ve acı vermeyecek şekilde ele alan bir yapıda ekrana yansımaktadır. Yani bir komedi türünün yerine getirmesi gereken tüm şartları fazlasıyla sağlamaktadır.

Ayrıca verilecek şu örnek dizinin ‘Seksenler’i ne kadar anlattığını özetlemesi bakımından önemlidir. 13.04.2013 tarihli CNN Türk kanalında yayınlanmakta olan “Aykırı Sorular “ programının sunucusu Enver Aysever’le dizide baba rolünde olan Rasim Öztekin(Fehmi) arasında şu konuşmalar geçer:

- Enver Aysever: Harbi Seksenler yapıyor musunuz, politik bir durum olarak yoksa idari maslahatçılık yapıp TRT’de vaziyeti mi idare ediyorsunuz?

- Rasim Öztekin: Sen burada ne kadar yapabiliyorsan biz de orada o kadar yapabiliyoruz.

SONUÇ

Değişen ve gelişen dünyada, teknoloji devrimiyle birlikte yaşadığımız ‘Bilişim Çağı’ nda artık bilgilere ulaşmak çok kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Öyle ki sayfa çevirir gibi bu kıtadan öteki kıtaya atlar konuma gelinmiştir. Sanal da olsa dünya ayaklarımızın altındadır. Her ne kadar Frankfurt Okulu düşünürleri sanatın bile teknik imkânlarla yeniden üretildiği çağda sıradan hale geldiği ve ‘aura’sını kaybettiği düşüncesini taşısalar da, bugün gelinen noktada teknolojinin ‘aura’sı herkesi büyülemekte ve karşı konulamaz bir güç konumundaki yerini daima elinde tutmaktadır. Teknolojinin bu şekilde dalga dalga yayılarak hiç kimseyi çemberin dışında bırakmaması bu gücün kaynağıdır. Özellikle kitle iletişim araçlarıyla birlikte dünyanın kaderi değişmiş, gidip görülemez mekânlar ulaşılır olmuş, aynı anda aynı konu etrafında kitleleri en kısa sürede toplayabilme ve harekete geçirebilme imkânı elde edilmiştir.

Her konuda olduğu gibi fayda sağlayacağı sanılan teknoloji de dezavantajlarıyla birlikte insan hayatında önemli bir yerde durmaktadır. İlk bakışta haberde, bilgide, ekonomide, siyasette vb. konularda haberdar olunacağı nedeniyle insanlık için ileriye atılan bir adım gibi görülse de egemen/seçkin/iktidar gücünün elinde bulundurduğu güç bir tehlikeye neden olabilmektedir. Kitle iletişim araçlarının yapısı sebebiyle olayları manipüle etme şansı, gücü elinde bulunduran için altın tepside sunulmuş bir fırsat gibidir.

Kitle iletişim araçları sayesinde gelişen yaşam biçimlerinde de değişimler yaşanmış ve küreselleşmeyle birlikte ayrılıkları belirleyen sınırlar giderek yok olmaya başlamıştır. Tarihin çeşitli dönemlerinde baskı yoluyla tek tipleştirme oluşturulmaya çalışılırken, kitle iletişim araçları ve kapitalizm sisteminin kaçınılmaz sonucu olarak oluşturulan tüketim kültürü sayesinde bu tek tipleştirme, rızaya dayalı olarak sağlanabilmektedir. İnsanlar aynı kıyafeti giymedikçe, aynı yemeği yemedikçe, aynı mekânlara gitmedikçe, aynı tipte saçlarını taramadıkça, aynı filmi seyretmeyip, televizyondan bilgilenmedikçe ortak bir konu etrafında tartışmaları, konuşmaları mümkün olamamaktadır. Farklılaştıkça aynılaştırmanın daha da çok sağlandığı bu durumda gündem belirleyiciler değil bir insanın, bir ülkenin ve hatta koca bir dünyanın yolunu çizebilirler. Bugün bir zamanlar dünyayı kasıp kavuran ideolojiler bile bir tüketim değirmeninde başarılı bir şekilde, öğütülerek yeniden üretilmektedirler.

İlerleyen teknoloji, tüketim davranışlarını etkilerken bunun eş zamanlı olarak kültürel, sosyal, psikolojik, siyasal alanlarda da yaşandığı görülür. Öyle ki gerçek olduğuna inancımızın şüphe götürmediği tarihimiz bile, sanal olarak yeniden savaş meydanlarında, sokaklarda yazılmaktadır. Gerçekliğinden şüphe duyulması sağlanan milli ve manevi değerler, yine şüpheye neden olan araçlar üzerinden giderilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada tarihi yapma ve yazma rolü, gönüllü olarak kitle iletişim araçları tarafından gerçekleştirilir.

Her şeyin tüketim nesnesi haline geldiği bu durumda bellek de ‘şeyleşme’deki payına düşeni aldı. “Gelişen teknolojiyle birlikte “modern toplum yalnızca nesnelere ve insanları şeylestirmedi; anılarımızı ve toplumsal hafızayı da “şey”lestirdi. Tarih, “iktidar seçkinlerinin”, kitle iletişim araçlarının elinde, tüketilebilir bir şeye dönüştü. Kiteselleştirilerek kullanıma sunulan yalnızca imajlarımız değildi; tarihimiz de kitlesel imajlar yığınınına dönüştürüldü. Bütün değerlerin her gün yıkılıp, değişen tüketim mallarına göre yeni bastan düzenlendiği bir ortamda, tarih de her gün değişen kalıplara göre kurgulandı ve yapay bir bellek oluşturuldu.”²¹⁶

Körfez Savaşı’nı canlı olarak izlememize rağmen asıl olan bitenleri göremedik. Gerçekte izlediğimiz, postmodern zamanların en belirgin özelliklerinden birisi olan, tek yanlı bir “şov” bir “gösteri”den başka bir şey değildi. Körfez Savaşı’nda “sunulan” kahramanların niteliği konusunda tüm televizyon izleyiciler illüzyonlarla karşı karşıya bırakılmıştı. Bu olay kültür endüstrisinin ne denli ürkütücü boyutlar kazanarak, zihinlerimizi, özgürlüğümüzü, tehdit ettiğini dolayısıyla bizi bütünüyle “şiddet” olgusuyla yüz yüze bıraktığını kanıtlamaktadır.²¹⁷

Siyasetin, ekonominin, sosyal yaşamın içinde şekillendiği tüketim kültürüne dâhil olan ‘kültür’ bile artık endüstriye uygun olarak, ticari kaygılar gölgesinde yeniden sunulmaktadır. “Bir toplumdaki bazı gruplar, kurumlar ya da kişilerin bazı deneyimlerinin, tanınabilir senaryolarla ve ahlaki bir boyutla (bir değerlendirmeye tabi tutularak) yapay bir biçimde anımsanmasıdır. Bu tanıma göre toplumsal bellek yapaydır, çünkü her şeyden önce insanlar tarafından oluşturulmaktadır. Tüm anıların özel art niyetlerle bilinçli olarak hafızaya dâhil edilmesi söz konusu olmasa da bu “insan

²¹⁶ İsmet Yazıcı Emir, *Kitle İletişiminde İmaj*, (2. Baskı), İm Yay., İstanbul 2003, s. 151.

²¹⁷ Yusuf Kaplan, “Öykü Anlatma Mit Üretme Aracı Olarak TV”, *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, Rey Yay., İstanbul 1991, s.115-139.

yapımı” yönünü vurgulamak özellikle geçmişin anımsanmasının doğal ve yansız bir işlem olmadığını belirtmek içindir.”²¹⁸

“Seksenler” dizisi toplumsal bellek aktarıcısı olarak işlevini tam olarak yerine getiremese de, kültürel olarak değişimi, dönüşümü hatırlatması, akıllara en azından bir soru işareti düşürmesi bakımından hatırlatıcı niteliği vardır. Ancak “Seksenler” dizisinde izlenmekte olan şeyler, kültürel bir yansıma ve belleğin yeniden canlandırılması olarak algılanırken öte taraftan yapay bir bellek oluşturulduğunun farkına varmak mümkün olmamaktadır. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere Türkiye’de seksenler dönemi sancılı bir dönemdir. Ekonomi, kültürel, sosyal anlamda değişimler geçirirken siyasal yanını göz ardı etmek olayları bir manada manipüle etmektir. Zira iletişimsel bellekle seksen ve donrasa dönem bir noktaya kadar hatırlanacaktır. Ancak ikibinli yıllarda doğmuş olan yeni kuşak tarihini öğrenirken eksik bir şekilde öğrenecektir. Üstelik teknolojinin avucuna doğan bu yeni nesil tarihini televizyondan eksik öğrenmektedir. “Belki tek bir mesaj derin bir iz bırakmıyor; ama insanlar bu araçlara bütün ömürleri boyunca açıklar. Zihinlerin ve vicdanların biçimlenişi bu süreklilik içinde gerçekleşiyor.”²¹⁹

Kitle iletişim araçlarının sürekli olarak etkisine maruz kalan her yaş kesimi, onlardan gelen mesajlar aracılığıyla farkında olmadan uyarılmaktadırlar. Özellikle televizyonun söylemi olan eğlence her türlü konuyu eğlence noktasında kilitleyebilmektedir. Postman, “Sorun, televizyonun bize eğlendirici temalar sunması değil, bütün temaların eğlence olarak sunulmasıdır ve bu da bambaşka bir sorun oluşturur. Eğlence, televizyondaki her türlü söylemin üst-ideolojisidir. Neyin gösterildiğinin ya da hangi bakış açısının yansıtıldığının hiçbir önemi yoktur; her şeyin üstünde tutulan varsayım, hepsinin bizim eğlenmemiz ve haz almamız gözetilerek sunulmasıdır.”²²⁰ Ardı ardına akan görüntüler bir saniye boşluk bırakmadan insanların beynine nüfuz ederek gelen görüntülere bağlı olarak tüketime, verilen görüntüye bağlı olarak istenilen yönde düşünmeyi veya düşünmemeyi sağlamaya neden olabilmektedir.

Televizyonun yaptığı en iyi şey, insanların özgür argümanlar ortaya atmaktan ziyade izlenim “ bırakmaya” ilgi duymalarını sağlamaktır.²²¹ Ekran belleklerimizi o kadar

²¹⁸ Nurçay Türkoğlu, *Görü-Yorum Gündelik Yaşamda İmgelerin Gücü*, İstanbul 2000, s. 159-160.

²¹⁹ Aydın Uğur, “Efsanesi Zihinlerin Yeni Efendileri” *Birikim Dergisi*, (Mayıs 1991) s.13-22.

²²⁰ Postman, s. 101-102.

²²¹ Postman, s.112.

tarihten, kültürden, geçmişten kopuk olaylarla doldurur ki, insan, farkına varmadan ticaret ve eğlence dünyasıyla başa baş yarış halinde bulur, kendini. Televizyonun kişiye verdiği seçim hakkı, yine bir diğer kanalda aynı türün, aynı versiyonuna bakmaya mecbur kalındığı durumda, eline susması için oyuncak verilerek kandırılmaya çalışılan bir çocuk gibi, zorunluluklar arasından seçme işlemini yaptığı kumandada saklıdır.

Özellikle batıda Ortaçağ döneminde, Skolastik düşüncenin gölgesi altında aklını kullanamayan, sonrasında Aydınlanma Çağı'yla başlayan ve 'Modern' olarak adlandırılan dönemde her şeyi akla, bilime dayandırarak, doğayı hâkimiyet altına alıp dünyaya hükmedebilme yetisini elinde tutan insanoğlu, bu gücün de kendisine mutluluk getirmediğinin farkına vararak, bu kez de mutluluğu Postmodern arayışlar da sürdürmeye çalışmıştır. Ancak geçmişin yükünden kurtulmak için uygarlığa attığı her adım, aslında insanların biraz daha geçmişe özlem duygusunun artmasına neden olmuştur. Hayalini kurduğu yeniliklere uzanırken, geçmişin izlerini yok etmeyi amaçladığı anda tökezlediği her durumda geçmişi sığınağı olarak görmesine neden olmaktadır. Sanıldığı gibi ilerlemenin de ilelebet devam etmeyeceğini kavraması, insanın tekrar özüne yönelmesini sağlamıştır. Örneğin günümüzde insanların hormonsuz, organik gıda arayışı, tıbbi ilaç yerine bitkisel olan alternatif tıba yönelmesi, sinema filmlerinde, televizyon dizilerinde son trend olarak geçmişten esinlenerek (aslında geçmişin yeniden inşası) geçmişe özlemi gidermenin farklı hareket noktalarıdır. Ancak ne geçmişte hayalet gezintiler yapılması, ne de insanın alışmış olduğu modern olandan kopamaması ikilem de kalmış bir modern-mazi, kimilerine göre postmodern olarak adlandırılabilir bir noktada durulmasına neden olmaktadır.

Bahsi geçen durum yaşamın her alanına sirayet ederek, bugün gelinen noktada siyasal, sosyal, ekonomik, dinsel, kültürel alanlarda hemen hemen bütün değerler gösteri şekline büründürülmektedir. Temel noktadan bakılırsa ele alınan değerler, asıl niteliğinden ziyade televizyon aracılığıyla yeniden inşa edilerek tanımlandığı şekliyle, bu yeniden kendi oluşturduğu formata uygun olarak değer kazanır. "Her geçen gün gösteri olan şeyler ile olmayan şeyleri birbirinden ayırmak zorlaştıkça kültürümüzün söyleminin niteliği de değişmektedir."²²² İnsanların en değerli, kutsal olan dini inançları bile bir gösteri şekline dönüşerek, eğlenceyle birlikte kutsallıktan

---

²²² Postman, s.112.

uzaklaşılmasına neden olur. Televizyonda gösterilenler, aslı korunmuş olsun ya da olmasın, olduklarından daha başka bir şeye dönüşür hale gelmektedir.

Gelinen son noktada herkes bir bakış açısından gerek ideolojik, gerek ticari, gerek kültürel gibi daha sayılabilecek bir çok konuda ister ‘resmi’ ister ‘gayri resmi’ unutmalar veya hatırlatmalar yoluyla yerine göre sorgulayıcı, yerine göre inkarcı, yerine göre yeniden inşacı olarak belleklerde işlevsellik kazanmaktadırlar. “Ülkemizde iktidar seçkinleri ideolojik kaygılarla basta ders kitapları olmak üzere “resmi unutma ya da hatırlamalar ”la, tek boyutlu insanlar, bellekler inşa etmiştir. Ancak geçmiş simdici/inşacı yaklaşımla değerlendiren günümüz iktidar seçkinlerinin, günün koşullarına göre yaptığı açılımlar (Alevi, Kürt, Roman...) ve kültür mozağimizi oluşturan kahramanların, aydınların yeniden adlandırılmaları, toplumsal bellek açısından olumlu iken bellek müteşebbisliğine soyunanların çabası ve samimiyeti (!) düşündürücüdür.”²²³

Her politika kendi haklılığına dayandırılarak uygulamaya koyulur. Ancak bilinen bir gerçek herkesin çok bildiği ama sıkça kullanıldığı üzere tek bir doğru yoktur, ancak tek bir hakikat vardır. Bu hakikate varabilmek için de zıtları birleştirip uzlaştırmak gerekir. Toplumsal belleğin kurulmasında yeniden silinip, unutturmak yerine “Herhangi bir konuda tüm dünya egemen görünen görüşe karşı çıkan insanlar, dünyada egemen görüş doğru olsa bile, iştirilmeye değer bir şey söyleyebilirler; onların suskunluğu hakikatin zarar haznesine yazılabilir.”²²⁴der, John Keane.

Her ne kadar insanlar veya toplumlar baskı altında unutmaya zorlansa da insan zihni en küçük bir hatırlatıcı unsur olarak bir mekân, küçük bir nesne veya bir kokuda dahi geçmişlerine bir anda geri dönebilirler. Çünkü makro kozmostaki, mikro kozmos olan insan, diğer canlılardan zihni ve akli sayesinde ayrılır. Bu iki yeti insanın bir geçmişe sahip olması ve geleceğini geçmişinde ders alarak yönlendirmesinde etken iki unsurdur. Thomas Carlyle’nin deyişiyle “ Geçmişte bir dünya yatar, gri bir sis tabakasından oluşan bir boşluk değil.”²²⁵ İlk bakışta fizyolojik, biyolojik ve psikolojik bütünlerden meydana gelen insanın, ‘unut’ komutuyla geçmişini unutmaması mümkün değildir. Çünkü insan sahip olduğu tarihinin küllerinden yeniden doğar.

²²³ Remziye Özelçi Köse, *Toplumsal Belleğin Dramatik Kurgulanması: Hatırla Sevgili Tv Dizisi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

²²⁴ John Keane, *Medya ve Demokrasi*, (4. Basım), (Çev. Haluk Şahin), Ayrıntı Yay., İstanbul 2010, s.41.

²²⁵ Postman, s.152.

Unutma eylemi için en kolay yol, insanların gönüllü olarak tercih ettikleri ve kitleleri harekete geçirebilme gücünü barındıran kitle iletişim araçlarının gücünden faydalanılarak takip edilen yoldur. Bu araçlar sayesinde istenildiği takdirde istenilen olaya dikkat çekilebilir. Öyle ki dördüncü kuvvet olarak tanımlanan medya siyasi erki alaşağı dahi edebilir. Yine medya sayesinde bir ülkenin veya dünyanın gündemi olayların' göstererek gizlenmesiyle' yönlendirilebilir. Ekranlardan sürekli olarak akan gelgeç olaylar(kan, cinsellik, dram vs.) izleyici kitlesini elinde tutmayı her zaman başarır. Televizyon, haberleri, aktüel programlarını, çizgi filmleri, dizileri herkes için geçerli fakat kimseyi şaşırtmak zorunda olmayan olaylarla dikkat çekecek şekilde düzenler. Bu olaylar “*omnibüs* olarak nitelenebilecek, şaşırtmayan, tercih içermeyen, bölmeyen, uzlaşım sağlayan, herkesi ilgilendiren ama hiçbir önemli şeye dokunmayan bir kipte ilgilendiren olaylardır. Ve eğer bunca değerli dakikalar bunca önemsiz şeyler söylemek için kullanılıyorsa, bunun nedeni, bunca önemsiz şeylerin, değerli şeyleri gizledikleri ölçüde, aslında çok önemli olmalarıdır”²²⁶ Çünkü eğitimi, öğretimi, tarihini ve geçmişini tüm benlikleriyle televizyona bağlamış olan insanların, televizyonu bilginin kaynağı olarak görmeleri, gücü elinde bulunduranlar için paha biçilemez bir fırsattır.

Gerçekliği yaratan kaynak olarak televizyon, kendi oluşturduğu evrensel genel-geçer doğruları insanlara farkına varmadan dayatır. Flaubert'in de dile getirdiği “ buyur edilmiş fikirler” zaten var olan fikirlerdir. Bunların bir kez daha düşünülüp kabul edilmesine gerek yoktur. Oluşacak fikir zaten hazırda vardır. Bu ‘fast- food ‘ tüketim kaynaklı televizyon görüntüleri de insanların fikir üretmesi ya da bir konu hakkında düşünce geliştirmesi için değildir. İnsanları yormama adına hazır düşünülmüş fikirler, kullanıma hazır vaziyettedir.

Seksenleri ele alan dizilerin veya filmlerin konusu mutlaka acıya, hüzne, karmaşaya, keşmekeşe, dayanarak mı ele alınmalıdır? “Seksenler” dizisindeki gibi komedi türünde ele alınamaz mı? Her konunun çeşitli bakış açılarından yansıması demokrasi adına elbette ilerleme kaydeden bir adımdır. Bir 12 Eylül eleştirisi olarak izlenen Seksenler dizisi, bir ölçüde de olsa dönemi anlamayı sağlayabilir. Ortalama izleyicinin aklında soru işaretleri oluşturabilir. Ancak izlediği yolla ne kadar doğru bir eleştiri yapabilir ve bilinç oluşturabilir?

²²⁶ Pierre Bourdieu, *Televizyon Üzerine*, (Çev. Turhan Ilgaz), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1997, s.22.

Kendi halinde yaşayan insanlar yok sayılamayacağı gibi, geçmişi de yok sayarak, söz konusu dönemlerde sağ-sol çatışmalarına bir şekilde karışmak durumunda kalmış ve o dönemin en sancılı, zorlu günlerinde tarihte yer etmiş insan hayatlarını da yok saymak belleklerin yarım yamalak yinelenmesi veya bilinçli bir şekilde manipüle edilmesi anlamına gelir. Ele alınan toplumunun belleği tazelenirken Türkiye'deki seksen dönemi, sadece merdaneli çamaşır makinesi, teyp çalar, siyah-beyaz televizyon veya sobadan ibaret değildir. Geleceğe sağlam bakmak için geçmişin, tüm toplum üyelerince ele alınıp tartışılması ve ortak akılda buluşulması gerekir. Bunun içinde acı veya tatlı hatıraların yok sayılması yerine, tüm yaşanmışlıkların yarınlara umut olması için tartışılıp, sağlam zemin üzerine oturtulması zorunluluğu vardır.

Kamuya ait alanda geçmişin yalnızca kaydedilmesi değil, aktif biçimde elden geçirilmesi de geleneksel bir kurum yerine yüksek itibarlı, toplumsal açıdan üzerinde fikir birliğine varılmış kurumlar tarafından gerçekleştirildiğinde daha kolay aktarılabilecektir.²²⁷ Bu görevi gerek kitle iletişim araçları gerekse sivil toplum kuruluşları en sağlam ve tarafsız bir şekilde gerçekleştirebilme imkânını ellerinde tutarlar. Demokrasilerin vazgeçilmezleri olan bu kurumlar; olayları, durumları, kişileri vs. manipüle ederek ya da toplumsal tahribatlara mahal verecek şekilde değil, toplumsal belleği, toplumun yararı ve toplumun ayrılmaz parçası olan insan ve insanlık adına örgütleyerek, geçmişin her türlü birikimini ele alıp gelecekte umut vadeden ortak bir zeminde buluşmalarını herkesin faydası için refah ve mutluluk getirecektir.

---

²²⁷ Michael Schudson, "Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri", (Çev: Begüm Kovulmaz), *Cogito Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, (Bahar 2007), s.179-199.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor, Horkheimer Max, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev.: Oğuz Özügül), Kabalcı Yayınları, İstanbul 1996.
- Adorno, Theodor, “Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken”, (Çev.: Bülent O. Doğan), *Cogito Dergisi*, (2003), ss. 76-83, Erişim Tarihi: 06.12.2012, <http://zaferyalcinpinar.com>
- Assmann, Jan, *Kültürel Bellek*, (Çev.: Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.
- Aristoteles, Augustinus, Heidegger, *Zaman Kavramı*, (Çev.: Saffet Babur), İmge Kitabevi, İstanbul 2007.
- Aristoteles, *Poetika*, (Çev.: İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.
- Atay,Tayfun (2012), *Kasvetin Komedi: 'Seksenler'*, Erişim Tarihi 06.06.2013, <http://www.radikal.com.tr>
- Aytaç, Ömer, “Kapitalizm ve Hegemonya İlişkileri Bağlamında Boş Zaman”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, (2), (Aralık 2004), 119-121.
- Baldini, Massimo *İletişim Tarihi*, (Çev.: Batuş, Gül), Avcıol Yayınları İstanbul 2000.
- Barthes Roland, *Camera Lucida*, (5.Basım), (Çev.: Reha Akçakaya), Altıkkırkbeş Yayınları, İstanbul 2011.
- Başer, Sait, *Toplumsal Akli Anlamak*, Ataç Yayınları İstanbul 2006.
- Baudrillard, J., *Kötülüğün Şeffaflığı*, (4. Basım), (Çev.: Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.
- Baudrillard, Jean, *Tüketim Toplumu*, (4.Baskı), (Çev.: Hazal Deliçaylı&Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.
- Bedia Akarsu, “Nietzsche'nin Tarih Karşısındaki Tutumu”, *Felsefe Arkivi*, Sayı:19, (1975), ss.1-10.
- Benjamin, Walter , *Pasajlar*, (Çev.: A. Cemal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.
- Bergson, H., *Time and Free Will*, Nabu Press, 2010, Erişim tarihi: 04.04.2013. <http://libgen.org>

- Biçel, Çağan, “ Dijital Toplumda Deneyim ve Sosyal Medya Belleği, (Der.: Pınar Melis Yelsalı Parmaksız), *Neye Yarar Hatıralar?* (ss.47-78), Phoenix Yayınları, Ankara 2012.
- Bilgin, Nuri, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, Sistem Yayınları İstanbul 1996.
- Bloch, Marc, *Tarihin Savunucusu ya da Tarihçilik Mesleği*, (Çev.: M. Ali Kılıçbay), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985.
- Bostancı, Naci , “Toplum ve Kültür”, (Ed. İhsan Sezal), *Sosyolojiye Giriş*, (ss.106-132), Martı Kitabevi, Ankara 2010.
- Bourdieu, Pierre, *Televizyon Üzerine*, Yapı Kredi Yayınlar., İstanbul 1997.
- Boym, Svetlana, *Nostaljinin Geleceği*, (Çev.: Ferit Budak Aydar), Metis Yayınları İstanbul 2009.
- Burton, Graeme, *Görünenden Fazlası*, (Çev.: Nefin Dinç), Alan Yayınları İstanbul 1995.
- Catherine, Bell, *Ritual Theory, Ritual Praticce*, Erişim Tarihi: 25.12.2012. <http://libgen.org>
- Yanıklar, Cengiz, *Tüketimin Sosyolojisi*, Birey Yayınları İstanbul, 2006.
- Confino, Alon, “Collective Memory and Cultural History: Problems of Method” [Elektronik Sürüm], *American Historical Review*, (V:102, I:5), 1997, ss.1386-1403.
- Connerton, Paul, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (Çev.: Alaeddin Şenel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1992.
- Connerton, Paul, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (Çev.: Alaeddin Şenel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Debord, Guy, *Gösteri Toplumu*, (Çev.: Ayşen Ekmekçi-Okşan Taşkent), İstanbul 1996
- Demir, Sema, “Kültürel Bellek, Gelenek ve Halk Bilimi Müzeleri”, *Millî Folklor Dergisi*, Sayı: 95, (2012), ss.184-19.
- Derrida, Jacques, *Platon'un Eczanesi*, (Çev.: Zeynep Direk), Pinhan Yayınları İstanbul 2012.

- Dijk, Van, “Söylem ve İdeoloji, Mitoloji”, (Haz.: Barış Çoban, Zeynep Özarıslan), *Din, İdeoloji , Söylem ve İdeoloji : Çok Alanlı Bir Yaklaşım*, Su Yayınları, İstanbul 2003.
- Doğan, Özlem, *Etik- Ahlak Felsefesi*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2004.
- Draaisma, Douwe, *Bellek Metaforları*, (Çev.: Gürol koca), Metis Yayınları İstanbul 2007.
- Durkheim, E. *Terbiye ve Sosyoloji* , (Çev.:İ. M. Seydol), Sinan Matbaası, İstanbul 1950.
- Edy, Jill .A., *Troubled Pasts*, Temple University, Philadelphia 2006, Erişim tarihi: 25.10.2012. <http://libgen.org>
- Erol, Ayhan, *Popüler Müziği Anlamak*, (2. Basım), Bağlam Yayınları, İstanbul 2005.
- Fentress, James - Wickham, Chris, *Social Memory*, Blackwell, Massachusetts 1992. Erişim Tarihi: 24.10.2012. <http://libgen.org>
- Featherstone,M., *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (2. Basım), (Çev.: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.
- Foucault, M., *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev.: M. Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2006.
- Foucault, M. *Özne ve İktidar*, (Çev.: I. Ergüden ve Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları İstanbul 2005.
- Giddens, Anthony, *Modernite ve Bireysel Kimlik*, (Çev.: Ümit Tatlıcan), Say Yayınları Ankara 2010.
- Goldman, Lucien ,”Marcuse’yi Anlamak”, (Çev/Ed.: H. Emre Bağçe), *Frankfurt Okulu*, (ss.305-319), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006.
- Gökçen Başaran İnce, *Toplumsal Hatırlama/Unutma Sürecinde Basın: Kolektif Siyaset Belleğimizdeki Cumhuriyet Tasavvuru*, (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi/Sosyal bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.
- Güçlü, A. ve Diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003.
- Güneş, Sadık, *Enformasyon Toplumunu Putları*, Hece Yayınları, Ankara 2006.
- Güneş, Sadık, *Medya ve Kültür*, (2.Baskı), Vadi Yayınları, Ankara 2001.

- Halbwachs, Maurice, *On Collective Memory*, (Ed. Lewis A. Coser), , The University of Chicago Press, Chicago 1992, Erişim Tarihi: 25.10.2012, <http://libgen.org>
- Hall, Stuart, “Melez Şahsiyetlerimiz”, (Çev.: Özgür Gökmen), *Birikim Dergisi*, (Ocak-Şubat 1993), ss.54-57.
- Hazar, Ç. Murat, “Medyanın Sosyolojik İşlevlerinden Gündem Kurma”, *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, (2002), ss.47-69.
- Hegel, G.W.F., *Estetik*, (Çev.: Nejat Bozkurt), Say Yayınları., İstanbul 1982.
- Huyssen Andreas, *Alacakaranlık Anıları*, (Çev.: Kemal Atakay), Metis Yayınları İstanbul 1999.
- İrvan, Süleyman, *Medya Kültür Siyaset*, Ark Yayınları, Ankara 1997.
- Jacoby, Russell, *Belleğini Yitiren Toplum*, (Çev.: Hakan Atalay), Ayrıntı Yayınları İstanbul 1996.
- Jay, Martin, *Diyalektik İmgelem*, (2. Baskı), Belge Yayınları., İstanbul 2005.
- John Fiske, “Postmodernizm ve Televizyon”, (Çev.: Nilgün Gürkan), *Medya Kültür ve Siyaset*, (2. Baskı), (Der. Süleyman İrvan), Alp Yayınevi, Ankara 2002.
- John Tosh, *Tarihin Peşinde*, (Çev.: Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul, 1997.
- Kaplan, Yusuf, *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, Rey Yayınları İstanbul.1991.
- Karabıyık, Sema, ” Yerli Diziler Aracılığıyla Manipölasyon”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 8 Eylül 2012, Erişim Tarihi: 15.06.2013, yenisafak.com.tr
- Kars, Neşe, “Bir Televizyon Program Türü Olarak Sit com”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (2003), (ss. 545-558).
- Kaya, A.Y ve Serarslan, M, *Terör Saldırılarının İngiliz Basınına Yansıması, Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü*, (Ed.: Orhan Gökçe ve Uğur Demiray),Çizgi Kitabevi, Konya 2004.
- Kazancı, Metin, “Althusser, İdeoloji ve İdeolojiyle İlgili Son Söz”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (Bahar 2006), ss.67-93.
- Keane, John, *Medya ve Demokrasi*, (4. Basım), (Çev.: Haluk Şahin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.

- Kelly, D. J., Kaplan, M., "History, Structure and Ritual" [Elektronik Sürüm], *Annual Review of Anthropology*, (V.19),1990, ss. 119–150,Erişim Tarihi: 05.02.2013, <http://libgen.org>
- Kern, Stephen, *Zaman ve Uzam kültürü*, (Çev.: Ali Selman), İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Köse, Hüseyin, "Popüler Kültür Bağlamında Frankfurt Okulu Ve Kültürel Manipülasyon Tezi", *İletişim Fakültesi Dergisi*, 2001, ss.327-335.
- Köse, Hüseyin, *Bourdieu Medyaya Karşı*, Papirüs Yayınları, İstanbul 2004.
- Mardin, Şerif, *İdeoloji*, Sevinç Matbaası, İstanbul 1976.
- Marshall, Mc Luhan, *Gutenberg Galaksisi*, (Çev.: Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- Michael Schudson, "Dynamics of Distortion in Collective Memory", *Memory Distortion, How Minds, Brains and Societies Reconstruct the Past*, (Ed: Daniel Schacter), Harvard University Press, Cambridge, London 1997.
- Mutlu, Erol, *İletişim Sözlüğü*, (3. Baskı), Ark Yayınları, Ankara 1998.
- Neiger, Motti, Meyers, Oren- Eyal Zandberg, *On Media Memory*, Palgrave Macmillan, 2011, Erişim Tarihi: 13.12.2012, <http://libgen.org>
- Nietzsche, F., *Tarihin Yaşam için Yararı ve Yararsızlığı Üzerine*, (Çev.: Nejat Bozkurt), Say Yayınları, İstanbul 2005.
- Nil Göksel, "Unutma, Parodi ve İroni", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1 (2006 Bahar), ss.131-139.
- Nurçay Türkoğlu, *Kitle İletişimi ve Kültür*, Naos Yayınları, İstanbul 2003.
- Oskay, Ünsal, *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, (4. Basım), Der Yayınları, İstanbul 2000.
- Oktay, Ahmet, *Türkiye 'de Popüler Kültür*, Everest Yayınları, İstanbul 2002.
- Özelçi, Remziye Köse, *Toplumsal Belleğin Dramatik Kurgulanması: Hatırla Sevgili Tv Dizisi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

- Özkalp, Evren, *Sosyolojiye Giriş*, (11. Baskı), T.C. Anadolu Üni., ,Eğt., Sağ. Ve Bil. Arşt. Vak., Eskişehir 2001.
- Proust, Marcel, *Swann's Way*, Modern Library, New York 1992, Erişim tarihi: 14.03.2013, <http://libgen.org>
- Read, Herbert, *Sanat ve Toplum*, (Çev.: Selçuk Mülayim), Umran Yayınları, Ankara 1981.
- Said, Edward, *Orientalism*, Pantheon New York: 1978. ErişimTarihi:13.06.2013, <http://libgen.org>
- Sancar, Mithat, *Geçmişle Hesaplaşma*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- Sarlo, Beatriz, *Geçmiş Zaman*, (Çev.: Peral Bayaz Charu,Deniz Ekinci), Metis Yayınları İstanbul 2012.
- Schudson, Michael , "Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri", (Çev: Begüm Kovulmaz), *Cogito Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, (Bahar 2007), ss.179-199.
- Çıkla, Selçuk, *Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünûn Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Shoemaker, P., Resse S., "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", (Der. Süleyman İrvan), *Medya Kültür Siyaset*, (ss.127-178), Alp Yayınevi, Ankara 2002.
- Sözen, Edibe, *Medyatik Hafıza*, Timaş Yayınları, İstanbul 1997.
- Hall, Stuart, "Anlamlandırma, Temsil, İdeoloji: Althusser ve Post-Yapısalcı Tartışmalar", (Der.: Erol Mutlu), *Kitle İletişim Kuramları*, (ss.359-395), Ütopya Yayınları Ankara 2005.
- Hall, Stuart, "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulan Geri Dönüşü", (Der/Çev.: Mehmet Küçük), *Medya, İktidar, İdeoloji*, (ss. 57-103), Ark Yayınları, Ankara 1994.
- Taşdelen, Vefa, *Hermeneutiğin Evrimi*, Hece Yayınları, Ankara 2008.
- Traverso, Enzo, *Geçmisi Kullanma Kılavuzu*, (Çev.: Işık Ergüden), Versus Kitap, İstanbul 2009.
- Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, (4. Basım), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2002,.

- Türkoğlu, Nurçay, *Görü-Yorum, Gündelik Yaşamda İmgelerin Gücü*, Der Yayınları, İstanbul 2000.
- Tül, Akbal, Süalp, “Mevzini Savun Diyor, Sefil Fare”, *Birikim Dergisi*, (Temmuz 1999), ss.76-82.
- Urry, John, *Mekanları Tüketmek*, (Çev.: Rahmi Ögdül), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.
- Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Aktüel Yayınları, İstanbul 2005.
- Vural, Ali Murat, “Medyanın Kültürel Kalkınmayı Sağlama ve Eğitim İşlevi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (2001), ss.105-113.
- Yazıcı, İsmet, *Kitle İletişiminde İmaj*, (2. Baskı), İm Yayınları, İstanbul 2003.
- Wagner, P., *Modernliğin Sosyolojisi*, (Çev.: M. Küçük), Doruk Yay, İstanbul 2003.
- Walter, Benjamin, *Son Bakışta Aşk*, (4.Basım), (Der. Nurdan Gürbilek), Metis Yayınları, İstanbul 2006.
- Walter, J.Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözüün Teknolojilesmesi*, (Çev.: Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yayınları, İstanbul 1999.
- Weber, Max, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (Çev.: Özer Ozankaya), Cem Yayınları, İstanbul 2011.
- Mills, Wright *İktidar Seçkinleri*, (Çev.: Ünsal Oskay), Bilgi Yayınları, Ankara 1974.
- Williams, Raymond, *İkibin'e Doğru*, (Çev.: Esen Tarım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1989.
- Williams, Raymond, *Eğlence İncelemeleri*, (Haz. Tania Modleski), (Çev.: Nurdan Gürbilek), Metis Yayınları, İstanbul 1998.
- Zeldin, Theodore, *İnsanlığın Mahrem Tarihi*, (Çev.: Elif Özsayar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.
- Milliyet blog, Erişim Tarihi: 21.04.2013.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Şeyma BİLGİNER ERDOĞAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum- 26/10/1984
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	2005-2008 Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	2011-2013 Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	2003 Erzurum TRT 2004 Tv 5
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	2010 MEB
İletişim	
E-Posta Adresi	bilginerseyma@hotmail.com 04422315138
Tarih	